

DEJINY

1/2020

ISSN 1337-0707

Dejiny 1/2020 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12020.html>

Dejiny 1/2020 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov
in Prešov, <http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-12020.html>

Ilustrácia na obálke: Valéria Smoleňová -Szépeová - Zákutia - Prešov

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Goněk, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
PhDr. Peter Kovaľ, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., PhDr. Peter Kovaľ, PhD., Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

doc. Mgr. Ján Adam, PhD., doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD.,
doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD., doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.,
PaedDr. Marián Gajdoš, CSc., doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.,
PhDr. Peter Kovaľ, PhD., prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jazykové korektúry:

Mgr. Jozef Jurčišin

Preklady resumé:

Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2020

ISSN 1337-0707

OBSAH / CONTENTS

<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	7
Slovo na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

<i>Юліанна СЕНИЧ</i>	10
Повстання патриціїв Праги та Кутної гори в 1309 та 1319 роках: спільне й відмінне / Povstanie patricijov Prahy a Kutnej hory v rokoch 1309 a 1319: spoločné a rozdiely / <i>The uprisings of patricians of Prague and Kutna Hora in 1309 and 1319: common and different.</i>	
<i>Tomáš JANURA, Michaela HAVIAROVÁ, Kristína ZVEDELOVÁ</i>	21
Курія в Кукovej во світле найновшого архівного а архітектоніко-історічного вйскуму / <i>Mansion in Kuková in the light of latest archival and architectural-historical research</i>	
<i>Matúš KRÁTKY</i>	35
Емоціе межди Староу а Новоу школоу слоуенскоу в чесе іх првего конфлікту / <i>Emotions in politics between Old Slovak School and New Slovak School at the time of their first conflict from January to October 1868.</i>	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

<i>Michal FALAT</i>	50
Anton Beskid – popredný руіський політік првеї половіце 20. сторочіа / <i>Anton Beskid – Famous Ruthenian politician of the first half of 20th century</i>	
<i>Jozef LEIKERT</i>	64
Закулісіе двоух еміграціі контоверзнього спісоватеļa а новінарā Ладіслāv Мнāчка / <i>The backstage of two emigrations of the controversial writer and journalist Ladislav Mňāčko.</i>	

MATERIÁLY / MATERIALS

<i>Matúš VOJNA</i>	84
Війвој архітектурі в старовеку ІІІ. Етрусківіа / <i>The development of architecture in ancient times III. Etruscans.</i>	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

<i>Valéria ZÁVADSKÁ</i>	98
Кніжніца ао здрој іформаціі з історіе а сучасності / <i>The library as a source of information from history and the present</i>	

PRIPOMÍNANIE / WE REMIND

<i>Libuša FRANKOVÁ</i>	108
Superintendent Pavol Jozeffy (K 245. výročiu narodenia) / <i>Superintendent Pavol Jozeffy (On the 245th birth anniversary)</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	112
Málo známy Karol Drahotín Ehn / <i>Less known Karol Drahotín Ehn</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	114
Slovenskije národnje novini a východné Slovensko / <i>Slovenskije národnje novini and Easterns Slovakia</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	116
100 rokov od Trianonu – ohlasy regionálnej tlače na podpísanie mieru s Maďarskom / <i>100 years since Trianon - responses from the regional press on peace signing with Hungary</i>	
<i>Ján DŽUJKO</i>	119
Hlas Tatier (1920) – neúspešný tlačový orgán Národnej a roľníckej strany pre Spiš / <i>Hlas Tatier (1920) unsuccessful press body of the National and Peasant Party for Spiš</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	121
Týždenník Šariš – pred 90 rokmi začalo v Prešove vychádzať regionálne periodikum / <i>Týždenník Šariš - a regional periodical began to be published in Prešov 90 years ago</i>	
<i>Ján DŽUJKO</i>	124
Slovo (1933 – 1934) – neúspešný pokus Jozefa Igaza vydávať týždenník na východnom Slovensku / <i>Slovo (1933 – 1934) - Jozef Igaz's unsuccessful attempt to publish a weekly in eastern Slovakia</i>	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	128
<i>Rudolf Michal Viest v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie.</i> Ed. Miloslav Čaplovič. Revúca – Bratislava : Mesto Revúca, Vojenský historický ústav, 2018. 120 s. ISBN 978-80-89523-50-4.	
<i>Erik ONDRIA</i>	129
<i>Dějiny bez hranic? Evropské dimenze vojenských dějin od 19. století po dnešek.</i> Eds. Jörg Echternkamp, Mack Hans-Hubertus. Praha : Academia, 2019. 456 s. ISBN 978-80-200-2935-5.	
<i>Peter KOVAL</i>	131
<i>Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919.</i> Bratislava – Košice : MV SR, Štátny archív v Bratislave; MV SR Štátny archív v Košiciach, 2018. 504 s. ISBN 978-80-973256-0-2.	

<i>Marcela DOMENOVÁ</i>	132
<i>Magni amici ac scientiae viro...: k životnému jubileu profesora Jozefa Šimončiča.</i> Ed. Henrieta Žažová. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018. 431, [1] s. ISBN 978-80-568-0180-2.	
<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	136
<i>Tatry v dokumentoch. Zborník vedeckých príspevkov a referátov z medzinárod- nej vedeckej konferencie.</i> Ed. Eva Greschová. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019. 300 s. ISBN 978-80-89933- 19-8.	
<i>Marcela DOMENOVÁ</i>	138
BRODŇANSKÁ, Erika – KOŽELOVÁ, Adriána – JURÍKOVÁ, Erika. Ján WEBER. <i>Vladárske čítanie.</i> Prešov : FF PU v Prešove, 2019. 288 s. ISBN 978- 80-555-2242-5.	
<i>Marcela DOMENOVÁ</i>	140
BÔBOVÁ, Mária – DANKOVÁ, Monika – ĽAŽKÁ, Veronika et al. <i>Mi- lan Rastislav Štefánik (1880 – 1919): výberová bibliografia.</i> Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2019. 439, [1] s. ISBN 978-80- 89388-91-2.	
<i>Lucia ŠTEFLOVÁ</i>	141
MARKOVIČ, Pavol. <i>Slovenský literárny klasicizmus a preromantizmus.</i> Pre- šov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2020. 144 s. ISBN 978-80-555-2496-2.	
V tomto čísle časopisu predstavujeme slovenskú výtvarníčku Valéria Smoleňová-Szépeová	143
O AUTOROCH /A WORD ABOUT AUTHORS	145

LUDOVIT ŠTÜR

Slovo na úvod

V tomto vydaní nášho internetového časopisu chýba jedna dôležitá rubrika, ktorá vždy doteraz najverejnejšie odzrkadľovala dianie na pracoviskách Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Kroniku, lebo to bol a je jej názov, však teraz nemáme, lebo neboli v prvom polroku na akademickej pôde nielen našej alma mater, ale aj na iných vysokoškolských pracoviskách, na ktorých by sa zúčastnili naši „spravodajcovia“, žiadne aktivity v podobe konferencií, seminárov, stretnutí. Svet (nielen náš tu maličký pod Tatrami) sa totiž ocitol tvárou tvár veľkej epidémii, ktorá čoskoro – vzhľadom na svoj rozsah – bola premenovaná na pandémiu.

Keď sa v tohoročnom januári, ba už aj v minuloročnom decembri začali objavovať spočiatku kusé (ba aj nijaké) informácie o veľmi rýchle rastúcom počte ochorení na neznámu chorobu, spočiatku iba v Číne a zvlášť v meste Wu-chan, málokto predpokladal, že dosiahne takéto rozmery. Dnes (v prvej júlovej dekáde), keď píšem tieto slová, je na celom svete novým koronavírusom spôsobujúcim ochorenie nazvané COVID-19 – podľa štatistiky Svetovej zdravotníckej organizácie zverejnenej na internetovej stránke www.who.int – celkovo nakazených vyše 11,3 milióna obyvateľov (vrátane tých, čo sa už vyliečili), bezmála 540-tisíc ľudí na ochorenie (presnejšie na komplikácie, ktoré spôsobil tento nový vírus v súbehu s inými chorobami, ktorými bola dotknutá osoba postihnutá) zomrelo a výskyt nového vírusu zaznamenali v 216 krajinách a rôznych závislých územiach na celom svete.

Aj keď nechcem nič zľahčovať, tak to všetko spojené s výskytom nového koronavírusu nie je v dejinách ľudstva nové. Môže sa nám, súčasníkom, zdať, že nič horšieho ešte nebolo. Ale nie je to pravda, zvlášť z pohľadu nás, historikov, profesionálne sa zaoberajúcich dejinami v najrôznejších aspektoch. V súčasnosti – čo podčiarkujem – však disponujeme modernými technologickými vybaveniami, rôznymi informačno-komunikačnými technikami, vyspelejšou lekárskou vedou, zdravotníctvom schopnejším účinnejšie pomôcť chorým. A technika, ktorá bola často zneužívaná na mocenské ciele, sa v takýchto situáciách ukazuje ako veľmi prospešná a nenahraditeľná. Súčasná lekárska veda i napriek mnohým problémom pomohla pri pandémii zachrániť mnoho ľudských životov, čo v minulosti v takých rozmeroch nedokázala urobiť. Len si spomeňme na epidémiu moru, cholery, na tzv. španielsku chrípku, ktorej v rokoch 1918 až 1920 odhadom podľahlo 20 až 50 miliónov ľudí, čo je viac ako počet obetí v prvej svetovej vojne, a ochorela tretina svetovej populácie!

Ak som pripomenula možnosti využívania výkonnejšej a flexibilnejšej techniky, tak nový koronavírus a s ním spojené prijaté obmedzenia vrátane uzavretia vysokoškolských pracovísk aj na Slovensku, priniesli nové poznatky ale aj nové úlohy a výzvy. Školy, vrátane univerzít, majú za sebou nové formy výučby, tzv. on-line výučbu – prednášky, semináre, konzultácie a iné v doteraz nebývalom rozsahu. Nech sa skúsenosti z týchto procesov dobre vyhodnotia, lebo tak sa môžu stať osožnou základňou pre ich uplatnenie aj v „normálnejších“ časoch.

◀ *Socha Ludovíta Štúra v Parku Ludovíta Štúra v mestskej časti Žiliny Bôrik. Park prešiel mnohými zmenami od roku 1935, keď sa zrodil prvý plán na jeho výstavbu, sochu tu osadili v októbri 2012 pri príležitosti 197. výročia narodenia národovca. Jej autorom je akad. sochár Ladislav Berák. Foto: Nadežda Jurčišinová*

Keď som v úvodnom slove v predchádzajúcom čísle tohto časopisu pripomínala 30 rokov od uplynutia udalostí, ktoré prebehli vo vtedajšom Československu a v celom – vtedy nazývanom svetovom socialistickom tábore – a v ich súvislosti i iné udalosti so vzletnými názvami Pražská jar, víťazstvo pracujúceho ľudu, jar národov, tak som ani netušila, že dôjde k niečomu takému, ako je pandémia nemoci nazvanej COVID-19. Verím, že túto globálnu hrozbu ľudstvo spoločnými silami úspešne zvládne. Nepochybne to však bude proces spojený s novými výzvami nielen pre medicínu a prírodné vedy, ale aj pre historickú vedu.

V našom časopise sa to určite prejaví v nových štúdiách či odborných článkoch, hlavne v retrospektívach ľudského zvládania podobných, ba možno i horších pandémií ako je tá dnešná. V predkladanom vydaní je viacero príkladov, že naši autori počas obmedzení nesedeli za zavretými dverami, ale venovali sa „svojim“ témam, analyzovali rôzne problematiky a napísali texty, ktoré predkladajú na posúdenie čitateľom a pre obohatenie ich poznatkov a vedomostí.

Prajem vám príjemné čítanie!

Nadežda Jurčišínová

ŠTÚDIE

Súčasnú sídlo Matice slovenskej v Martine. Ako druhú budovu pre potreby tejto ustanovizne postavili v rokoch 1924 – 1926 podľa projektu Jána Palkoviča. Od roku 1964 kultúrna pamiatka. Foto: Nadežda Jurčišinová

ПОВСТАННЯ ПАТРИЦІЇВ ПРАГИ ТА КУТНОЇ ГОРИ В 1309 ТА 1319 РОКАХ: СПІЛЬНЕ Й ВІДМІННЕ

Юліанна СЕНИЧ

Abstract: *The uprisings of patricians of Prague and Kutna Hora in 1309 and 1319: common and different.* The article provides a detailed analysis of the main causes of the uprisings of 1309 and 1319, which influenced the socio-political development of the Kingdom of Bohemia. As the title says, the article describes the course of the two uprisings. The author indicates that the causes of the uprising of the Prague and Kutna Hora patricians arose during the period of «interregnum», which is known for its economic and social instability. Based on the historical sources and scientific literature, referring to the socio-political development of the patricians and the Bohemian nobility in the first half of the fourteenth century, it is established that both uprisings have had common and different features. The main purpose of the study is to identify these features. It is substantiated that the rise of the political consciousness of the patricians of Prague and Kutna Hora and the oligarchization of the Bohemian nobility became a catalyst for the uprising. It also follows the common cause of political and economical revolt. Political differences were distinguished because the political cause of the 1319 uprising was much deeper and more serious than the uprising of 1309 and the king's reaction was analysed as well.

Key words: Prague. Kutna Hora. Patrician. «Zbraslav Chronicle». John of Luxembourg. Henry of Carinthia. Henry Lipsky.

На рубежі XIII та XIV століття в Центральній Європі стався цілий ряд потрясінь, пов'язаних з династичними і геополітичними змінами. Переплетені міжспадкові договори правлячих сімей Центральної Європи – Арпадовичів в Угорщині, Габсбургів в австрійському князівстві, польських П'ястів і богемських Пршемисловичів – були покликані захищати інтереси цих династій в окремих країнах, забезпечуючи при цьому певну стабільність в Центрально-Східній Європі. Багатовіковий династичний досвід конкурентної боротьби також відбивав необхідність протистояти експансіоністській політиці Священної Римської імперії та інтересам папської курії. Політична ситуація яка склалася в першій третині XIV ст. в Центральній Європі, як наслідок династичних угод стала роковим для Чеського королівства, яке володіло трьома коронами чеською, польською та угорською. Папська курія та Священна Римська імперія мала власні ідеї, щодо розподілу політичних сил в центрально-європейському просторі. Вони знайшли союзників в аристократичних і релігійних колах не тільки в Польському та Угорському королівствах але й отримали підтримку від чеської опозиції, яка була готова протистояти Пршемисловичам та розігрувала закулісну гру з дипломатами Папської курії та римського короля. Як наслідок відбулося незрозуміле вбивство Вацлава III Пршемисловича під час підготовки до походу на Польщу 4 серпня 1306 р. в Оломоуці, яке відкрило іншим європейським династичним родинам шлях для боротьби за ослаблений чеський трон.¹

Період який розпочався зі смертю Вацлава III Пршемисловича і закінчився коронацією Яна Люксембурга (7 лютого 1311), чеські історики назвали „*interregnum*“ (міжкоролів'ям). Саме в цей час відбулися зміни в соціальній структурі Чеського королівства. Це було неминучим явищем. На короткий час інститут королівської влади припинив своє існування й на перший план виступили наступні три ланки суспільного життя часів середньовіччя, а саме чесько-моравська знать, церква та патриції. Представники знаті, як основний носій ідей чеської державності, разом з церквою та патриціями шукали кандидатуру на святовацлавський престол. Саме від них у цей період залежало майбутнє королівства. У цей час спостерігалася також економічна та суспільна нестабільність, тому в такій анархії й зародилися причини повстань празьких та кутногорських патриціїв. Мета статті – з'ясувати причини повстань 1309 та 1319 рр., які вплинули на суспільно-політичний розвиток Чеського королівства. Найкраще перебіг двох повстань висвітлює «Збраславська хроніка», яку також називають «*Chronicon aulae regiae*» (Хроніка королівського палацу). Вона охоплює період правління останніх Пршемисловичів та Яна Люксембурзького до 1338 р. Її автор, абат цистерціанського монастиря Петр Житавський, був безпосереднім очевидцем подій. Про згадані повстання знаходимо інформацію і в таких хроніках, як Хроніка Франтішка Празького, хроніка Бенеша Крабіце із Вейтміле, „Чеська хроніка“ Вацлава Гаєка з Любочан. Окрім хронік, історична картина повстань висвітлюється в опублікованих архівних документах.¹

Згідно з повідомленням „Збраславської хроніки“, перше повстання розпочалося в ніч на 15 лютого 1309 р. Представники знаті з Кутної Гори під керівництвом впливових патриціїв міста Перегріна Пуше (*Peregrina Puše*) та трьох братів Мікулаш, Албрехт та Конрад Рутартович (*Mikuláš, Albrecht a Konrád Ruthartovcov*) захопили головних чиновників королівства найвищого маршала та королівського підкоморія Генріха з Ліпи та шляхтича Яна з Вартемберга, які перебували в Седлецькому монастирі, та ув'язнили їх в замку Лідіце. Тоді ж пролилася перша кров, вбили річтара Кутної Гори Яна. У той же час в Празі місцеві патриції під керівництвом Якуба Велфловіца (*Jakub Velflovic*) та Мікулаша Таусендмарка (*Mikuláš Tausendmark*) напали на державних посадових осіб: Яна з Клінгенберга, Раймунда з Ліхтенбурга, найвищого бургграфу Гінека Берка з Дуби і канцлера Чеського королівства пробоста Петра.² Певна частина патриціїв виступала за винесенням їм смертного вироку, але було вирішено відпусти-

-
- 1 PÁNEK, Jaroslav – TŮMA, Oldřich a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha : Karolinum, 2018, s. 155.
  - 2 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 201; Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 214; PALACKÝ, František. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. 2 díl*. Praha : Nákladem knihkupce F. Tempského, 1877. Dostupné na: <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/MShowMCP.do?id=74138&author=>; ŠUSTA, Josef. *Knihá druhá: Počátky lucemburské 1308 – 1320*. In Josef ŠUSTA (eds.). *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje*. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1919, s. 15-16.

ти полонених за умови, що патриціям нададуть ті ж самі феодальні права, що й чеській знаті. Гарантом виконання вимог мало стати одруження їхніх дітей з дітьми полонених.

Ця подія вразила й розчарувала весь народ. Чеська знать бунтувала, погрожуючи вбити короля, щоб звільнити полонених. Тодішній король Генріх Каринтійський (1306, 1307 – 1310) намагався вплинути на хід подій, але його наказам патриції не підкорялися. За словами Петра Житавського патриції „зневажали закони короля, тому сміливо воювали, як жаба в річці...”,³ а Вацлав Гаек з Любочан вкладає в уста повстанців такі слова: „...ми мало боїмося короля... його обіцянки не на користь королівства...”⁴ Полонені могли сподіватися лише на себе, а тому погодилися з вимогами патриціїв. Так, дворічну доньку Генріха з Ліпи було заручено з одним із внуків Конрада Рутартовича, а Раймунда Ліхтенбурка – з дочкою празького патриція Якуба Велфловіца Їрженою. Однак, коли в середині травня Генріха з Ліпи та решту знаті було звільнено, королівський підкоморій проявив ініціативу і вжив відповідних заходів: розірвав заручини, а відтак з другом Яном з Вартенберком увірвався до Праги з великою військовою силою, вигнав празьких заколотників та розпочав підготовку до державного перевороту.⁵

А рівно через десять років Петр Житавський занотував, що на початку липня 1319 р. шість впливових празьких патриціїв з роду Велфловіців та Олбрамовіців залучилися підтримкою таких вельмож, як Вільям Заїц із Вальдека, Петер I з Рожмберка, Вілем з Ландштейна й 7 липня запросили королеву Елішку з Мельника до Праги та відразу зайняли частину Празького Міста. На той час король Ян Люксембурзький перебував у Брні, однак вже 10 липня повернувся до столиці з військом у складі 300 вояків. Блискавичний удар короля не вдався й він відступив до Празького замку. На боці короля стояли Генріх з Ліпи, Мікулаш Опавський та решта знаті. Королівські сили були потужніші, що спричинило сумніви серед певної частини патриціїв. Так, деякі патриції, серед яких були члени родини Вефловіц (сини Якуба – Ян, Болек і Френклін) вирішили більше не чинити опору королю і потай стали просити помилування. В результаті, Елішка втратила їхню підтримку. Через вісім днів після сутичок, а саме 18 липня 1319 р. Ян Люксембурзький підписав угоду про примирення. Він офіційно пробачив королеву та учасників повстання, а містян зобов'язав виплатити великий штраф. Але вже через шість днів після примирення король не дотримався обіцянки й відправив у вигнання чимало патриціїв.⁶

3 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 200.

4 Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 213.

5 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 202; Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 215.

6 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 449-450; Fontes Rerum Bohemicarum Tom IV. *Kronika Františka Pražského*. Jozef EMLER. Praha :

На перший погляд повстання 1309 р. та 1319 р. виступають як самостійні виступи празького патриціату. Разом з тим, обидва повстання мають спільні й відмінні риси, які й спробуємо з'ясувати.

На початку XIV ст. остаточно завершився процес конституювання королівських міст. Більшість із них користувались привілеями економічного, самоврядного та судового характеру, які спиралися на норми Магдебурзького права.⁷ У великих містах численною групою виступали найманці, прислуга, бідняки. Меншість становили бюргери, які проживали здебільшого в Празі, Брно, Оломоуці, Іглаві, Німецькому Броді, Кутній Горі. Бюргерство в свою чергу складалося з патриціїв, тобто міської верхівки та цехових майстрів. До патриціїв, належали великі землевласники, майновиті купці, родини заможних майстрів. У містах вони володіли найбільшою власністю і займали незначні посади в управлінні, які було запроваджено у XIII ст. На початку ж XIV ст. вони прагнули вже суттєво впливати на розвиток подій у країні, що було зумовлене формуванням їх політичної та соціальної свідомості. Так, наприкінці серпня 1306 р., а відтак і 23 жовтня цього ж року празькі патриції, нарівні із знаттю та духовенством, вже брали участь у засіданні сейму, на якому розглядалося питання обрання нового короля.⁸

Утім на початку XIV століття патриції прагнули лише в дечому наблизитися до знаті, а не повністю перейти в стан дворянства.⁹ Причина в тому, що в тогочасному суспільстві переважав середньовічний погляд на функції станів: знать – це воїни, а містяни – підприємці. До того ж, патриції були також зацікавлені в своїй підприємницькій діяльності, тож залишати прибуткове місце заради маєтку в сільській місцевості не хотіли. Разом з тим, вони не бажали відмовлятися й від політичного голосу під час виборів нового короля та участі в дипломатичних делегаціях. Такий погляд патриціїв на свою участь у політичному житті отримав в історіографії назву «аристократична самосвідомість». Тобто патриції спочатку стали усвідомлювати свою приналежність до стану аристократії через такі якості, як інтелект, мораль, багатство, честь та чесність, а в своєму побуті наслідувати рицарську знать.¹⁰

Nákladem nadání Františka Palackého, 1884, s. 391-393; *Fontes Rerum Bohemicarum* Tom IV. *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. Jozef EMLER. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1884, s. 476; Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 273; ТОМЕК, Вацлав. *История Чешского королевства*. СПб: Издание книгопродавца С. В. Звонарева, 1868, s. 272-275.

- 7 BOBKOVÁ, Lenka. *Jan Lucemburský: otec slavného syna*. Praha : Vyšehrad, 2018, s. 362-364.
- 8 *Regesta Bohemiae et Moraviae Pars II. Annorum 1253 – 1310. (1306, 23 Oct. Pragae)* č. 2112. Joseph EMLER. Prague : Typis Grégorianis, 1882, s. 910; ЛАПТЕВА, Людмила. *История Чехии периода феодализма (V – середина XVII вв.)*. Москва : Издательство МГУ, 1993, s. 34.
- 9 MEZNÍK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha : Academia, 1990, s. 24.
- 10 MUSÍLEK, Martin. *Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*. In *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*. Radka LOMÍČKOVÁ (Ed.) Praha, 2009, s. 139.

На початку XIV ст. відбулися зміни і в середовищі знаті. Дослідники Їржі Кейрж та Ярослав Мезнік висловили тезу про те, що починаючи з 1306 р. кристалізується група олігархів, які використали чеського короля Генріха Каринтійського, щоб монополізувати економіку для концентрації у своїх руках політичної влади, а її для збільшення власного капіталу. Натомість Вратіслав Ванічек пише про «кристалізацію ролей еліт у керівництві державою» та формування поглядів, на фоні складних політичних, економічних та соціальних умовах.¹¹ Йому опонує Якуб Разім, який вважає що, В. Ванічек переоцінює свідоме «державотворення» знаті за рахунок більш прозаїчних мотивів та примусових засобів, які знать не вагалися використовувати.¹² Тому з упевненістю можна сказати про феномен олігархізації суспільного життя, яке з одного боку підтримувало короля, а з іншого – прагнуло обмежити його вплив, що стало свідченням глибокої інституційної кризи.¹³

Саме зростання політико-аристократичної свідомості заможних празьких та кутногорських патриціїв, а також олігархізація чеської знаті послужили основними факторами, які призвели до повстань. Звідси випливає й спільна політико-економічна причина празько-кутногорського повстання 1309 і 1319 рр.

На початку XIV століття у Празькому передмісті проживало близько 20 – 30 родин патриціїв. Передусім це були німецькі родини, які оселилися в Чеському королівстві та протягом кількох поколінь (друге й третє покоління) нажили володіння як у Празі, так і в Кутній Горі. Деякі з них посіли гідне становище, їх навіть стали вважати за «своїх». Поза сумнівом є те, що основним клопотом цих патриціїв було підтримання стабільних умов і міцної королівської влади.¹⁴ Задля такої підтримки потрібно було мати значний політичний вплив, який вони яскраво показали під час засідання чеського сейму 24 липня 1307 р., який був скликаний у зв'язку смерті короля Рудольфа I Габсбурга. Напружені дис-

11 VANÍČEK, Vratislav. Strukturální vývoj sociálních elit v českých zemích do roku 1310. (Základní vývojové tendence metodologické souvislosti). In *Genealogia. Stan i perspektivy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2003, s. 278.

12 VANÍČEK, Vratislav. Strukturální vývoj sociálních elit v českých zemích do roku 1310. (Základní vývojové tendence metodologické souvislosti). In *Genealogia. Stan i perspektivy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*. Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2003, s. 292; RAZIM, J. *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutanského*. (Disertační práce). Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Historické vědy – české dějiny, 2014, s. 277-278.

13 MEZNÍK, Jaroslav. Česká a moravská šlechta ve 14. a 15. století. In *Sborník historický* 37, 1990, s. 19; KEJŘ, Jiří. Počátky a upevnění stavovského zřízení v Čechách. In *Právněhistorické studie* 34, 1997, s. 74-75; RAZIM, J. *Čechy, Korutany a Tyroly pod vládou Jindřicha Korutanského*. (Disertační práce). Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Historické vědy – české dějiny, 2014, s. 277-278.

14 MEZNÍK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha : Academia, 1990, s. 25-27; MUSÍLEK, Martin. Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století. In *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého klášteře ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*. Radka LOMÍČKOVÁ (Ed.). Praha, 2009, s. 144.

кусії між політичними угрупованнями прибічників каринтіїців та Габсбургів завершилися кривавою різаниною, що дозволяє з'ясувати політичні симпатії празьких та кутногорських патриціїв. Так, Мікулаш Таусендмарк та родина Рутартових виступали за Генріха Каринтіїського. Натомість Перегрін Пуше та празький патрицій Волфрам, який є можливим зачинателем впливової празької родини Олбрамовиці, виступали за Габсбургів.¹⁵

Генріх Каринтіїський не мав авторитету ні в середовщі чеської знаті, ні серед патриціїв, за винятком випадків, коли йшло про їхні особисті інтереси, пов'язані зі збагаченням. У лютому 1309 р. родини патриціїв, які мали різні політичні погляди щодо кандидатури короля, об'єдналися, позаяк їм набридло спостерігати за картиною неробства та надмірною недбалістю, слухати про безперервні ігри в кості та полювання. Вони мали намір отримати більший доступ до золота та срібла з Кутної Гори, яке осідало не тільки в кишенях знатних чеських родів, але й відправлялось в Каринтію й Тіроль, а також брати участь у його розподілі.¹⁶ Патриції прагнули змінити своє підлегле становище і зайняти місце в політичній та владній структурі королівства ліберальним методом. Зауважимо що більшість патриціїв не прагнула до радикальних змін у соціальній стратифікації шляхом фізичного усунення впливової знаті та перебрання їх повноважень, а юридичним шляхом – через укладання шлюбів проникнути в аристократичні кола.¹⁷ Попри те, що празькі та кутногорські патриції не досягли успіхів у шлюбній політиці й були розбиті Генріхом з Ліпи та Яном з Вартенбека, вони зуміли зберегти владне становище в містах та на загальнодержавному рівні.

Ця можливість була пов'язана насамперед з державним переворотом чеської знаті проти Генріха Каринтіїського та дипломатичними перемовинами з новим королем Священної Римської імперії Генріхом VII Люксембургом щодо вибору чергового кандидата на чеський трон. Прібічникам Генріха VII Люксембурга потрібна була підтримка багатих патриціїв. Так, чотири патриції-меценати з Праги та Кутної Гори, а саме Конрад Корнпутел, Ото Віголайс, Ебруш (син Попліни) та Еберлін, брали участь у франфуркських дипломатичних перемовинах (24 по 26 липня 1310 р.), згідно з якими син Генріха VII Люксембурга Ян став чеським королем.¹⁸

-
- 15 Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 195; BOROVSKEÝ, Tomáš. *Patriciát nebo radní vrstva? Kutná hora v předhusitském období*. In *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5. – 6. října 2001 v Příboře. Příboř : Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě Okresní vlastivědné muzeum Nový Jičín Město Příbor, 2001, s. 90.
- 16 Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 209-213.
- 17 MUSÍLEK, Martin. *Zajetí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století*. In *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*. Radka LOMÍČKOVÁ (Ed.). Praha, 2009, s. 138-155.
- 18 Václav HÁJEK z Libočan. *Kronika Česká IV. Čechy královské r. 1254 – 1347*. V. Flajšhans. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1933, s. 223-224; Sbíрка kronik a letopisů

Джерела не повідомляють про покарання кутногорських патриціїв Перегріна Пуша, трьох братів Мікулаша, Албрехта та Конрада Рутартових. Натомість наявні свідчення про покарання празьких учасників. Так, Якуба Велфловіц було ув'язнено, а трьох його братів (Мікулаша, Теодоріха та Яна) разом з Мікулашем Таусендмарком було вигнано з міста, а їхні будинки пограбовано. Однак, вже за часів Яна Люксембурга Якуба Велфловіца було амністовано¹⁹ згідно з указом Генріха VII Люксембурга за станом здоров'ям. Це сталося у вересні 1311 р. Того ж року, згідно з кутногорськими міськими списками, друге покоління багатих родин в особі Арнольда Рутард (Arnoldem Ruthardū), Мікулаша Пуша, Хунста (Chunst) син Попліни, засідали в міських радах й надавали позики новому королю та знаті.²⁰ Це свідчить про їх прихильне ставлення до нової династії Люксембургів, що дозволило членам цих родин зберігати лідируючі позиції в двох містах.

Слід відзначити, що згадане покарання не надто вплинуло на їх соціальне становище. Адже, окрім власності в містах, вони мали володіння в сільській місцевості, а також займались орендою в інших містах. Все це зміцнювало їхні сімейні контакти з місцевим патриціатом, які вони зуміли зберегти разом з багатством.²¹ Водночас, багатство та лояльність нової династії сформували серед таких могутніх празьких родин патриціїв, як Олбрамовиці та Велфловіці,²² що мали більшість місць в міській раді політичний вплив та голос. Це яскраво ілюструє їхнє відкрите збройне повстання проти Яна Люксембурзького в 1319 р., керівники якого не змінилися, але навіть примирились, позаяк дві родини ворогували між собою. Однак насправді, це повстання, як і виступ 1309 р., було спрямоване проти однієї людини – королівського підкоморія Генріха з Ліпи та відданих йому осіб.

českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 241-242; MEZNÍK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha : Academia, 1990, s. 28.

- 19 TOMEK, Václav. *Dějepis města Prahy. Díl: I. 2. vyd.* Praha : Nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče (Antonína Řivnáče), 1892, s. 494.
- 20 *Regesta Bohemiae et Moraviae Pars III. Annorum 1311 – 1333. (1311, 28 Jun.) č. 31.* Joseph EMLER. Pragae : Typis Grégerianis, 1890, s. 12; Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech. *Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 195; BOROVSKEJ, Tomáš. *Patriciát nebo radní vrstva? Kutná hora v předhusitském období*. In *Královská a poddanská města od své geneze k protoindustrializaci a industrializaci*. Sborník příspěvků z mezinárodního odborného symposia uspořádaného ve dnech 5. – 6. října 2001 v Příboře. Příboř : Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě Okresní vlastivědné muzeum Nový Jičín Město Příbor, 2001, s. 91.
- 21 ČECHURA, Jaroslav. *České země v letech 1310 – 1378: Lucemburkové na českém trůně I*. Praha : Nakladatelství Libri, 1999, s. 184-189.
- 22 TOMEK, Václav. *Dějepis města Prahy. Díl: I. 2. vyd.* Praha : Nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče (Antonína Řivnáče), 1892, s. 535-539; ŠUSTA, Josef. *Kniha druhá: Počátky lucemburské 1308 – 1320*. In Josef ŠUSTA (Eds.). *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje*. Praha : Nákladem české akademie věd a umění, 1919, s. 298-302; ŠUSTA, Josef. *České dějiny III/1 – Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*. Praha : Jan Laichter, 1938, s. 292-298.

Після Домажліцької угоди, укладеної 24 квітня 1318 р., Генріх з Ліпи повернувся на посаду королівського підкоморія. Відповідно він отримав доступ до розпорядження прибутками Кутної Гори, що не подобалося представникам міст та монастирів, які надали королю чималі позики і тепер втратили надію їх повернути.²³ А королівські позики від патриціїв Старого міста Празького були чималими. Окрім виконанням звичайної обов'язкової сплати податків королю, патриції надавали монарху позики за потреби. Першу фінансову допомогу королю було надано напередодні його коронації. Пражани, зокрема, надали 120 коп грошей, позаяк коронаційний податок за короткий термін неможливо було зібрати.²⁴ Окрім цього, надавалися кошти на погашення боргів, на італійський похід Генріха VII, для поїздки, що стосувалася обрання нового римського короля, на військову кампанію в Моравії та проти магната Матуша Чака. Натомість король дарував місту привілеї за їх допомогу.²⁵ Минуло більше року після врегулювання відносин між королем, чеською знаттю та Генріхом з Ліпи, як празькі патриції 7 липня 1319 р. звернулися зі скаргою на соціально-економічну несправедливість, насильство, крадіжки з боку знаті, на не виплачені позики та борги короля в сумі щонайменше 13 000 празьких грошів. В документі також йшлося про недотримання обіцяних привілеїв: звільнення на два роки від податків й стягування чималих коштів на запланований королем на 24 червня 1319 р. лицарський турнір «Круглий стіл короля Артура». Задля цього ігрового видовища в королівському помісті Овенці було спеціально збудовано дерев'яний будинок (*structura lignea*).²⁶

Критика, яка міститься у скарзі, а також записані Петром Житавським слова патриціїв «ми не хочемо йти проти короля», свідчить про те, що патриції прагнули спочатку вплинути на ситуацію шляхом перемовин. Однак вирішальну роль зіграла сила реваншу тих патриціїв, які були відлученні від управління. Це була їх помилка, яку вони зробили на початку правління Яна Люксембурга: під час укладання інавгураційних дипломів. Патриціям вдалося б отримати привілеї для Старого міста, яким міг бути скасований контроль короля над міською радою і вона стала б більш автономною, подібно до інших міст Центрально-Східної Європи. Однак їх більше хвилювало становище власних родин. Можливо, це було пов'язано з одним із пунктів інавгураційного диплома, що стосувався іноземного елемента в Чеському королівстві. Та, як відомо, вони (па-

-
- 23 MUSÍLEK, Martin. Zajatí českého panstva patriciátem v sedleckém klášteře a v Praze roku 1309. Příspěvek k vývoji pražského a kutnohorského patriciátu na přelomu 13. a 14. století. In *Sedlec. Historie, architektura a umělecká tvorba sedleckého kláštera ve středoevropském kontextu kolem roku 1300 a 1700*. Radka LOMIČKOVÁ (Ed.). Praha, 2009, s. 143-144.
- 24 *Regesta Bohemiae et Moraviae Pars III. Annorum 1311 – 1333. (1312, post 29 Sept. Pragae) č. 114*. Joseph EMLER. Pragae : Typis Grégerianis, 1890, s. 48-49; BOBKOVÁ, Lenka. *Jan Lucemburský: otec slavného syna*. Praha : Vyšehrad, 2018, s. 83.
- 25 TOMEK, Václav. *Dějepis města Prahy. Díl: I. 2. vyd.* Praha : Nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče (Antonína ŘIVNÁČE), 1892, s. 535-539.
- 26 *Regesta Bohemiae et Moraviae Pars III. Annorum 1311 – 1333. (1319, men. Jun. vel Jul.) č. 504*. Joseph EMLER. Pragae : Typis Grégerianis, 1890, s. 207; BOBKOVÁ, Lenka. *Jan Lucemburský: otec slavného syna*. Praha : Vyšehrad, 2018, s. 116.

триції німецького походження) були вже «своїми». Так чи інакше, але прагненням більшої влади в загальнодержавному масштабі, патриції знехтували зміцненням своїх позицій у місті. Вони вважали, що їх позиції в місті досить міцні і нема необхідності захищати своє становище укладанням нового статуту.

Однак події 1318 р. показують, що патриції були безсилі перед рішенням короля. Так, під час громадянської війни короля проти знаті у лютому 1318 р. відбулася заміна членів міської ради Старого міста Праги. Серед нових її членів не було представників впливових родин Олбрамовец, Велфловец, Штук, Рокчанер, Камене, Кокоту та деяких ін. Як зауважив Ярослав Мезнік, Ян Люксембурзький хотів посилити свою владу дуже фундаментальним методом: не вагаючись, він розпочав свою діяльність з послаблення влади правлячих празьких родин.²⁷

Політична причина повстання 1319 р. була набагато глибша і серйозніша ніж десять років тому. Своє невдоволення щодо політичної розстановки сил в королівстві виявили відлучені від влади патриції та знать в особі Вілема Заїця з Вальдека, який втратив на користь Генріха з Ліпи посаду найвищого маршала, та Петер I з Рожмберка, який на початку червня 1319 р. був звільнений з посади найвищого підкоморія на користь Альбрехта з Лібешіц, родича Генріха з Ліпи. Для угруповання усунутих від влади патриціїв повстання 1319 р. було останньою спробою суттєво та незалежно вплинути на ситуацію в країні. Крім того, вони намагалися відстояти свої позиції в місті. Передумовою до повстання стало вислання в квітні 1319 р. Яном Люксембурзьким королеви Елішки Пршемислівни у місто Мельник, що на північ від Праги.²⁸ Причетність королеви до повстання свідчить про її останні надії подолати своїх особистих ворогів Генріха з Ліпи та Ельжбету Рейчку, попри те, що цей виступ безпосередньо стосувався монарха і міг перерости в гостру фазу військового конфлікту між королівським подружжям. Можливо, вирішальну роль в прийнятті такого рішення зіграла материнська трагедія Елішки Пршемислівни – заборона бачитись із старшим трирічним сином Вацлавом, спадкоємцем Чеського королівства.

Важливим наслідком повстання 1319 р. стало те, що воно започаткувало процес зміни політичної та соціальної структури Старого міста Праги. Протягом тривалого часу Ян Люксембурзький, як згодом і його син Вацлав-Карл, став усувати з міської ради деяких представників давніх патриціанських родів, відкривши, таким чином, шлях до управління містом для вихідців з інших знатних родин.²⁹ Більше того, король задовольнив політичні вимоги окремих патриціїв. Так, кутногорському містянину Мікулашу Кларіку було повернуто посаду ріхтара в місті Будейовіце, яке після смерті Вацлава II було відібране від його батька Генріхом I з Рожеберка та Вітеком з Ландштейна. Празькому бюргеру Кунтрату Йоношову і його дітям було повернуто та підтверджено посаду ріхтара міста

27 MEZNIK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha : Academia, 1990, s. 33-37.

28 ТОМЕК, Вацлав. *История Чешского королевства*. СПб: Издание книгопродавца С. В. Звонарева, 1868, s. 271-273; КОМÁРЕК, К. *Páni z Rožmberka: část 3 (1312 až 1347)*. In *V erbu pětiletá růže*. Praha, 2009. Dostupné na: <https://kronikaruze.webgarden.cz/rubriky/historie-vitkovcu/pani-z-rozemberka/z-rozemberka-cast-treti> >.

29 BOVKOVÁ, Lenka. *Jan Lucemburský: otec slavného syna*. Praha : Vyšehrad, 2018, s. 116-119.

Плзень зі всіма привілеями та прибутками.³⁰ Таким чином, Ян придушив загальнодержавні політичні устремління пражан, але самі патриції зуміли зрозуміти, що тривале протистояння має згубний характер, тому пішли на угоду, щоб зберегти та відновити свої позиції в місті. Для решти 35 королівських міст Прага стала прикладом того, що не варто противитися волі короля. Але Ян Люксембург розглядав ці міста як підтримку королівської влади, перш за все в економічному і стратегічному сенсі, тому продовжував надавати привілеї та підтримувати їх розвиток.³¹

Неможливо обійти питання про національний характер двох повстань. Національна строкатість найкраще спостерігалася саме у великих містах, і особливо в Празі та Кутній Горі. Скупчення німців, євреїв в стратегічно економічних місцях не було дивним. Але їх політико-економічне становище було абсолютно різним, що було зумовлено історичними обставинами, а особливо тісними відносинами зі Священною Римською імперією. Так, німецькі торговці зуміли стати найбагатшими патриціями, до того ж у цей час чимало людей розмовляли чеською та німецькою мовами. В хроніці Даліміла, в якій згадується тільки повстання 1309 р., ми спостерігаємо антинімецькі настрої. Щодо Петра Житавського, то він не акцентує на національній приналежності повстанців, зате висловлює судження про недоцільність повстання 1309 р.: „...мені не дуже подобається війна, коли табуретка піднімається на лавку...“³² Щодо повстання 1319 р., то тут автор не вдавався до національного забарвлення. Хоча національне питання стояло досить гостро і використалося учасниками повстання для захисту. Під час перемови про перемир'я учасники повстання визнали за необхідність відновити положення привілею, який гарантував особисту та майнову безпеку празьких німців і який за останні роки не використовувався. Так, 27 липня 1319 р. на прохання містян Старого міста Праги Ян Люксембурзький підтвердив давній привілей празьких німців.³³ Однак це підтвердження давніх привілеїв не принесло їм великої користі, оскільки через 14 днів після миру король розпочав переслідування.

Відтак, можна впевнено стверджувати, що „аристократична самоконцепція“ та олігархізація спричинили формування основного спільного знаменника повстань 1309 та 1319 рр.: так зване зіткнення інтересів празько-кутногорських патриціїв з владною чеською знаттю в політичній та економічній площині. Ра-

-
- 30 *Codex juris municipalis regni Bohemiae Díl II (CIM). Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419 Čís. 105 (1319, 24 července. V Praze.)*. Jaromír ČELAKOVSKÝ. Praha : Tiskem knihtiskárny Dra Edv. Grégra, 1893, s. 178-179; *Codex juris municipalis regni Bohemiae Díl II (CIM). Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419. Čís. 106 (1319, 1 srpna. V Praze.)*. Jaromír ČELAKOVSKÝ. Praha : Tiskem knihtiskárny Dra Edv. Grégra, 1893, s. 180-181.
- 31 BOBKOVÁ, Lenka. *Velké dějiny zemí Koruny české IV. a 1310 – 1402*. Praha : Paseka, 2003, s. 47.
- 32 *Sbírka kronik a letopisů českých v překladech. Zbraslavská kronika*. Václav NOVOTNÝ. Překlad Jana V. Nováka. Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1905, s. 202.
- 33 TOMEK, Václav. *Dějepis města Prahy. Díl: I. 2. vyd.* Praha : Nákladem knihkupectví Fr. Řivnáče (Antonína Řivnáče), 1892, s. 512-516.

зом з тим, важливе значення у розгортанні обох повстань відіграла скарбниця Чеського королівства Кутна Гора та королівський підкоморій Генріх з Ліпи. Інша спільність полягала в причині поразки повстань. В обох подіях існував розбрат між окремими угрупованнями та родинами патриціїв, які не мали широкої підтримки решти міської громади. Заможні патриції Старого міста Праги і Кутної Гори, як правило, керувались власними інтересами, і не брали до уваги інтереси міста. До того ж, серед більшості з них панував ліберальний погляд на вирішення поставлених завдань. Щодо знаті, то в обох випадках вона залишилася у виграші. Серед відмінних рис повстань простежуються такі фактори: співпраця патриціїв, знаті та королеви в 1319 р., що надало повстанню сильнішого політичного забарвлення й свідчило про прагнення патриціїв провести зміну в королівському уряді. Однак, у 1319 р. авторитет короля був сильнішим, ніж у 1309 р. Суд Яна Люксембурга над учасниками повстань, показав, що королівська влада досить сильна, а зміни в середовищі патриціїв, спрямовані на появу на політичній арені представників нового покоління, є вкрай необхідними. Вони були продиктовані часом задля економічного розквіту міст, що було пріоритетним для короля.

KÚRIA V KUKOVEJ VO SVETLE NAJNOVŠIEHO ARCHÍVNEHO A ARCHITEKTONICKO-HISTORICKÉHO VÝSKUMU

Tomáš JANURA, Michaela HAVIAROVÁ, Kristína ZVEDELOVÁ

Abstract: *Mansion in Kuková in the light of latest archival and architectural-historical research.* The Baroque mansion was built by Imrich Bánó sr. (* 1728 + 1793) between 1772 - 1776 according to the plans of the mason master from Prešov František Mracsek. The result was a ground-floor block mansion with two longitudinal tracts, highlighted by the central ridge of the street façade ending in a triangular gable. After the death of the builder, the residence was inhabited his son Tomáš Bánó (* 1782 + 1819), who created an extensive library in it. The enlargement of the building in 1863 was associated with the grandson of Imrich sr. Mikuláš Bánó (* 1818 + 1877), member of the Hungarian Parliament and secular inspector of the Zemplín-Šariš Evangelical District. At that time, separate ground-floor wings were added to the southern corners, which created an enclosed space on three sides, the so-called court of honor with a portico with four fluted Doric columns. The most interesting element of the portico was embodied in its primary painting. It was a dark red paint and ocher columns, while the shade of the so-called pompeii red. Therefore, the question arises whether the portico referred to the discovery of Pompeii, associated with the rapid spread of the fashion trend of ancient architecture in Europe.

Key words: Kuková. Imrich Bánó st. Mansion. Mikuláš Bánó.

Dedina Kuková od stredoveku patrila príslušníkom rodov Bánó (Bano, Báno, Banó) a Kükemezey, pričom boli vzájomne príbuzensky spriaznení. Na území Šarišskej stolice nepatrili až do druhej polovice 18. storočia k elitným rodom, ktoré by sa vyznačovali veľkou majetkovou základňou a angažovaním sa v stoličnej správe. Preto neprekvapuje, že napríklad 17. decembra 1723 pri delbe majetkov po nebohom Jánovi Bánóvi (*1674 +1715) medzi jeho synov Juraja, Štefana a Andreja Bánóvcov sa nespomínala existencia žiadnej murovanej kúrie, iba pozemkov a poddaných na území Kukovej, Lúčky a Želmanoviec. Okrem toho si bratia rozdelili vinice v to-kajskej vinohradníckej oblasti v chotári zemplínskej dediny Malá Trňa.¹ Dalo by sa predpokladať, že mali však v Kukovej drevené rezidencie.

Z dokumentu z 27. marca 1761 by sa dalo vyvodzovať, že na mieste skúmanej stavby zrejme stála staršia pravdepodobne drevená „dolná kúria v celosti dezolátna“, ktorá patrila rodu Bánó. Členovia rodu Kükemezey v rovnakom čase na území Kukovej vlastnili „hornú kúriu v celosti dezolátnu“.²

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár (ďalej MNL – OL), fond (ďalej f.) Bánó család (P 16), littera E, fascikel (ďalej fasc.) I., doboz 3, numero (ďalej no.) 60; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 42.
- 2 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera E, fasc. LXXV, doboz 4.

Uličná fasáda kúrie

Kúria zo strany dvora

Kúriu postavili v severovýchodnej časti obce pri vedľajšej ceste v blízkosti gotického kostola, dnes v správe evanjelickej cirkvi augsburgského vierovyznania. Uvedená komunikácia pôvodne tvorila historickú os sídla, a preto sa šľachtická rezidencia pôvodne nachádzala v centrálnej časti dediny v mierne odsadenej polohe od cesty. Hlavné krídlo predstavuje pôvodná baroková stavba, na ktorú sa v nárožiach južnej fasády pripájajú dve novšie menšie obdĺžnikové krídla. V bezprostrednom okolí skúmaného objektu sa z historických budov do súčasnosti zachovala baroková pozdĺžna murovaná dvojpodlažná sýpka, situovaná juhozápadne od kúrie. Na východnej strane v minulosti stáli koniarny a stajny. Podstatnú časť areálu v 19. storočí dotváral park so sieťou voľne komponovaných chodníkov.

Podmienky na postavenie najstaršej časti súčasnej kúrie sa zrejme vytvorili až potom, ako sa Imrich Bánó st. (*1728 †1793) oženil so Žofiou Péchyovou (*1745 †1771), príslušníčkou bohatého a významného šarišského rodu. Krátko po jej smrti sa Imrich st. pustil do výstavby novej murovanej kúrie v Kukovej. Najprv 30. janu-

ára 1772 uzavrel zmluvu s murárskym majstrom z Prešova Františkom Mracsekom, aby podľa predloženého plánu postavil stavbu dlhú 12 siah a širokú sedem siah, urobil kanály v pivniciach aj záchodoch, „*talianske komíny*“;³ základy pre kachľové pece a klenby. Po ukončení prác mal Mracsek obdržať 680 rýnskych zlatých. Práce na stavbe podľa účtovného denníka prebiehali od mája do novembra 1772, od apríla do novembra 1773, v bližšie neurčenom rozsahu v roku 1774, od februára do septembra 1775 a od mája do júna 1776. Palierom na stavbe bol Juraj Csepil a zrejme podstatná časť prác sa vykonala do mája 1774, pričom predpokladaná suma sa vyšplhala na 853 rýnskych zlatých. V apríli 1774 sa dokončili tri pivnice, altán a múr so stĺpmi; v máji 1774 múr v záhrade; v priebehu roku 1775 pivnica pod rondelom a svetlice na nárožiach a v máji 1776 kanále.⁴

Časť portika s kamenným stĺpom

Imrich Bánó st. sa v priebehu dokončovacích prác 18. apríla 1775 oženil s nevlastnou sestrou svojej predošlej manželky Zuzanou Péchyovou (*1753 †1823), ktorá mohla rovnako prispieť kapitálom na dokončenie stavby. Možno predpokladať, že aj prostredníctvom oboch manželiek vyženil ďalšie vinice v Tokajskej vinohradníckej oblasti v Máde, Erdőbénye a Tállya, čo prinášalo dlhodobý peňažný príjem. Imrich st. sa podľa zachovanej korešpondencie trvalo zdržiaval v Kukovej.⁵

Imrich Bánó st. si dal postaviť prízemné blokové sídlo s dvomi pozdĺžnymi traktami, pričom ho zvýraznili centrálnym rizalitom uličnej fasády s ukončením trojuholníkovým štítom. Významnosť rezidencie zdôrazňovala do veľkej miery do súčasnosti zachovaná výzdoba fasád. Nárožia a jednotlivé okenné osi rozčlenili pilastre so štylizovanou rastlinnou ornamentikou hlavic a vyvážili ich nadokenné zalamované frontóny, doplnené štukovou mušľou. Pôvodne mali okná aj podokennú rímsu a šambrány s obvodovou lištou, ktoré v hornej časti vybiehali do oblúčika. Odtlačky po nich sa objavili sondážnym architektonicko-historickým výskumom.

-
- 3 Dobový výraz, ktorý označoval krb s umelecky stvárneným okrajom ohniskového otvoru.
  - 4 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), 70. roky 18. storočia, doboz 26. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 45.
  - 5 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera K, tétel 31, doboz 10. MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera A, fasc. D, doboz 1, no. 8, 9; littera A, fasc. E, doboz 1, no. 9, 12. MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera A, fasc. Q, doboz 1, no. 30. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 45, 293.

Severovýchodná miestnosť pôvodného krídla

Výskum kúrie sa realizoval v roku 2019 a priniesol nové poznatky o stavebnom vývoji objektu.⁶

Vznik kúrie medzi rokmi 1772 – 1776 potvrdil nielen archívny materiál, ale aj dendrochronologický výskum dvoch jedľových trémov v podstreší, ktoré predstavovali zvyšky pôvodného krovu. Dendrochronologickou analýzou datované zoňatie stromov na prelome rokov 1771 a 1772 a medzi rokmi 1768 – 1772 jasne dokazovalo, že murársky majster František Mracsek si hneď po podpise zmluvy v januári 1772 zadovážil drevo na stavbu. Dĺžka budovania šľachtického sídla sa odrazila aj na stavebných konštrukciách, čo potvrdila napr. rozdielnosť mált v stenách a klenbách a skutočnosť, že steny stavali z kamenného lomového muriva, ale klenby, otvory a detaily z tehlového muriva.

Vstup do kúrie viedol zo strany dvora, kde sa nachádzali hospodárske objekty. Dispozične objekt rozdelili na vstupnú halu prístupnú z dvora (tzv. pitvor), z ktorého sa vchádzalo do reprezentačnej sály, tzv. paloty, umiestnenej v rizalite. Po stranách rozmiestnili prevažne obytné miestnosti – v severnom trakte po jednej na každej strane a v južnom trakte boli na západnej strane dve miestnosti a na východnej jedna. V prípade priestoru s plackovou klenbou v južnom trakte, západne od

6 HAVIAROVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína – HAVIAR, Tomáš. *Architektonicko-historický výskum kaštiela, Kuková, č. ÚZPF 11349/1*. 2019, rkp. Archívny výskum: Mgr. Tomáš Janura, PhD., dendrochronologický výskum: Ing. Tomáš Kyncl.

vstupnej haly, predpokladáme, že slúžila ako jedáleň alebo priestor, kadiaľ sa služobníctvo mohlo najrýchlejšie dostať do kuchyne v suteréne. Domnievame sa, že kuchyňa sa od začiatku nachádzala v suterénnej juhovýchodnej rohovej miestnosti, kde sú zvyšky komínového prieduchu na severnej strane. Južné miestnosti suterénu síce pôvodne nezaklenuli, ale severné mali od začiatku výstavby valené klenby. Pôvodný vstup do suterénu prerazili v priečke medzi dvomi miestnosťami južného traktu a zachovala sa z neho len obvodová hmota v strednej pivnici.

Všetky miestnosti prízemnia zaklenuli korýtkovými klenbami s výnimkou jednej miestnosti s plackovou klenbou a iba vo vstupnom pitvore použili rovný strop. Klenby ozdobili štukovou ornamentikou v podobe rôzne tvarovaných zrkadiel doplnených dekoratívnymi prvkami. V každej miestnosti síce aplikovali inú ornamentiku, ale základ tvorili rastlinné prvky, kvety, mušle a volúty. Po obvode stien mali klenby profilovanú rímsu, ktorú neskôr v niektorých priestoroch osekali. Klenbu severozápadnej miestnosti dopĺňali lunetové výseče nad severnými oknami a rímsa tu kopírovala tvar ich segmentových záklenkov. Všetky interiérové omietky získali biely náter, rovnako ako aj fasády. Kúriu vybavili v súčasnosti zamurovaným záchodom v hrúbke východnej fasády a priečky medzi východnými miestnosťami. Toaletu presvetľovalo a odvetrávalo malé okienko na fasáde s odpadovou šachtou do žumpy v hrúbke múru. Krov rezidencie bol manzardový s drevenou rímsou medzi rovinami strechy a so šindľovou krytinou.

Kúria predstavovala v tom čase veľmi obľúbený typ vidieckej šľachtickej architektúry, ktorý sa objavoval na celom území Slovenska. Najbližšie od Kukovej postavili v rovnakom čase šľachtické sídlo v približnej vzdialenosti tri kilometre vzdušnou čiarou ležiacej obci Kalnište. Kúria rodu Kalnassy z roku 1774 je v súčasnosti v ruinách.⁷ Fasády prízemného objektu s centrálnym rizalitom ozdobili pilastrami s volútovými hlavicami doplnenými mušľami. I keď nešlo o vernú kópiu kukovských hlavic, typológia zostala rovnaká a objavila sa aj pri oknách s obvodovou lištou. Tvaroslovie hlavic pilastrov s výrazne štylizovanými a pomerne plochými rastlinnými prvkami sa použili aj na neďalekom kaštieli rodu Dessewffy v Marhani, ktorý vznikol ale o niečo neskôr až v 30. rokoch 19. storočia,⁸ a na kúrii v Giraltovciach.

Kozub v centrálnej severnej miestnosti

7 TAKÁTSOVÁ, Júlia. Kalnište – kaštieľ. Nevyužitá pamiatka. In *Pamiatky a múzeá*, roč. 41, 1993, č. 1, s. 38.

8 GÜNTHEROVÁ, Alžbeta (ed.). *Súpis pamiatok na Slovensku zväzok druhý K – P*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 294.

Kúria na katastrálnej mape, 1869 – 1870 (súkromná zbierka L. Vereščák, Banó család, n. o.)

Pravdepodobne krátko po postavení kúrie v Kukovej došlo k istým stavebným úpravám, ktoré sa podarilo zachytiť len v suteréne objektu. Išlo o doplnenie klenieb v južnom trakte a úpravu schodiska z prízemia.

Takmer rok po smrti Imricha Bánóa st. sa 8. mája 1794 ukončil súpis jeho hnuiteľného majetku pre jeho potomstvo a pozostalú vdovu. Podľa inventára sa pod „rezidenčným domom“ nachádzala pivnica, na prízemí sa rozprestieral pitvor, izba nazývaná „škôlka“⁹, hosťovská izba, knižnica, „palota“¹⁰, jedáleň, izba Zuzany Péchyovej, „fracimor“¹¹. Z dokumentu však nebolo úplne zrejmé, či priamu súčasť kúrie predstavoval „pitvor novej budovy“ a v nej pivnica, provizorova izba a izba Imrichovho syna Andreja Bánóa (*1767 †1810). V písomnosti spomenuli aj iné priestory, ktoré mohli tvoriť ďalšie časti rezidencie, ako izba Františka Bánóa¹² s dvorom.¹³

9 Význam tohto slova sa nám nepodarilo objasniť, pravdepodobne ide o detskú izbu Imrichových najmladších synov.

10 Najväčšia a najreprezentatívnejšia izba kúrie.

11 Miestnosť, kde sa zdržiavali ženské spoločníčky Zuzany Péchyovej a pravdepodobne aj jej malá dcéra Barbora Bánóová.

12 V citovanej genealogickej tabuľke žiadny František Bánó ako syn Imricha st. Bánóa nefiguruje. Zrejme ide o preklep a autor súpisu mal na mysli Imrichovho druhého najstaršieho syna Imricha ml. Bánóa. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45.

13 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1794, doboz 29.

Až s odstupom času, keď dospeli aj najmladší synovia Imricha Bánóa st., sa 22. augusta 1799 rozdelil celý jeho majetok. Andrej Bánó z prvého Imrichovho manželstva dostal pozemok v Želmanovciach na stavbu rezidencie a Andrejov vlastný brat Imrich Bánó ml. (†1828) „panskú kúriu“ v Želmanovciach. Druhá Imrichova manželka Zuzana Péchyová mohla do svojej smrti alebo do najbližšieho vydaja bývať v manželom vybudovanej „otcovskej rezidenčnej kúrii“ v Kukovej. Ak by Zuzana zomrela alebo sa vydala, automaticky by kukovská kúria prešla do vlastníctva jej syna Tomáša Bánóa (*1782 †1819), ktorý by musel ostatných vlastných i nevlastných súrodencov odškodniť sumou 3 000 zlatých. Zuzanine deti Gabriel Bánó (*1776 †1844) a Jozef Bánó (*1780 †1824) prevzali dve samostatné usadlosti v tesnom su-

sedstve kukovskej rezidencie, aby si tam prípadne mohli postaviť vlastné obydlie.¹⁴

Po uzavretí dohody žil v kúrii v Kukovej Tomáš Bánó s matkou, ale nikdy sa nestal jej vlastníkom, pretože zomrel skôr ako jeho matka. Slobodný Tomáš veľkú časť prostriedkov investoval do nákupu kníh. Podľa posmrtného súpisu z 13. februára 1820 sa v knižnici nebohého Tomáša, do ktorej začlenili aj knihy ostatných členov rodu, nachádzali diela z matematiky, astronómie, filozofie, fyziky, filológie, ekonomiky, kamealistiky, medicíny, chémie, geografie, historickej štatistiky, literárnych

Fotografia z konca 19. storočia
(zdroj: BANÓ, Atilla. *Családban a nemzet. A tapolylucskai és kükemezei Bánók nyolc évszázada*. Athenaeum, 2016.)

30. roky 20. stor., viditeľná iluzívna maľba stĺpov portika
(súkromná zbierka E. Vereščák, Bánó család, n. o.)

14 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera E, fasc. LXXIX, doboz 3, no. 4. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45.

dejín, teológie, dejín cirkvi, pedagogiky, technológie, vojenstva, hudby, umenia; práce latinských klasických autorov; katalógy bibliofilov; nemecká romantická beletria a nemecké básnické zbierky; maďarské a slovenské tituly; rukopisy; listy a súbor populárnej literatúry.¹⁵

Podľa dohody z 22. augusta 1799 si mohol Jozef Bánó postaviť v blízkosti kúrie vlastnú rezidenciu, ale neurobil tak, pretože sa odsťahoval do neďalekej šarišskej dediny Kochanovce.¹⁶ Gabriel Bánó si nakoniec vybudoval vlastné sídlo v blízkosti kukovskej rezidencie, pretože jeho obydlie sa spomína v nižšie uvádzanom súpise zo 7. júna 1823.

Po troch mesiacoch od smrti Zuzany Péchyovej 7. júna 1823 dokončili súpis jej nábytku a ostatných hnutelností v kúrii v Kukovej. V „*prvej spoločnej izbe nazývanej škôlka*“ sa okrem iného nachádzala španielska stena, portrét cisára Jozefa II.; v hosťovskej izbe veľké zrkadlo, portrét cisára Jozefa II. v pozlátenom ráme; v „*palote*“ dve veľké zrkadlá, portréty Gabriela Péchyho a jeho manželky Juliany Dessewffyovej, Štefana Roskoványiho a jeho ženy Barbory Péchyovej, Imricha Bánóa st. a jeho druhej ženy Zuzany Péchyovej, malá skriňa s erbom Péchyovcov; a v jedálni portrét Karola Dobozyho, Imricha Bánóa st. a jeho ženy Zuzany Péchyovej. V izbe Zuzany Péchyovej, lokajskej izbe a „*pitvore*“ už neboli cennejšie kusy vybavenia, podobne ako „*v stavbe, kde žije Gabriel Bánó*“, v „*susednej izbe*“, „*izbe oproti*“ a pitvore.¹⁷

Na druhý deň 8. júna 1823 deti Zuzany Péchyovej podpísali dohodu o delbe matkinho majetku. Týkala sa iba Zuzaniných šperkov, striebra, viedenského a košického porcelánu, viníc, vína, oblečenia, dobytku a ďalšieho vlastníctva. V prípade knižnice uloženej v kúrii sa knihy nebohého Tomáša Bánóa dostali ako celok do rúk Gabriela Bánóa, pričom z ich hodnoty bol povinný vyplatiť 1 400 rýnskych zlatých svojmu bratovi Jozefovi Bánóovi a sestre Barbore Bánóovej (*1785 †1846) 466 rýnskych zlatých a 40 denárov. Knižnica po otcovi Imrichovi Bánóovi st. sa však rozdelila na dve rovnaké polovice medzi Gabriela a Jozefa.¹⁸

Z ďalšieho majetkového vývoja bolo zrejme, že v kúrii v Kukovej zostal bývať starší Gabriel Bánó, a preto zrejme dostal veľkú knižnicu svojho mladšieho brata Tomáša Bánóa. Z Gabrielových čias sa z roku 1830 zachoval popis rezidencie, ktorú označili ako murovaný „*kaštieľ*“¹⁹ so šindľovou strechou. Objekt bol 12 siah dlhý a sedem siah široký, čo znamená, že sa jeho veľkosť oproti zmluve z 30. januára 1772 vôbec nezmenila. Okolie šľachtického sídla dopĺňala budova majera, ovčín, kuriálny

15 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera K, tétel 55, doboz 18. Knižnica Tomáša Bánóa sa neskôr dostala do rúk jeho brata Gabriela Bánóa, ktorý ju nakoniec daroval do Kolegiálnej knižnice v Prešove. Bližšie ku knižnici: DOMENOVÁ, Marcela. Knižnica statkára Gabriela Bánóa ako súčasť Kolegiálnej knižnice v Prešove. In DERFIŇÁK, Patrik – DOMENOVÁ, Marcela. *Šľachta a jej knižnice (Po stopách šľachtických knižníc na východnom Slovensku)*. Prešov : Prešovská univerzita, Univerzitná knižnica PU v Prešove, 2014, s. 19-40.

16 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera F, csomó 2, doboz 5, no. 30.

17 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1823, doboz 33.

18 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1823, doboz 33.

19 Od začiatku 19. storočia sa aj viaceré kúrie začali označovať pojmom kaštieľ, i keď neboli veľké ako zvyčajne jednoposchodové kaštiele. Za zmenou pomenovania možno vidieť snahu majiteľov vylepšiť si svoje postavenie v spoločnosti.

dvor a záhrada, kde stál päť siah dlhý a tri siah široký murovaný skleník so šindľovou strechou.²⁰

Gabriel Bánó sa nikdy neoženil, a preto po jeho smrti došlo k prevodu kúrie na deti Gabrielovho nebohého brata Jozefa Bánóa, ktorý sa ako jediný zo synov Imricha Bánóa st. z druhého manželstva oženil. Dňa 1. mája 1845 síce v Kukovej urobili súpis Gabrielovho majetku, ale vôbec sa v ňom nezmenili o podobe kúrie. Spomenuli v ňom, že Gabriel výrazne podporoval evanjelické kolégium v Prešove.²¹

K presnému rozdeleniu majetkov detí nebohého Jozefa Bánóa došlo až po viac ako štvrtstoročí od Jozefovej smrti. Podľa dohody z 1. októbra 1850 „dom v Kukovej, kde býval nebohý Gabriel Bánó“ spolu so záhradou, dvomi stajňami, jednou malou sýpkou a jedným chlievom pre svine dostal najstarší Jozefov syn Mikuláš Bánó (*1818 †1877). Na základe vzájomnej dohody sa podelili aj o pozemky v nižšie uvedených dedinách. Oproti roku 1723 išlo o neporovnateľný nárast nehnuteľností, čo svedčilo o výhodnej sobášnej politike a postupnom náraste spoločenskej prestíže Bánóovcov. Mikuláš na základe kontraktu nadobudol majetok v Kukovej, Dukovciach, Kochanovciach, Šarišských Sokolovciach, Čipkeši (dnes miestna časť Šarišských Sokoloviec), Svätom Jure (dnes miestna časť Hubošoviec), Vavrinci, Harhaji, Železníku, Kračúnovciach, Čelovciach, Pušovciach, Pavlovciach a vinársky dom v Erdőbénye. Na základe druhého kontraktu z 5. októbra 1850 Mikulášov mladší brat Jozef Bánó (*1824 †1910) zdedil kúriu v Rožkovanoch spolu s imaním v Rožkovanoch, Petrovenci (dnes miestna časť Dubovice) a Dubovici.²²

Mikuláš Bánó sa päť mesiacov pred deľbou oženil s Albertou Dessewffyovou (*1833 †1900) a ich sedem detí sa už narodilo v Kukovej. Mikuláš sa neskôr stal vo viacerých funkčných obdobiach poslancom Uhorského parlamentu a svetským inšpektorom zemplínsko-šarišského evanjelického dištriktu. V rezidencii sa narodila Mikulášova dcéra Etelka Bánóová (*1853 †1932), ktorá sa v roku 1870 v Kukovej

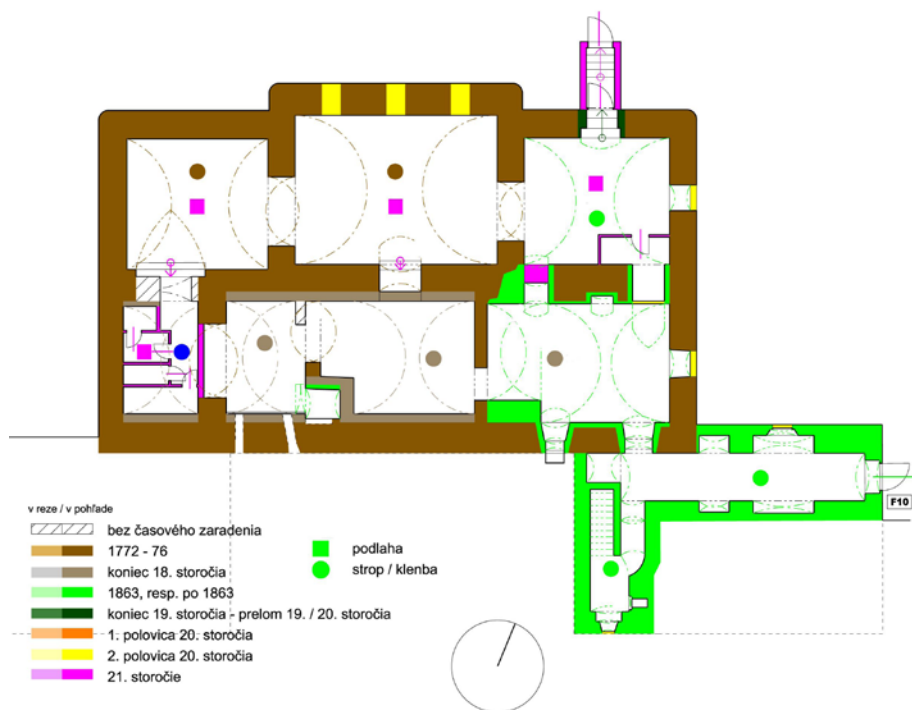

*Mikuláš Bánó (1818 – 1877),
stavebník bočných krídel kaštieľa
(Foto Jozef Borsos medzi rokmi 1865 – 67,
Budapešť, Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár, č. 040114)*

20 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1830, doboz 34.

21 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera E, fasc. LXXIX, doboz 4.

22 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), rok 1850, doboz 35. SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegyje nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45.

Slohová analýza stavebného vývoja kúrie, suterén (HAVIAROVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína – HAVIAR, Tomáš Architektonicko-historický výskum, 2019.)

Slohová analýza stavebného vývoja kúrie, prízemie (HAVIAROVÁ, Michaela – ZVEDELOVÁ, Kristína – HAVIAR, Tomáš Architektonicko-historický výskum, 2019.)

vydala za Jozefa Szinyei-Merseho (*1851 †1917), brata slávneho uhorského impresionistického maliara Pavla Szinyei-Merseho (*1845 †1920).²³

Na základe výsledkov architektonicko-historického výskumu sa predpokladá, že o rozšírenie kúrie sa zaslúžil Mikuláš Bánó v roku 1863, resp. tesne po tomto roku, pričom rok identifikoval dendrochronologický výskum. K južným nárožiam šľachtického sídla nechal Mikuláš dostavať samostatné prízemné krídla na obdĺžnikovom pôdoryse, pričom každé malo inú funkciu. Východné krídlo čiastočne podpivničili, pričom exteriérový vstup do suterénu umiestnili na jeho západnej strane. Za vstupnými dverami sa pokračovalo do pozdĺžnej chodby s nikami a na jej koniec napojili schodisko z prízemia nového krídla. Zároveň chodba so segmentovou valeňou klenbou sprístupňovala suterén pôvodnej barokovej kúrie. V dôsledku nového prepojenia podzemných podlaží dovtedajšie schodisko zrušili. Nové v súčasnosti čiastočne deštruované jednoramenné schodisko viedlo aj priamo k malej piecke, naznačujúcej svojimi rozmermi i formou, že mohla slúžiť pre podlahové vykurovanie zimnej záhrady, ktorá sa pravdepodobne nachádzala na nadzemnom podlaží krídla.

Dispozíciu prízemia východného krídla síce v mladšom období čiastočne pozmenili, ale miestnosť v juhovýchodnej časti krídla musela plniť špecifickú funkciu predpokladanej zimnej záhrady. Na južnej strane ju veľkoryso presvetľovali až tri na fasáde kamennou nadokennou rímsou s kamennými parapetmi združené veľké okná. Štvrté rovnaké okno poskytovalo dostatok slnečného svetla z východnej strany. O rozdielnosti funkcií novopostavených krídel svedčila aj odlišnosť členenia ich fasád a riešenie nadokenných ríms. Na druhej strane však bola farebnosť jednotná, nadokenné rímasy boli tónované náterom pieskovej farby a fasády boli biele.

Západné nepodpivničené krídlo obsahovalo tri priechodné miestnosti. Priechy medzi nimi sa do súčasnosti nezachovali, ale sondážny výskum odkryl po nich odtlačky na stenách. Všetky priestory nových krídel boli plochostropé. Nové miestnosti prepojili aj s priestormi pôvodnej kúrie, ale zároveň mali aj exteriérové vstupy vedúce z priestoru krytej verandy s reprezentačným portikom.

Prístavbou krídel vznikol zo strany dvora z troch strán uzavretý priestor tvoriaci tzv. čestný dvor (*cour d'honneur*), obľúbený od čias baroka v celej Európe. Portikus vytvorili zo štyroch pieskovcových stĺpov a na bočných krídlach z plytkých pilastrov. Stĺpy i pilastre rozčlenili kanelovaným driekom a dóorskymi hlavicami, na ktoré položili kamenné kladie utvorené architrávom, vlysom a korunnou rímsou. Podlahu portika vyložili opracovanými štvorcovými kamennými dlaždicami ukladanými v striedavom rytme. Južný okraj dlažby vymedzil v línii stĺpov situovaný schodiskový stupeň so zaoblenou nášľapnou časťou. Pred ním sa nachádzal ešte druhý plytký stupeň tvorený dvomi radmi dlažby. Ako najzaujímavejší prvok portika aplikovali na fasádach maľované iluzívne stĺpy s rovnakými rozmermi i tvaroslovím ako pri kamenných stĺpoch. Druhý pozoruhodný prvok portika stelesňovala jeho primárna výmaľba. Išlo o tmavočervený náter a okrové stĺpy. Použitý odtieň

23 PETTKÓ, Béla – REISZIG, Ede (ed.). *Magyar nemzetségi zsebkönyv Második rész: Nemes családok*. Budapest : A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, 1905, s. 21, 22; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45, 402, 403.

je tzv. pompejská červená, pričom v nadväznosti na celkové tvaroslovie portika sa vynára otázka, či vznikol ako odozva na odkrývanie Pompejí, čo následne vyvolalo rýchle šírenie módného trendu antickej architektúry v Európe.

Po prístavbe krídel na staršej časti kúrie ponechali pôvodnú krovovú konštrukciu a novú vytvorili nad novými krídlami a nad portikom. Pri tejto stavebnej etape zrušili okenné štukové šambrány a vymenili okenné výplne. Plochy fasád opatřili svetlým okrovým náterom a pilastre so štukami ostali biele. V interiérových priestoroch do juhozápadného kúta reprezentačnej sály vložili kamenný kozub, ktorý ozdobili dekoratívnymi stojkami s volútami a rastlinnou ornamentikou a na stojky položili trojuholníkový tympanón s reliéfom úponkov. Druhý menší kozub osadili vo východnom krídle.

Stavba portika na vidieckych šľachtických sídlach v 19. storočí bola veľmi obľúbená a takmer pravidelne sa spájala s naviazaním na trojuholníkový štít. Primárne išlo skoro vždy o klasicistické objekty, ktoré vznikali najneskôr do polovice 19. storočia. Napríklad spomínaný syn Imricha Bánóa st. Andrej Bánó si v susedných Želmanovciach postavil klasicistickú kúriu s portikom zrejme v 20. rokoch 19. storočia. Andrejov mladší nevlastný brat Gabriel Bánó si v Kukovej vybudoval juhovýchodným smerom od skúmaného objektu ďalšiu dnes zaniknutú kúriu v podobe prízemnej budovy so severným portikom na stĺpoch a trojuholníkovým štítom. Bližšiu podobu však, žiaľ, nepoznáme, pretože ju v priebehu 20. storočia asanovali. Neďaleký kaštieľ Szirmayovcov v Kurime mal portikus s dóorskymi stĺpmi, ktorý bol datovaný do prvej polovice 19. storočia. Z uvedených príkladov sa stavba portika v Kukovej po polovici 19. storočia javí ako špecifický príklad v širšom regióne a jeho výtvarná výzdoba sa radí k ojedinelým a mimoriadne hodnotným príkladom.

Rozšírenú kúriu z troch Mikulášových synov zdedil prostredný syn a neskorší hlavný notár Šarišskej župy Aladár Bánó (*1867 †1943), pričom sa kvôli svojim úradným povinnostiam presťahoval do Prešova. Po rozpade monarchie a strate úradníckeho miesta sa vrátil do Kukovej, kde aj zomrel. Mikulášov najmladší syn Mikuláš Bánó (*1873 †1925) vstúpil do armády a kariérne postúpil na honvédskeho husárskeho nadporučika a cisársko-kráľovského komorníka.²⁴

Za Aladára Bánóa sa na konci 19. storočia musela strecha staršej časti kúrie nachádzať v narušenom stave. Na dobovej fotografii z tohto obdobia zachytili ešte pôvodnú manzardovú strechu so šindľovou krytinou a dvomi mohutnými komínmi vo vrchole. Zrejme krátko po vyhotovení fotografie sa prišlo k realizácii novej strechy aj s kompletnou výmenou krovovej konštrukcie. Nová dodnes zachovaná konštrukcia bola rovnako väznicová manzardová so systémom troch stojatých stolíc v pozdĺžnych väzbách. Systém štyroch plných priečných väzieb tvoril väzný trám, do ktorého boli kolmo zhora čapované stĺpiky, zavetrené obojstrannými pásikmi. Krov ešte vykazoval znaky typológie 19. storočia, pričom ho tesali s kutými strmeňmi, kramľami a vybavili skrutkami na štvorcových podložkách. Strecha nadobudla plechovú krytinu strihanú do pásov. Okrem krovu zrejme v rovnakom čase zmenili

24 PETTKÓ, Béla – REISZIG, Ede (ed.). *Magyar nemzetségi zsebkönyv Második rész: Nemes családok*. Budapest : A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, 1905, s. 21, 22; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44, 45, 402, 403.

aj malé okienko záchoda na západnej fasáde hlavného krídla, čo viedlo k jeho zväčšeniu a tvarovému prispôbeniu ostatným oknám kúrie. V podstreší východného krídla sa na tehlovej podmurovke a drevenom trámovom rošte do súčasnosti zachovala liatinová nitovaná nádrž na vodu v tvare ležiaceho hranola.

Najvýznamnejšie postavenie z detí Mikuláša Bánóa dosiahol jeho najstarší syn Zoltán Bánó (*1855 †1946). Zoltán bol podobne ako ostatní členovia jeho rodiny evanjelikom augsburského vyznania. Študoval na evanjelickom kolégiu v Prešove a štátne skúšky zložil v Prešove 30. júla 1875. Univerzitné štúdium na Právnickej a štátno-vedeckej fakulte Uhorskej kráľovskej univerzity ukončil 3. apríla 1880. Naučil sa plynule hovoriť maďarsky, nemecky, francúzsky, slovensky, latinsky a grécky. Absolvoval cestu po Švajčiarsku, Francúzsku a Anglicku. Na ministerstvo domobran nastúpil 31. decembra 1875, 6. júla 1887 mu bol udelený zlatý komornícky kľúč a 9. februára 1913 rytiersky kríž rakúskeho cisárskeho Leopoldovho rádu. Na spomínanom ministerstve začínal 31. decembra 1875 ako koncipista-praktikant, 31. marca 1880 postúpil na pomocného koncipistu. Od 11. mája 1882 bol koncipistom na druhom oddelení, od 21. novembra 1885 koncipistom na prvom oddelení, od 30. júna 1889 tajomníkom druhého oddelenia a od 5. apríla 1893 ministerským tajomníkom. Dňa 25. decembra 1899 získal titul čestného radcu oddelenia a 30. apríla 1900 titul čestného splnomocneného ministerského radcu oddelenia. Od 21. júna 1902 sa stal riadnym ministerským radcom oddelenia. Titul čestného ministerského radcu nadobudol 27. novembra 1906 a od 19. novembra 1907 minimálne do vypuknutia prvej svetovej vojny pôsobil ako riadny ministerský radca. Zoltán počas svojej kariéry na ministerstve býval v Budapešti. Pravdepodobne po zániku monarchie sa vrátil do rodného Šariša k svojmu bratovi Aladárovi Bánóovi, keďže si nezaložil žiadnu rodinu a zomrel v Prešove.²⁵

V 30. rokoch 20. storočia sa opäť pristúpilo k výmene strešnej krytiny za vtedy modernú do súčasnosti zachovanú šablónovú azbestovo-cementovú. V podstreší sa našla poškodená krytina s nápisom grafitovou ceruzkou na rubovej strane: Štefan Mihok Prešov 15. máj 1937. Ďalšie stavebné úpravy sa týkali východného krídla, ktoré nadobudlo súčasnú dispozíciu. Vytvorili sa tu priestory moderne zariadenej kancelárie i samostatná kúpeľňa s bielymi štvorcovými obkladačkami. Okná zmenšili a súčasťou nových dodnes zachovaných okenných výplní sa stali aj žalúzie s kovovými štítkami výrobcu SZABÓ, CSONKA és társai z Lučenca. V jednom vstupe zostala pôvodná dvojkrídlá drevená výplň s dekoratívnym presklením. Rovnaká sa nachádzala aj vo vstupe z dvora do hlavného krídla kúrie. Fasády bočných krídel získali svetložltý náter, hlavné krídlo okrový náter plôch a biely náter štúk a pilastrov.

V rokoch 1955 – 1956 riešil Slovenský pamiatkový ústav adaptáciu objektu, ktorý v tom čase slúžil miestnej osvetovej besede. Malo ísť o opravu okien, dverí, parkiet, stavbu murovanej pece a výmalbu miestností. Blanka Kovačovičová odporučila, aby sa použila na výmalbu len jedna farba, najlepšie biela a štukové ornamente

25 MNL – OL, f. Bánó család (P 16), littera K, tétel 50, doboz 17; PETTKÓ, Béla – REISZIG, Ede (ed.). *Magyar nemzetségi zsebkönyv Második rész: Nemes családok*. Budapest : A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, 1905, s. 21; SZLUHA, Márton. *Felvidéki nemes családok II.: Sáros Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika Kiadó, 2008, s. 44.

mali byť odtónované, avšak „miestny ľud“ chcel radšej pestré farby a valčky. Zachované intarzované parkety odporučili pamiatkari prekryť doskovou podlahou.²⁶ Najväčšou zmenou prešlo západné krídlo, kde vybúrali všetky priečky a vytvorili kinosálu, ku ktorej zo západnej strany pristavali malú premietaciu miestnosť. V rezidencii celú druhú polovicu 20. storočia sídlil obecný úrad a slúžila aj na kultúrne účely. Tomu podriadili aj stavebné úpravy, ktoré nijako nerešpektovali pamiatkové hodnoty objektu. V severnom trakte pôvodnej kúrie vytvorili spoločenskú sálu prebúraním časti priečok a osekaním ríms po obvode klenieb, ďalšie vstupy rozšírili a niektoré zvýšili vložением železobetónových prekladov. Položili nové podlahové krytiny, záchod v západnej fasáde zamurovali, okná i vstupy získali nové výplne. K západnej fasáde pristavali terasu so schodiskom a okná zmenili na veľké vstupy. Ďalší vstup vytvorili aj na južnej fasáde východného krídla. V 21. storočí stratila budova svoje využitie kvôli zlému stavebno-technickému stavu a v prevádzke ostal len bar v časti suterénu.

V súčasnosti sa stavba opätovne vrátila do rúk potomkov rodiny Bánó. Tí sa aj napriek negatívnym stavebným zásahom z druhej polovice 20. storočia rozhodli niekdajšie šľachtické rodinné sídlo obnoviť a aspoň čiastočne mu prinavrátiť jeho zašlú slávu a reprezentatívny charakter. V poslednej dobe začala nezisková organizácia Bánó család, n. o., s postupnou obnovou kúrie.

---

26 Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, f. SPÚ 1006, kartón 54.

EMÓCIE MEDZI STAROU A NOVOU ŠKOLOU SLOVENSKOU V ČASE ICH PRVÉHO KONFLIKTU¹

Matúš KRÁTKY

Abstract: *Emotions in politics between Old Slovak School and New Slovak School at the time of their first conflict from January to October 1868.* Text deals with the interpretation of emotions in political battle between two Slovakian political pre-parties in 1868. Both groups had own political newspaper which were used for arguing with opponents and persuasion of voters. Persuasion techniques need a strong emotional support, which can be identified in the texts of both newspapers. This text interprets just a few of the most important emotions from the variety, mostly anger, anxiety, hubris and fear. They were used by both sides differently, according to they needs and aims, what can improve research about mentality of political parties in 1860s in upper Hungary.

Key words: Nationalism. Emotions. Slovak. Old Slovak School. New Slovak School. Jan Bobula. Politics. Austria-Hungary.

Úvod

Národovtorné procesy patria dlhodobo k najvýznamnejším oblastiam historického výskumu. Platí to nielen pre zahraničnú historiografiu, ale aj pre slovenskú. Nacionalizmus sa stal jedným z najskúmanejších „izmov“ celkom po práve – výrazne ovplyvnil svetové dejiny 19. a 20. storočia. Neustála fascinácia týmto pojmom vychádza z niekoľkých dôvodov. Prvým je neustála aktuálnosť témy, hoci nacionalizmus 21. storočia je v niektorých zásadných rysoch odlišný. Avšak kolektívna identita ľudí na základe spoločnej reči, minulosti a iných vonkajších znakov je stále sympatická laikom aj odborníkom, snažiacim sa alegoricky vyrovnáť sa so svojim súčasným postojom k politickému životu. Druhým dôvodom je neustála potreba dopĺňovať naše vedomosti a klásť neustále nové otázky. Práve v tomto bode je možné pociťovať nielen kvantitatívny, ale aj kvalitatívny nárast akademických prác v novom miléniu.

Téma sporu Novej a Starej školy je na rozhraní známosti a prebádania v rámci slovenskej historiografie. Podobne ako pri ostatných historiografických problémoch, bola v minulosti vedená hlavne ideologická debata nad podstatou vzájomného sporu prvých dvoch honoračných slovenských politických prúdov (na začiatku 70. rokov 19. stor. sa pretransformovali na strany).

V 20. storočí existovala voľne nadväzujúca línia na politiku Starej školy, ktorú Konštantín Čulen využil na svoju interpretáciu života vedúceho predstaviteľa Novej školy slovenskej, Jána Nepomuka Bobulu.² V rámci tejto línie došlo hlavne k útokom na spoluprácu s Maďarmi, ktorá mala značiť antislovenské záujmy celej strany. Známe je potom prirovnanie Jána Bobulu k Bélovi Grünwaldovi implikujúce toto

1 Príspevok vznikol za podpory MŠMT ČR udelenej UP v Olomouci (IGA_FF_2019_032).

2 ČULEN, Konštantín. *Roky slovenských nádeji a sklamaní. 1848 – 1875*. Trnava : Ústredie slovenského katolíckeho študentstva, 1932, s. 104.

názorové stanovisko. Nezávisle od tohto smeru prišiel František Bokes so zmierlivejšou teóriou postavenou na pronárodnej činnosti Bobulu a jeho spolupracovníkov, hlavne Jána Mallého a Jána Palárika. Toto hodnotenie spadá do roku 1869, teda do obdobia, ktorému sa venuje aj nasledujúci text.³

Marxisticky ladená odborná literatúra nepriniesla rehabilitáciu výskumu Novej školy slovenskej po roku 1948. Za jeden z dôvodov môžeme považovať nedostatočné ukotvenie Novej školy slovenskej v historickom myslení Slovákov (a to aj v prípade laikov, aj vedcov), ktoré nevyvolávalo potrebu aktualizovať pohľad na národné hnutie 19. storočia. Ešte závažnejšou ideologickou výhradou mohol byť pôvod strany. Zatiaľ čo o Starej škole môžeme hovoriť o čiastočne ľudovom hnutí, ktoré dostalo akúsi výnimku zo svojho buržoázne-intelektuálneho obsahu pre naplnenie marxistického naratívu, Nová škola ako produkt peštianskej buržoázie veľa šancí na úspech nemala. Napriek tomu sú práce Mikuláša Gašparíka,⁴ Vladislava Zapletala⁵ a Bohuša Kostického⁶ jedným z najkvalitnejších spracovaní danej problematiky. Kniha *Nova škola slovenská* od Bohuša Kostického navrhla, okrem iného, delenie činnosti Novej školy na tri etapy, ktoré využívajú výskumy dodnes. Základom tohto delenia je vzťah strany k stranícko-politickému systému. Zatiaľ čo v prvej etape svojho pôsobenia, v rokoch 1868 a 1869, sa sústreďovala na maďarskú snemovú opozíciu, do volieb v roku 1872 vstupovala ako subjekt nepodporujúci žiadnu väčšiu stranu. Následne v krátkom období od volieb do svojho zániku spolupracovala strana s niektorými vládnymi poslancami, čo viedlo k diskreditácii Novej školy ako politického projektu a k zániku pred voľbami v roku 1875. Napriek zjavným kvalitám sa práca nevyhla viacerým argumentačným nedostatkom prameňiacim prevažne z ideologického rozpoloženia. Ako jeden z príkladov slúži pohľad na jednotlivé osobnosti Novej školy, kde na jednej strane (trochu kontradične) vyzdvihuje úlohy katolíckeho farára a „priateľa ľudu“ Jána Palárika a odsudzuje Jána Bobulu, Jozefa Zarzetského a Jozefa Pozdecha za ich ekonomické vydieranie obyčajných ľudí v továrňach.

Zhrnúť moderný výskum k téme je o niečo náročnejšie než v predchádzajúcich prípadoch. Podstatné je však konštatovanie, že po dlhom časovom období od 80. rokov došlo k rehabilitácii Novej školy ako bádateľského subjektu. K tomu výraznou mierou pomohol Milan Podrimavský⁷ vo svojich dielach a statiach o slovenskej politike a úplne najvýznamnejšie potom v nedávnej dobe jeho diplomant Ľuboš Kačírek, ktorý k problematike celej strany vydal viacero odborných textov. V nich sa odкрývajú modernejšie prístupy a metódy než v minulosti, takže niekdajšia kritika Novej školy ako maďarského projektu v akademických kruhoch ustúpila. Samostatne sa Ľ. Kačírek venuje aj sporu Starej a Novej školy, ktorý má preňho hlbší politický

3 BOKES, František. *Pokusy o slovensko-maďarské vyrovnanie r.1861 – 1868*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1941. 232 s.

4 GAŠPARÍK, Mikuláš. *Ján Palárik a jeho boj za demokratizáciu slovenského národného hnutia*. Bratislava : SAVU, 1952. 70 s.

5 ZAPLETAL, Vladislav. Príspevok k dejinám Novej školy v rokoch 1869 – 1872. Akciová spoločnosť Minerva. In *Historické štúdie II*. Bratislava : SAV, 1956, s. 7-38.

6 KOSTICKÝ, Bohuš. *Nova škola slovenská*, Bratislava : SAVU, 1959.

7 PODRIMAVSKÝ, Milan. *Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia*, Bratislava : Veda, 1983.

význam vo vzťahu k národným programom.⁸ Novú školu vníma ako flexibilnejšiu vďaka ekonomickým väzbám a Starú školu ako politicky obmedzujúcu kvôli Memorandu.

Na spor Novej a Starej školy sa systematicky sústredili aj filozofovia Tomáš Pichler⁹ a Marcel Martinkovič.¹⁰ Obidvaja prispeli k objasneniu filozofických smerov ovplyvňujúcich myslenie Novej školy. V prípade Pichlera je potom významná téza o slepých uličkách v transformácii ľudu na občanov, ktoré v slovenskom prostredí existovali vo forme plebejizmu a fantastického historizmu.

Po preštudovaní patričnej literatúry môžeme dôjsť k záveru, že dianie okolo Novej školy je preskúmané na veľmi dobrej úrovni. Predovšetkým je tomu tak u inštitúcií, čiastočne u spolkov a výraznejšie pri filozofii. Preto nemá až taký významný zmysel bádať ako fungovala Nová škola slovenská, ale hľadať hlbšie otázky *prečo?* Práve v tejto oblasti budú ešte nejakú dobu medzery vo všetkých výskumoch, nakoľko nové poznatky z iných disciplín sa len budú implementovať (ak vôbec) do histórie. V rámci tohto textu sa zameriame na otázku *prečo viedli Stará a Nová škola vzájomný spor?* Zároveň sa pokúsime ukázať emotívy¹¹ *Slovenských novín (SN)* a *Pešť-budínskych vedomostí (PBV)* a identifikovať emočné prostredie a zázemie slovenských politických strán.

Dejiny emócií patrili k moderným výskumným trendom.¹² Akokoľvek sa môže zdať, že ich metodika a spoľahlivosť sa dajú uplatniť len pri výskume dejín 20. storočia hlavne v kontexte pamätníkov, majú svoje opodstatnenie aj pri výskume starších dejín. Respondentmi v tomto kontexte však nie sú konkrétni ľudia, ale články v novinách, karikatúry a podobne. Navodzovaním emócií totižto prebieha politické zápolenie, čiže podstata existencie celého stranícko-politického systému. Podobným spôsobom prebiehal napr. výskum pozitívnych emócií, nacionalizmu a patriotizmu v stati Nicole Eustace *Emotional and political change*.¹³ Spájanie skúmaných emócií s kontextom doby nám dodáva plastickejší obraz o celom spore medzi Starou a Novou školou, eskalácii týchto problémov a hlavne k jeho vymiznutiu.

Text sa bude zaoberať vývinom názorovej prestrelky Starej a Novej školy v ich hlavných tlačových orgánoch, a to v *Pešť-budínskych vedomostiach* a *Slovenských novinách*. Hoci niektoré články nie sú podpísané, budeme sa snažiť identifikovať osoby, ktoré mohli byť autormi. Z emócií sa pozrieme hlavne na strach a úzkosť, ktoré

-
- 8 KACÍREK, Luboš. Politický zápas medzi Novou školou a Starou školou počas volieb do Uhorského snemu v rokoch 1869 a 1872 a činnosť poslancov Novej školy slovenskej. In *Historický zborník* 2. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 13-36.
  - 9 PICHLER, Tibor. Slovenské politické myslenie v 19. storočí – kľúčové problémy. In *Filozofia*, roč. 57, č. 1. Bratislava : SAV, 2002, s. 15-20.
  - 10 MARTINKOVIČ, Marcel. *Politické myslenie Novej školy: občiansko-národný program Slovenských novín*. Bratislava : SAV, 2013. 222 s.
  - 11 Výrazy emócií prostredníctvom jazyka. REDDY, William. *Against Constructionism*. In *Current Anthropology* 3. Chicago : The Chicago University Press, 1997, s. 331.
  - 12 FREVER, Ute. History of Emotions. In Lisa FELDMAN BARRETT, Michael LEWIS and Jeannette M. HAVILAND-JONES. *Handbook of Emotions*. 4. vydanie. London : Guildford Press, 2016, s. 49-65.
  - 13 EUSTACE, Nicole. Emotion and political change. In Susan J. MATT – Peter N. STEARNS (ed.) *Doing Emotions History*. Chicago : University of Illinois Press, 2014, s. 163-183.

spolu výrazne súvisia a objavujú sa práve v takto vyhrotených dobách. Jednou z tých je, že zmena emočného základu textu vedie aj ku kvalitatívnej premene celého sporu, teda ústup strachu a úzkosti v prospech hnevu umlčuje emotívnosť použitých výrazov. Na určenie týchto kategórií je potrebné ešte popísať dané emócie.

Urobiť tak z čisto psychologického hľadiska je v prípade historického výskumu kontraproduktívne hlavne v momente, keď na subjekt poznávania nazeráme skrz písomný prejav a nemôžeme nijak posúdiť danú osobu. Pre potreby tohto výskumu využívame niektoré poznatky Kevina S. LaBara k problematike strachu a úzkosti.¹⁴ Ich hlavný rozdiel tkvie v aktuálnosti hrozby: zatiaľ čo strach reaguje na priamu hrozbu, úzkosť je konštruovaná dlhodobo a nemusí mať jasný podnet. Zámienka k danému pocitu môže existovať len vo fantázii dotyčného človeka, čo vedie k čiastočne odlišným reakciám. Rovnako dôležité budú aj iné emócie ako hnev¹⁵ alebo pýcha.¹⁶ Všetky emócie sa vzájomne prelínajú, preto bude pomocou lingvistickej analýzy určená dominantná emócia prevažujúca v texte.

Budeme sledovať reakcie na reálne podnety (politická konkurencia a pod.) v textoch oboch prúdov, rovnako aj ich v danej chvíli nepriame hrozby (koniec národa, maďarizácia a pod.). To by nám mohlo ponúknuť kompaktnější obraz o myslení protagonistov oboch strán. Na záver je potrebné dodať, že popísaný súbor emócií a eskalácií sporu medzi Novou a Starou školou je možné týmto spôsobom mapovať len na malom vzorku prispievateľov do novín, pretože názor v novinách nemusí zdieľať väčšina čitateľov.

Stará škola a nedotknuteľnosť Memoranda národa slovenského

Stará škola slovenská bolo pôvodné označenie pre politický prúd, ktorý v neskoršom období prijal názov Slovenská národná strana. Pokiaľ sa budeme striktnie držať definícií, tak vznikol na začiatku roku 1868 ako protipól Novej školy. Dovtedy totižto nemalo takéto slovné spojenie význam. Avšak ako naznačuje názov, voľné zoskupenie pôsobilo v uhorskom politickom systéme už dlhšie. Priamo nadväzovali na štúrovskú politiku v rokoch 1848/49, ktorú aktualizovali v 6. až 7. júna 1861 Memorandom národa slovenského. Tento základný dokument bol pilierom slovenskej politiky v rámci uhorského snemu a zo strany Starej školy ním ostal aj po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v decembri 1867. Obsah dokumentu bol pomerne

14 LABAR, Kevin. S. Fear and anxiety. In Lisa FELDMAN BARRETT – Michael LEWIS – Jeannette M. HAVILAND-JONES. *Handbook of Emotions*. 4. vydanie. London : Guildford Press, 2016, s. 751-773.

15 Hnev je bežná emócia, ktorá vzniká vo vypätých situáciách. Podľa teoretického konceptu kognitívneho hodnotenia vzniká na strane človeka, ktorý neadekvátne reaguje na danú situáciu a je tak dočasným vypustením vnútorného emočného tlaku. HARMON-JONES, Eddie – HARMON-JONES, Cindy. Anger. In Lisa FELDMAN BARRETT – Michael LEWIS – Jeannette M. HAVILAND-JONES. *Handbook of Emotions*. 4. vydanie. London : Guildford Press, 2016, s. 774-791.

16 Pre negatívnu arogantnú pýchu sa v angličtine používa výraz hubris. LEWIS, Michael. Self-Conscious Emotions: Embarrassment, Pride, Shame, Guilt, and Hubris. In Lisa FELDMAN BARRETT – Michael LEWIS – Jeannette M. HAVILAND-JONES. *Handbook of Emotions*. 4. vydanie. London : Guildford Press, 2016, s. 792-814.

mnohovrstevný, avšak najproblematickejším z pohľadu sledovanej témy sa stal bod faktickej autonómie slovenskej jazykovej oblasti. Nakoľko neexistovalo zavedené pojmoslovie, ktoré by dovoľovalo použiť názov Slovensko, hovoríme v tomto texte o Hornouhorskom slovenskom okolí. Z tohto názvu jasne vyplýva, že kľúčom k autonómii neboli historické práva (ako napr. samosprávne úvahy Čechov, Maďarov či Chorvátov v kontexte ich kráľovstiev), ale tzv. práva prirodzené.

Keď sa pozrieme na žurnalistickú činnosť zástupcov tohto prúdu v roku 1867 (ešte pred rozdvojením slovenskej politickej scény), dochádzame k zisteniu, že vládne veľmi silná kontinuita s predchádzajúcim obdobím. Tú potvrdzujú aj výskumy staršej historiografie. K žiadnej aktualizácii národného programu v dobe okolo vyrovnania nedochádzalo jednak z ideologického, ale aj inštitucionálneho rozmeru. V zásade boli zástupcovia *Pešťbudínskych vedomostí* (PBV) proti úpravám, pretože Memorandum považovali za oporný bod ich politiky. Zároveň existovala inštitucionálna „komisia“ mužov, ktorí program vytvárali. Z pohľadu PBV len oni mali právo vytvoriť nové národného zhromaždenie a dať tak hlasovať o prípadných úpravách Memoranda národa slovenského. Vznikol teda akýsi psychologický blok, pretože úprava by bola náročná a museli by ju iniciovať viacerí pôvodní členovia memorandového výboru.

Typickým prejavom politických strán je, samozrejme, ich previazanie s vlastným politickým programom. V období honoračných politických strán, kde jednotlivé osobnosti postupovali často odlišne a držali sa len rámcových politik (alebo naopak len držali protostranícku líniu) je existencia takto pevne zakotveného programu skôr výsadou starších národne-liberálnych strán. Tie okolo svojho programu vytvárali isté „mytologično“. Tento trend badať aj v novoročnom vyzvaní na predplatné, kde sa spomínalo okrem iného aj to, že PBV stáli na „ceste vytýčenej Memorandom ako kolektívnej dohode v národe vážených mužov.“¹⁷ Dôraz kládli aj na nevhodnosť rozbitia národnej jednoty a programu, pretože by to mohlo „oslabiť šancu na výsledok.“¹⁸ Najdôležitejším motívom sa stalo ohrozenie dlhodobých národných cieľov a infiltrovanie slovenskej politiky protinárodnými živlami. Za základný argument zo strany PBV sa dá označiť niekoľkoročné trvanie ich politického smerovania.¹⁹ Môžeme tak konštatovať, že vytváranie mýtu okolo Memoranda ako programu má na začiatku nami sledovanej časovej línie tieto oporné body: Memorandum je považované za celonárodný konsenzus medzi všetkými zložkami slovenskej spoločnosti, jeho zmena je politicky nemožná z ideového, ale aj inštitucionálneho dôvodu a správnosť politiky potvrdzuje jej dlhé trvanie.

Štefan Marko Daxner v článku *Nové úkazy* nadviazal na tento postoj a pustil sa do prvého výraznejšieho útoku voči Novej škole, ktorej politickú líniu naznačoval od roku 1861. Z jeho pohľadu bolo Memorandum slovenská Archa zmluvy, čo opäť podtrhuje až mýtické postavenie tohto programu v Starej škole. Biblické prirovná-

17 Pozvanie k predplateniu na VIII. Ročník „Pešťbudínskych Vedomostí“. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 3. 1. 1868, č. 1, s. 1.

18 Pozvanie k predplateniu na VIII. Ročník „Pešťbudínskych Vedomostí“. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 3. 1. 1868, č. 1, s. 1.

19 Pozvanie k predplateniu na VIII. Ročník „Pešťbudínskych Vedomostí“. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 3. 1. 1868, č. 1, s. 1.

nia neboli v textoch ojedinelé. Daxner považoval vznik takejto alternatívy za činnosť maďarských strán, ktoré mali viesť k zničeniu slovenskej národnej politiky. Toto textové vyjadrenie je jedno z prvých, v ktorom vystupuje agresivita spoločne so strachom.²⁰ Ako však dodatočne spomínal v *Clara pacta*, nemyslel tým súčasnú Novú školu, ale všeobecný trend protimemorandovej politiky.²¹ Na tomto texte je zaujímavý jednoznačný pokles pôvodnej agresivity, avšak neustála práca so strachom z konca slovenskej politiky je prítomná. Okrem toho sa autor vyjadril, že jeho text vyjadruje len jeho vlastný názor a PBV s tým nemajú nič spoločné.²² Takéto jednoznačné ohradenie sa a delenie novinovej sféry na osobnú a politickú je nepochybne zaujímavé hlavne v momente, keď článok *Nové úkazy* vlastne naštartoval celý spor. Z pozície voči Memorandu je však jasné, že programy oboch strán boli antagonické, čo potvrdzoval Daxner o niekoľko dní v pokračovaní svojho článku *Clara pacta II.*, kde s narážkou na stavebníctvo v pozadí Jána Bobulu skonštatoval, že Memorandum sú ako základy domu a tie sa nesmú podkopávať.²³

Nová škola – reforma ako záchrana národa?

Cesta k utvoreniu Novej školy bola ďaleko komplikovanejšia. Okrem Jána Bobulu²⁴ sa k nej vyjadril hlavne Ján Palárik,²⁵ ktorý kritizoval v marci 1868 niektoré články PBV. Palárik bol práve jedným z pamätníkov Memorandového zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine v roku 1861, kde dokonca aktívne vystupoval a kritizoval. Za základ problému videl smerovanie politiky, ktoré Nová škola vnímala diametrálne odlišne. Sedemročné trvanie slovenskej národnej politiky v období pred vznikom SN chápal Palárik ako neúspech. Nová škola sa tak v jeho ponímaní stala dovŕšením kritickej platformy, ktorá nebola osamostatnenia schopná v roku 1861, ale nové výzvy po rakúsko-uhorskom vyrovnaní a aktivita Jána Bobulu jej dovolili vzniknúť. Zástupcov Starej školy ďalej vo svojom článku upozornil, že počas revolúcie a dobrovoľníckych výprav v rokoch 1848/49 a počas parlamentarizácie monarchie v roku 1861 stáli na strane viedenského centralizmu a nebyť niektorých kritických oponentov, neposlali by Memorandum k prerokovaniu na uhorský snem.²⁶ Z tohto postoja je jasná odlišná emócia založená na nadnesenom postoji, kde Palárik mierne nekriticky zdôraznil „správnosť“ svojich názorov. Na rozdiel od iných je však text písaný s istou dávkou nadhľadu a uštipačného sarkazmu,²⁷ takže nie je možné dedukovať presné emotívne podloženie. Významovo si tak mohol Palárik dovoliť až takmer kacírsky útok na podstatu fungovania Starej školy, kde ju de facto pridral

20 Nové úkazy. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 25. 2. 1868, č. 16, s. 1.

21 Clara pacta... In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 13. 3. 1868, č. 21, s. 1.

22 Clara pacta... In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 13. 3. 1868, č. 21, s. 1.

23 Clara pacta II... In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 17. 3. 1868, č. 22, s. 1.

24 Naše politické stanovisko. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 2. 1. 1868, č. 1, s. 1-2.

25 „Nová škola“. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 24. 3. 1868, č. 36, s. 1-2.

26 „Nová škola“. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 24. 3. 1868, č. 36, s. 1.

27 Napr. „Ale prosím, jako by ste ešte mohli za jednotu ríše rakússkej horľiť, keď ju sama Austria viac nechce? Keď štát uhorský za váš domov vykázala? Chceli by ste azda byť austrijskejší nežli Austria sama?“ „Nová škola“. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 24. 3. 1868, č. 36, s. 1.

na stranu viedenského centralizmu a obvinil ich spôsob politiky z neúspechu presadiť národné požiadavky. Vďaka tomu sa objavil aj motív novej krvi a prebudenia z nostalgie, ktoré prinášala nová aktivita na politickej scéne.²⁸ Obidva tieto argumenty sa opakovali aj v ďalších vydaniach a stali sa tak jednou z nosných konštrukcií identity Novej školy.²⁹

Snaha o vytvorenie Hornouhorského slovenského okolia bola videná Novou školou ako netaktická.³⁰ Dôvodov bolo hneď viacero, ale všetky vychádzali zo snahy Novej školy vytvoriť nový politický smer na báze systémovej opozície. Vo svojich článkoch jasne deklarovali snahu vytvoriť spoluprácu medzi Slovákami a Maďarmi³¹ a obetovať najradikálnejšie body národného programu v prospech nadobudnutia základných práv.³² V každom z množstva článkov, ktoré spolupracovníci Novej školy napísali, dávali dôraz na ochranu slovenskej reči v krajinskej správe a tým pádom na zrovnoprávnenie národov na úrovni národností. Z pohľadu Bobulu to bola moderná občianska federalizácia Uhorska – nie na základe autonómnych oblastí, ale na princípe jednotného Uhorska so zásadnou rovnosťou jednotlivých národností medzi sebou.³³

Podobne sa k problematike postavil aj Ján Mallý v kratšom texte *Úsudok o Slovenských Novinách*, kde napísal: „Jestli sa však *Slovenskými Novinami* i miernejšia stránka u nás ustáli: ona neomylné prevedie viac volieb slovenských, a i v snemovni bude v stave získať viac podporovateľov za nevyhnutne potrebné riešenie. Týmto spôsobom môžeme dosiahnuť slovenskú reč v stoličných a súdobených úradoch; môžeme dosiahnuť školy: čím *Vedomosti* nič neutratia (veď to žiadajú i ony) ale národ istojiste vyhraje.“³⁴

Zaujímavý je pohľad na osobnú rovnosť, ktorú Nová škola znížila pod úroveň národnej rovnosti.³⁵ Nie je teda možné brať heslo Novej školy „Svornosť, rovnosť, voľnosť!“ z pohľadu dneška, ale treba ho chápať z ich nacionálneho hľadiska. Preto aj škatuľku demokratizmu, ku ktorej sa hlásili,³⁶ je potrebné vnímať v kontexte nacionalizmu v Rakúsko-Uhorsku.

28 Mužovia nášho národa. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 7. 1. 1868, č. 3, s. 1.

29 „My sme (Slováci) stáli dosiaľ s politikou viedeňskou: a tá nás iba za nosom vodila“ Naše postavenie II. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 25. 1. 1868, č. 11, s. 1. V ďalšom období viď napr. Palárikov článok Nová škola. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 24. 3. 1868, č. 36, s. 1-2.

30 Primárna podpora smeruje tým, ktorí podporujú Novú školu. „Medzitým soznávame, že si my spojenie s bratmi Maďarmi zo srdca želáme; no želáme si, nie s daktorou stranou ale vôbec.“ Pešť, 7. januára. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 9. 1. 1868, č. 4, s. 1.

31 Túto snahu potvrdzuje napr. aj otvorený list pre SN od politika „krajnej ľavice“ Virgila Szilygyiha. Ten takúto snahu SN víta a vyhlasuje potrebu vzájomnej kooperácie, za čo budú následne SN kritizované zo strany PBV. Bližšie: Otvorený list. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 4. 1. 1868, č. 2, s. 1.

32 Naše politické stanovisko. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 2. 1. 1868, č. 1, s. 1.

33 Naše politické stanovisko. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 2. 1. 1868, č. 1, s. 1.

34 Úsudok o Slovenských Novinách. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 14. 3. 1868, č. 32, s. 2.

35 Slovenské Okolie. I. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 5. 3. 1868, č. 28, s. 1.

36 Naše politické stanovisko. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 2. 1. 1868, č. 1, s. 1.

K demokracii sa Ján Bobula vyjadril v 20. čísle *SN*, aby vysvetlil tento pojem z pohľadu Novej školy.³⁷ Za základ výkladu zvolil text *Die Demokratie* od J. Hansena. Bobula kritizoval viaceré názory iných politikov, ktorí sa snažili presadiť výhody a nadpráva svojich národov prostredníctvom demokracie a demokratizmu. Poukázal na to, že pravá demokracia bola v jeho očiach „slobodná vôľa všetkých národov“, takže priestor na dominanciu nad inými nepredstavovala.³⁸ Z politického hľadiska tak vnímal demokratizáciu Uhorska ako možnosť zrovnoprávniť a uzmierniť všetky národnosti, a nie ako nástroj na zisk politickej výhody nad inými. Základom toho konceptu bol stále národ a nie jednotlivec, takže osobná sloboda sa ocitla hierarchicky nižšie ako národná. Priestor pri vysvetľovaní demokratizmu venoval Bobula aj vzťahu k náboženstvu, kde sa snažil poprieť predstavu, že demokracia nie je kompatibilná s kresťanstvom. Tieto úvahy mali veľký politický zmysel, pretože nimi oslovoval aj politicky konzervatívne publikum, ktoré by mohlo razantne novátorský prístup odmietnuť. Článok je teda argumentačne vyspelý a predstavuje jasnú snahu o zisk volebnej základne.

Prechod ideologickej roviny do osobnej

Kritické platformy sa nevyhli ani osobným invektívam, ktoré však boli často vedené pod pseudonymami. V osobnej rovine sa viedol celý spor ako „vážená“ historická kontinuita proti experimentálnej rebélii.³⁹ Počiatková kritika z pohľadu *PBV* sa sústreďovala na osoby Jána Bobulu ako šéfredaktora, a Jána Mallého pod rôznymi pseudonymami ako napr. Slanický. Následne bol pridávaný aj Palárik, pretože títo traja muži sa pokúsili formulovať politické stanovisko Novej školy vo vlastných textoch. Čo sa týka konkrétnych urážok tak tie sa obmedzovali na záverečné vety, takže nevtvorili argumentačný základ. Medzi pozitívne tendencie patrilo aj znižovanie frekvencie takýchto osobných urážok v priebehu marca a apríla 1868. Ukazuje to hlavne na pokles agresivity, hnevu a do istej miery aj strachu zo strany zástupcov Starej školy. Mallého a *SN* označil Š. M. Daxner za udavačov, resp. nešľachetné miesto pre diskusiu.⁴⁰ Hurban zas označil Bobulu ako človeka bez lojality k slovenskému národnému hnutiu a upodozrieval ho z aktivity proti nemu ako súkromnej osobe.⁴¹ Z toho vyplýva aj pomalé odznievanie sporu, keďže najradikálnejšie vyhrotení členovia oboch strán po počiatkových výbuchoch ustupovali a viac k téme nepísali.

Za článkami v *SN* je možné vidieť odlišný psychologický proces, kde kulminácia hnevu prišla až po prvej vlne sporu s *PBV* a odznievala v osobných invektívach v neskoršej fáze. Toto oneskorenie je spôsobené pravdepodobne dlhším reakčným časom, avšak ukazuje aj na tendenciu viesť počiatkovú kultivovanú debatu, ktorá sa však zmenila pod tlakom vonkajších okolností, t. j. článkov *PBV*. Príkladom môže

37 Demokracia. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 15. 2. 1868, č. 20, s. 1.

38 Demokracia. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 15. 2. 1868, č. 20, s. 1.

39 Clara pacta... In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 13. 3. 1868, č. 21, s. 1.

40 Clara pacta II... In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 17. 3. 1868, č. 22, s. 2.

41 Moje stanovisko I. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 17. 4. 1868, č. 31, s. 1. a Moje stanovisko II. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 21. 4. 1868, č. 32, s. 1.

byť napr. Mallého príspevok *Pánu Synovi Ludu*, namierený proti pseudonymu v *PBV*, kde opätovne reaguje na opakujúce sa pripomienky k programu *SN*.⁴²

Pokiaľ sa pozrieme na vybraný súbor článkov a na ich osobné útoky voči opozícii, najsilnejšie zastúpenie citovo zafarbených slov určených protistrane nájdeme v prvopočiatku sporu na strane Starej školy (február/marec/apríl 1868) a na druhom mieste potom články Novej školy tesne pred záverečnou fázou (apríl 1868).⁴³ Charakter osobných útokov je o niečo komplikovanejší, nakoľko Mallý a Bobula si uvedomovali diskreditačnú vlnu voči ich osobám⁴⁴ a odsudzovali takéto konanie s pestrou škálou emócií od hnevu po zhnusenie⁴⁵, avšak bez strachu či úzkosti z dopadu na voličský potenciál. Medzi osoby, ktoré Bobula a Mallý kritizujú, patrili napr. Matúš Dula Hohoš, Štefan Marko Daxner, Jozef Miloslav Hurban, Mikuláš Štefan Ferienčík a Zachar Šúpala z Peštianskeho zábavno-poučného spolku. Nová vlna osobných výmen názorov prebiehala v júli až novembri 1868, hoci už nie s tak veľkou intenzitou. Na stránkach *SN* začal tento spor súbor viacerých článkov o M. Ferienčíkovi z *PBV*.⁴⁶ Výčitka mierená k jeho osobe bola vedená skrz finančné toky v Matici slovenskej, ktorá podľa slov J. Bobulu nebola v najlepšej kondícii, ale vyplácala značné odmeny práve M. Ferienčíkovi. Rovnako sa pridávali ku kritike výborového zasadnutia Matice, ktorá túto situáciu vytvárala spoločne s problémom neuverejňovania Matičných správ v *SN*.⁴⁷ Celý spor sa tak dočasne presunul na novú platformu, čo viedlo aj k finálnemu dialógu o prímerí.

Novú tvár sporu čiastočne vytvárala polemika Júliusa Plošica a Jána Palárika na predných stránkach *SN*. Zaujímavou je nepochybne forma tejto výmeny názorov, keďže prebiehala vo vnútri jedného tlačového orgánu a nie medzi dvomi hlavnými ako predtým.⁴⁸ Diskusia sa neniesla v osobnej rovine, ale prechádzala do čisto vecnej debaty, z čoho pramení kvalitatívny posun aspoň z pohľadu *SN*. Zároveň tým upadla hnevľivá fáza sporu oboch periodík a znížila sa emotívnosť ich článkov.

Obdobie augusta, septembra a októbra 1868 viedlo k niekoľkým krízam vo vnútri slovenského národného hnutia. Jedna bola vedená zo strany *SN* a Novej školy proti finančným záväzkom Matice voči Mikulášovi Ferienčíkovi, druhá potom zo

42 *Pánu Synovi Ludu*. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 26. 3. 1868, č. 37, s. 1-2.

43 Za čiastočné ukončenie osobnej roviny sporu môžeme považovať vydanie *SN* č. 47, kde redakcia upozorňuje, že nebude viac uverejňovať listy k sporu *SN* a *PBV*

44 Divné obraty. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 9. 4. 1868, č. 43, s. 1-2. Ján Bobula potom v sérii pripomienok 28. číslo „Vedomosti“ a jich prílohe In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 11. 4. 1868, č. 44, s. 1-2.

45 Pešť, 7. januára. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 9. 1. 1868, č. 4, s. 1.

46 Čo sa všetko robí u p. Ferienčíka! In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 9. 7. 1868, č. 82, s. 1.

47 P. Ferienčíkových dvesto zlatých. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 22. 8. 1868, č. 101, s. 1.

48 Stanovisko Starej školy slovenskej I. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 18. 4. 1868, č. 47, s. 1-2. a Stanovisko Starej školy slovenskej II. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 21. 4. 1868, č. 48, s. 1-2. resp. Odveť p. Juliusovi Plošicovi na Stanovisko starej slov. školy. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 16. 6. 1868, č. 72, č. 48, s. 1. Odveť p. Juliusovi Plošicovi na Stanovisko starej slov. školy. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 18. 6. 1868, č. 73, s. 1., Odveť p. Juliusovi Plošicovi na Stanovisko starej slov. školy. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 30. 6. 1868, č. 78, s. 1-2 a Odveť p. Juliusovi Plošicovi na Stanovisko starej slov. školy. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 2. 7. 1868, č. 79, s. 1-2.

strany Matice voči SN ako neuznanému slovenskému periodiku. Samotný matičný spor však dôležitou preskočila lopašovská tragédia, kde sa začalo postupné preorientovanie na vzájomnú kooperáciu. Dôvodom bol silný emočný obrat po vražde sedliaka Jána Vlkoviča vyšetrojúcou komisiou v Lopašove. Objav tejto systémovej nespravodlivosti vytvoril nový priestor pre politické pôsobenie Novej školy, ktoré už nebolo naviazané na neustále kolízie so Starou školou, ale na boj proti oslabeniu práva a právneho štátu v Uhorsku.⁴⁹

Orientácia v kontexte dobového pravo-ľavého spektra

V krátkej dobe eskalácie napätia medzi oboma tábormi by bolo ešte potrebné zhodnotiť postoje voči celej politickej scéne. *PBV* jednoznačne odsudzovali vládnu politiku, dokonca nazývali Františka Deáka „parlamentárnym diktátorom“.⁵⁰ Spolupráca s nimi za presadenie lepších práv pre národnosti tak bola z pohľadu *PBV* nereálna a podtrhovalo to skonštatovanie, že aj samotní Maďari sa od „Deákkлубu“ začali dištancovať.⁵¹ Spoločne s ním dochádzalo aj na kritiku celého projektu vyrovnania a osoby Friedricha Ferdinanda von Beusta. Jadro kritiky však nespádalo len na vyrovnanie, ale na všeobecné postavenie Rakúsko-Uhorska ako svetovej mocnosti. Práve neustále riešenie domácich sporov s Deákovcami malo viesť k oslabovaniu pozície štátu.⁵² Ani uhorská a ani rakúska vláda teda nenašli pochopenie u novinárov z *PBV*. Aký bol však vzťah k opozícii?

Tu musíme odlíšiť dva druhy politickej opozície, ktoré v monarchii existovali. V prvom rade to bola prirodzená opozícia, ktorá sa vyformovala rozštiepením politických prúdov na jednotlivé frakcie. Tento proces prebiehal v maďarskej politickej elite celé 60. roky a vykryštalizoval niekoľko politických prúdov: okrem vládnych deákov tu bol klub podporujúci Kolomana Tiszu, neskoršia strana ľavého stredu a medzi silnejšie kluby patrila skupina radikálnej ľavice Ladislava Böszörményiho, ale ich politickú silu na základe neskorších volieb netreba preceňovať. Čo je podstatné, *PBV* odmietli spoluprácu so všetkými týmito zoskupeniami⁵³ a tvorili tak antisystémovú opozíciu spolu s inými nacionalistickými stranami nemaďarských národností. Pokiaľ doterajšia historiografia identifikovala vznik Novej školy ako

49 Bližšie k tejto problematike viď KRÁTKY, Matúš. Ako prebiehali uhorské voľby? Volebný rok 1868-1869 v okrese Vrbové. In *Historický zborník Matice slovenskej* 2. Martin : Matica slovenská, 2017, s. 33-51.

50 Nebezpečnosť nášho postavenia. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 7, 26. 7. 1867, č. 60, s. 1.

51 Úctivá ale súrna žiadosť. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 7, 24. 5. 1867, č. 42, s. 1.

52 Programm p. Beustov. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 17. 1. 1868, č. 5, s. 1.

53 „Keď veslo vlády v rukách mali tí tak nazvaní „konservatisté“, bola terajšia deákovská stránka tá, ktorá hory doľu sľubovala nemaďarom; sotva dostala sa ale ku veslu vlády a ku väčšine na sneme, keď tedy i príležitosť i schopnosť mala uskutočniť tie sľuby, prepustila úlohu chlácholenia nemaďarov Tiszovej stránke a že tehdaší orgán tejto stránky „Hon“ robil v tom ohľade, čo len znal a mohol, pravda opatrne vystrýhajúc sa každej zaviazanosti oproti nemaďarom, to zná celý svet.“ Resp. „Teraz už, keď ľavá stránka blíží, alebo aspoň hotuje sa k prejatiu vlády, i ona zapomnela otázku národnú, a úloha zavádzania sľubami nemaďarov pripadla Böszörményovcom.“ Stránky v národe. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 24. 1. 1868, č. 7, s. 1.

náhradu k rigidnému politickému programu tej starej, treba vyzdvihnúť aj ich rozdielny vzťah k systému ako takému. Stará škola slovenská bola v roku 1868 skutočne antisystémovou stranou: odmietala dualizmus, usporiadanie Uhorska a aj spoluprácu s väčšinou politických zoskupení.

V článku *Troje skromných poznamenani* sa téma postavenia Starej školy rozvinula v kontexte začiatku sporu s Novou školou. Text bol reakciou na predchádzajúci list uverejnený redakciou *PBV*. V ňom naznačili delenie politických strán v slovenskom politickom priestore na stranu národnú, maďarónsku a radikálnu. Autor vystupujúci pod pseudonymom „Syn ľudu“ však podotkol, že prvé dve boli vlastne národné, a maďarónska bola protislovenská, takže nemá priestor medzi slovenskými stranami. Na toto prepájanie strán reagovali emočnými prehláseniami a zvolaniami ako napr.: „Od takého blaženstva uchovaj národ slovenský ruka Páne“, „budme radi za to, čo máme“ a pod. V článku sa snažili znížiť kritiku na Jána Mallého-Dusarova za zakladanie nových časopisov. Zaujímavé však bolo hodnotenie radikálnej strany, o ktorej sa podľa autora nevedli debaty zo strany Slovákov, ale len zo strany Maďarov. Pre nich bola Stará škola skutočne radikálnou, pretože chcela rozvrátiť zavedený systém. Autor tým potvrdil skutočnú antisystémovosť zoskupenia.

Mimoriadne smerodajným činiteľom v rámci neskorej fázy sporu (od apríla 1868) sa stal samotný vzťah k maďarským politickým stranám. Tu už nešlo o principiálny spor otázky Memoranda, ale priame odporúčenie volebnej podpory. Problematická bola zo strany *PBV* nulová snaha maďarských politikov o rovnoprávnosť národov. Takto definovali svoje postavenie v antisystémovej opozícii viacerí predstavitelia Starej školy, počítajúc Jozefa Miloslava Hurbana.⁵⁴

V prípade *SN* sa stalo odmietanie politiky F. Deáka rovnako zjavné ako u *PBV*. Najbežnejšou kritickou pozíciou bola Deákova nedemokratickosť a neschopnosť sledovať vôľu ľudu.⁵⁵ Rovnakým spôsobom pristupovala Nová škola skrz *SN* voči celému poslaneckému klubu pravice. Ich vôľu zapojiť sa do systému uhorských politických strán a spektrum možných spojencov identifikoval Ján Mallý následovne: „...táto zákonna oposicija sedáva vo sneme na ľavej strane: tam je i naše miesto!“⁵⁶ Predstavovala tak rozhodnú pozíciu konštruktívnej opozície, ktorú strana zastávala v období do svojich prvých volieb v roku 1869.

Emotívny v kontexte etablovania Novej školy

Po podrobnom preskúmaní obsahov jednotlivých článkov a príspevkov je možné ich rozdeliť do niekoľkých kategórií. Na základe spoločných znakov oboch novín sme roztriedili jednotlivé použité články do šiestich kategórií: 1. Hornouhorské slovenské okolie, 2. Spor Starej a Novej školy, 3. Politické teórie, 4. Dualizmus, 5. Matica slovenská, 6. Udalosti vo Vrbovom. Pochopiteľne existuje viacero ďalších spoločných tém, napr. spoločná aktivita za katolícke gymnázium, ktoré viedli k niekoľkým článkom, avšak z pohľadu konfrontačnej analýzy Novej a Starej školy nie

54 Moje stanovisko I. In *Pešťbudínske Vedomosti*, roč. 8, 17. 4. 1868, č. 31, s. 1.

55 Deák Ferencz. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 23. 4. 1868, č. 49, s. 2.

56 Naše postavenie II. In *Slovenské Noviny*, roč. 1, 25. 1. 1868, č. 11, s. 1.

sú natoľko zaujímavé a významné. Je však nutné podotknúť, že aj ich vzájomná politická rivalita nebola prekážkou napr. v otázke školstva.

Oddeliť prvé dve skupiny, teda články o Hornouhorskom slovenskom okolí a články o vzájomnom spore je mimoriadne náročné a vo finálnom výpočte sa to úplne metodologicky presne nepodarilo vyjadriť. Tieto dve témy sa totižto prelínajú hlavne tesne po vzniku SN, pretože sú prvotným konfliktným bodom medzi obomi stranami. Emotívy vyjadrené v súbore článkov na strane Starej školy sa opierajú o vlastné zásluhy v národnom hnutí a prostredníctvom strachu o ohrozenie autonómie okolia modelujú obhajobu vlastného politického stanoviska. To je mimoriadne rigidné, pretože nepripúšťa žiadnu úpravu prostriedkov na splnenie politického cieľa, čo viackrát autori *PBV* spomínajú. V rámci svojich článkov sa snažili vybudovať nedôveru v politiku oponentov k Memorandu, s argumentom „ohrozenia vytýčeného cieľa“. Konzervatívnosť sa potom snažili občasne prekryť úvahami o radikálnosti vlastných názorov, čím si udržiavali politickú váhu v národnom hnutí. Naproti tomu sa Nová škola prostredníctvom SN pokúšala o emancipáciu vlastného politického smeru, čím nutne musela viesť svoje názory do kolízie so Starou školou. Hlavnou emóciou bola dlhodobá úzkosť z ohrozenia záujmu národa prílišne tvrdohlavou politikou Starej školy. Pragmatizmus a demokratizmus z pohľadu Novej školy bol tak alternatívnym riešením situácie. S tým súvisí aj manipulatívna technika využívajúca práve motív prespatia ideálnej príležitosti na zisk národnej rovnoprávnosti, ktorá by bez dlhodobého pôsobenia prostredníctvom emotívov úzkosti nebola možná. Na túto úlohu vyčlenili SN výrazne väčší počet článkov než *PBV* (pomer 30:14 v prvých dvoch kategóriách).

Kategória politických teórií je z časti produktom vzájomného sporu, keď viacerí autori potrebovali vyjadriť definície a svoje predstavy o pojmoch ako demokratizmus, federalizmus, liberalizmus atď. V niektorých z týchto definícií sa nachádzajú drobné rozdiely medzi *SN* a *PBV*. Zaujímavou súčasťou je filozofická poloha, ktorú využívajú oba tábory. Neobjasňujú totižto svoje postavenie na základe nesúhlasu s pohľadom toho druhého, ale naznačujú nekompatibilnosť názorového oponenta s niektorými prvkami, ktoré o sebe píšú. Z hľadiska politických teórií tak nedochádza k prelínaniu z osobných rovín a jednotliví aktéri sa neurážajú prostredníctvom dehonestácie politického stanoviska. Výnimku tvorí podpora snemovej ľavice zo strany Novej školy, ktorú *PBV* od začiatku výrazne kritizovali.

Dualizmus ako svojbytný súbor predstavuje zaujímavú sondu do problematiky Novej školy, nakoľko tá vznikla z priamej iniciatívy reagovať na vyrovnanie. Preto je tejto problematike venovaný značný priestor modelujúci nesúhlas a ohrozenie Uhorska prostredníctvom podpory vyrovnania. To je teda vnímané ako negatívum nielen z hľadiska národného, ale aj štátneho a občianskeho. Nová škola využívala podobné novinárske techniky ako pri etablovaní kritiky Memoranda s tým rozdielom, že podporovala stanovisko časti snemovej opozície. V kritike dualizmu tak vidí Nová škola spôsob prepojenia slovenského a maďarského elementu v politickom systéme s cieľom zlepšiť postavenie všetkých národností v Uhorsku. *PBV* tému dualizmu využívali len čiastočne pre kritiku Beusta a Deáka, avšak tieto emotívy neboli tak výrazne aj z dôvodu, že *PBV* existovali počas roku 1867 a nebol dôvod sa s odstupom času výraznejšie vyhraňovať voči nim.

Výrazný priestor bol v oboch periodikách venovaný dvom veľkým „národným“ krízam v druhej polovici roku 1868 – problémom vo Vrbovskom okrese s vraždou Jána Vlkoviča v Lopašove a kritike finančných tokov v Matici slovenskej. Zatiaľ čo v druhom prípade využívali obe noviny rovnaké výrazové prostriedky na vzájomnú kritiku, v prípade Vrbového a Lopašova sa začína otvárať nový priestor volebnej kampane pre Novú školu. Tá postupne vymieňa snahu o emancipáciu skrz kritiku Memoranda za etablovanie prostredníctvom obhajoby zákonnosti a demokratickosti. Ďaleko viac využívali vrbovskú kauzu vo svoj politických prospech a zároveň ju udržovali v povedomí voličov pred odloženými voľbami.⁵⁷

Tabuľka 1. Počet článkov v tematických setoch

Názov setu	<i>Slovenské Noviny</i>	<i>Pešťbudínske Vedomosti</i>
Hornouhorské slovenské okolie	5	8
Spor Starej a Novej školy	25	8
Politické teórie	12	6
Dualizmus	10	4
Matica	4	5
Vrbovská voľba	7	2
SPOLU	63	33

Ako je možné vidieť na tabuľke s počtami článkov, finálne číslo je výrazne v prospech Novej školy a ich tlačového orgánu *SN*. Dôvodov je viacero. Jednak je to dané potrebou vyjadriť sa k zásadným otázkami politického smerovania (a reagovať napr. na výčitky, že niektoré body ako federalizmus nevysvetlili, vďaka čomu rastie počet článkov takmer geometricky) a zároveň aj formátom novín, ktoré počas roku prešli na štvorstĺpcový systém a v spojení s kratšími článkami a vyššou periodicitou viedli k vyššiemu počtu článkov. V analýze sa nevyskytujú listy ani iné súčasti jednotlivých vydaní, preto sa väčšina článkov nachádza na prvých stranách periodík.

Záver

Presne matematicky vypočítať jednotlivé emócie nie je možné, keďže články ich vždy obsahujú viac a vzájomne sa prelínajú. Momentálne neexistuje iná metódika ako lingvistická analýza prostredníctvom štatistických programov, ktorá však nie je zámerom tejto krátkej štúdie. Preto sa z hľadiska emotívov a emócií musíme uspokojiť aspoň s popisným stavom veci. Všeobecne sa dá skonštatovať, že emócie zohrávali dôležitú úlohu v dobe káuz a kríz v roku 1868.

Zámerom Novej školy bolo etablovať sa v politickom spektre, čo nutne muselo viesť k útoku na zabehnuté strany a ich hodnoty prostredníctvom emócií strachu, či úzkosti, ktoré zvyšujú kredit viac než hnev a pod. Naopak Stará škola sa vytrvalo

57 Bližšie k tejto problematike viď KRÁTKY, Matúš. Ako prebiehali uhorské voľby? Volebný rok 1868-1869 v okrese Vrbové. In *Historický zborník Matice slovenskej* 2. Martin : Matica slovenská, 2017, s. 33-51.

snažila o ukotvenie svojho politického stanoviska a presvedčenia, čím sa dostávala neustále do kolízie s Novou školou. Z hľadiska fungovania politického systému však nebolo možné vyhnúť sa vzájomnému stretu. Prechod do osobných útokov však ukazuje istú emočnú nestabilitu a neschopnosť adaptácie na spoločenských vývoj u niektorých jedincov z oboch strán politickej reprezentácie Slovákov v roku 1868.

Všeobecne sa tak obom stranám podarilo rozvíriť diskusie o základných politických otázkach a problémoch Slovákov v Uhorsku. Značne emotívny podtext článkov, pochopiteľne, plnil svoj účel, ale zároveň vzbudzoval nevôľu z degradácie politickej kultúry a štiepenia národného hnutia. Tieto oblasti však neboli predmetom skúmania článku, preto sú ponechané pre prípadný ďalší výskum. Ich metodologické uchopenie však môže byť problematické.

LUDIA A DOBA

Príklad propagácie histórie mesta: Originálny „rodostrom“ Rzeszova, sídla jedného zo 16 vojvodstiev v Poľsku – podkarpatského – na dome neďaleko centra. Foto: Jozef Jurčíšin

ANTON BESKID – POPREDNÝ RUSÍNSKY POLITIK PRVEJ POLOVICE 20. STOROČIA

Michal FALAT

Abstract: *Anton Beskid – Famous Ruthenian politician of the first half of 20th century.* An essential part of national communities has been made up of representatives of the intelligentsia, who play a major role at critical moments in history and shape their future. One such representative was Anton Beskid. He came from a nationally conscious family, although he studied law, from 1910 he began to appear in politics. He served as a member of the Hungarian Parliament until the disintegration of Austria-Hungary. At the end of 1918, he refused to keep the Ruthenians in Hungary and called for the annexation of Ruthenian-inhabited territories to Czechoslovakia. He participated in the Paris Peace Conference, where he defended the right of Ruthenians to self-determination. After Zakarpattia was successfully integrated into Czechoslovakia, he became its governor in 1923 and held this position until his death in 1933.

Key words: Anton Beskid, Ruthenians. Czechoslovakia. 20th century. Zakarpattia.

Skica Beskida na stránkach Slovenského denníka
27. 11. 1923

V septembri 2020 uplynie 165 rokov od narodenia jedného z najvýznamnejších rusínskych politikov vôbec – Antona Beskida. Pochádzal z malej šarišskej dedinky Hanigovce, ležiacej na južných svahoch Čergovských vrchov. Narodil sa 16. septembra 1855 do národne uvedomelej rusínskej rodiny. Jeho dedo, Michal Beskid bol etnografom, publicistom a spolupracovníkom veľikánov rusínskeho národného života Alexandra Duchnoviča a Adolfa Dobrianskeho. Etnografii, ale tiež histórii sa venoval aj jeho otec – Juraj Beskid, ktorý písal pod pseudonymom Torysyn. Po tom, čo vyštudoval právo v Prešove a na univerzite v Budapešti, krátky čas pôsobil v hlavnom meste Uhorska. V roku 1883 sa však vrátil do rodného kraja. V pozícii právnik pôsobil v Kežmarku,¹ Spišskej Starej Vsi a v Prešove až do roku 1910, keď

jeho život nabral nový smer.²

V roku 1910 prebiehali na celom území Uhorska voľby do parlamentu. Vzhľadom na neskoršie vypuknutie Veľkej vojny to boli posledné voľby, na ktorých sa zúčastnili občania ešte existujúceho Uhorska. Anton Beskid kandidoval za Katolícku ľudovú stranu (Katolikus Néppárt) v okrese Stará Ľubovňa a to na návrh jedného

-
- 1 Najneskôr počas svojho pôsobenia v Kežmarku sa Anton Beskid stal členom Spišského dejepisného spolku. V ročenke z roku 1887 je uvedené jeho meno medzi riadnymi členmi spolku. Bližšie: DEMKO, Kalmán. *Szepemegyei történelmi társulat évkönyve*. Szepes-Varálja, 1887, s. 122.
  - 2 KONEČNÝ, Stanislav. V službách národa i štátu. In *Rusyn*, roč. 10, 2000, č. 5 – 6, s. 8-9.

z tunajších kňazov. Spolu s Ladislavom Moyšom,³ neskorším slovenským županom v Užhorode, cestovali po okolitých obciach, kde agitovali za Beskidovo zvolenie do parlamentu. Pri tejto príležitosti navštívili aj Vendelína Húsku, priateľa Ladislava Moyša a kňaza v dedinke Lechnica, neďaleko Červeného Kláštora. Už počas tejto cesty sa mu Beskid zdôveril, že mylí sa ten, kto si myslí, že bude zradcom rusínskeho ľudu – „*Som Slovan a ním i ostanem.*“ Agitácia však prebiehala v atmosfére všeobecného strachu a šikanovania za pomoci žandárov a miestnych iniciatívnych jednotlivcov. Beskid s Moyšom preto čoskoro agitáciu prerušili. To však už nemohlo ovplyvniť výsledky volieb a Anton Beskid bol zvolený za poslanca parlamentu.⁴

V tom čase v Uhorsku vrcholila maďarizačná politika. Jedným z dôsledkov tejto politiky bol súdny proces v Marmarošskej Sihoti, v ktorom bolo 94 rusínskych roľníkov obžalovaných z vlastizrady. Dôvodom bola skutočnosť, že obvinení roľníci odmietali zostať príslušníkmi gréckokatolíckej cirkvi a prijali ortodoxné vierovyznanie. Akékoľvek zblížovanie slovanských národov v Uhorsku s Ruskom však bolo vnímané vládnymi kruhmi v Uhorsku veľmi negatívne. Zaznievali hlasy o panslavizme, rusofilstve a vlastizrade. Rusíni boli v tomto procese obvinení zo snahy pripojiť Marmarošskú, Ugočskú a Berežskú župu k Rusku. V skutočnosti sa však obvinení snažili zbaviť povinnosti odvádzať rentu – koblinu a rokvinu – gréckokatolíckym kňazom, prechodom pod autoritu pravoslávnej cirkvi. Tieto dávky boli v podstate reliktom feudálnej spoločnosti, zhoršovali už i tak úbohé postavenie Rusínov, ktorí sa kvôli ťaživej situácii museli vydať hľadať živobytie do zámoria. Okrem existenčných problémov však Rusínov trápil morálny úpadok kňazov a fakt, že zanevreli na svoj rusínsky pôvod a odovzdali sa do služieb maďarizačnej politiky.⁵

Marmarošský proces vyvolal vo vtedajšej Európe a najmä v slovanskom svete rozhodný prejav odsúdenia a solidarity. Na strane obhajoby vystúpili medzi inými aj Slováci – Ivan Lilge, Jozef Škultéty⁶ a Jozef Gregor Tajovský.⁷ Medzi 16 advokátmi

3 Moyš, Ladislav (8. 4. 1867 – 13. 3. 1950), rímskokatolícky kňaz a politik. Pôsobil ako farár v Liptove a na severnom Spiši, kde sa od začiatku 20. storočia aktívne zapájal do diaľnia v slovenskom národnom hnutí. V obciach, kde pôsobil zakladal ľudové knižnice, prispieval do slovenských novín a za rozširovanie slovenskej tlače a poburovanie bol neskôr súdne stíhaný. V rokoch 1918 – 1920 pôsobil ako župan v Užhorode, v roku 1920 sa zúčastnil cesty do Spojených štátov a v roku 1921 sa vrátil do kňazskej služby. Naďalej prispieval do slovenskej tlače. Bližšie: *Slovenský biografický slovník*, M – Q, IV. zv. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 227.

4 Keď nebohého Beskida volili za poslanca. In *Slovenský denník*, roč. 16, 18. 6. 1933, č. 139, s. 1.

5 Proces proti marmarošským Rusom. In *Národné noviny*, roč. 45, 24. 1. 1914, č. 10, s. 1-3.

6 Škultéty, Jozef (25. 11. 1853 – 19. 1. 1948), literárny vedec, historik, jazykovedec a publicista. V mladosti pôsobil ako učiteľ vo Vrútkach a neskôr ako pracovník školského inšpektorátu v Rimavskej Sobotě. Bol redaktorom Slovenských pohľadov a Národných novín. Prispieval do časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Letopisov Matice slovenskej a Zborníka Matice slovenskej. Za svoje politické postoje bol perzekvovaný. Po roku 1919 sa stal doživotným správcom Matice slovenskej a v rokoch 1921 – 1923 pôsobil ako profesor na FF UK v Bratislave. Bližšie: *Slovenský biografický slovník*, R – Š, V. zv. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 471-473.

7 Tajovský, Jozef, Gregor (18. 10. 1874 – 20. 5. 1940), spisovateľ a publicista. V mladosti pôsobil ako učiteľ, člen spolku Detvan a redaktor Ľudových novín. Snažil sa o rozvoj sloven-

pôsobil trenčiansky advokát Juraj Janoška⁸ a medzi pozorovateľmi nechýbali Anton Štefánek⁹ či Ludovít Mičátek. V rakúskom parlamente vystúpil Václav Kľofáč aj Tomáš G. Masaryk.¹⁰ Medzi jednotlivcami, ktorí vystúpili na obranu Rusínov, bol aj Anton Beskid. Ten ako jediný poslanec v uhorskom parlamente otvorene odsúdil hanebný proces a postavil sa na stranu obžalovaných rusínskych roľníkov. Protestné hlasy však nepadli na úrodnú pôdu, 33 obžalovaných bolo uznaných vinnými a odsúdených.¹¹

V uhorskom parlamente pôsobil A. Beskid až do zániku Rakúsko-Uhorska. V novembri 1918 sa po skúsenostiach s uhorským režimom vrátil do Prešova, kde vstúpil do boja o budúcnosť Rusínov žijúcich v severovýchodných župách. Dňa 19. novembra bolo v Prešove zvolané zhromaždenie, kde sa zišlo asi 200 roľníkov, štyri desiatky kňazov „ruského ducha“ a 11 kňazov, ktorí zastávali promaďarskú orientáciu. Predsedníctvom národného zhromaždenia bol poverený Anton Beskid, ktorý predložil deklaráciu, podľa ktorej „v Uhorsku obydlený Ruský národ dľa zásad Wilsonových stavia sa na právo samourčenia bez ohľadu na historické hranice“. Proti tomuto návrhu sa postavil profesor teológie Gyulai, ktorý navrhoval jednotnosť s maďarským národom a kňazov, ktorí sa postavili za Beskidov návrh nazval zradcami. To vyvolalo pobúrenie medzi zhromaždenými, ktoré donútilo Gyulaia a ďalších 11 promaďarsky orientovaných kňazov opustiť zhromaždenie. Na zhromaždení sa okrem domácich predstaviteľov zúčastnili aj kňazi z Haliče, predstavitelia staroruskej orientácie, ktorí odmietli spolčovanie s Ukrajincami, nakoľko sa títo, podľa ich slov, spolčovali

---

ského národného povedomia medzi pospolitým ľudom. Vo svojich dielach akcentoval sociálne problémy slovenského ľudu. Bližšie: *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. Bratislava : Spolok slovenských spisovateľov, 2001, s. 413.

- 8 Janoška, Juraj (16. 10. 1882 – 23. 4. 1945), advokát. Pochádzal z Liptova. Študoval v Prešove, odkiaľ ho vylúčili pre jeho vlastenecké zmýšľanie. Neskôr vyštudoval právo v Pešti a v Kľuži. Doktorát získal v roku 1906 a jeho prvotné pôsobenie sa spája s mestom Nový Sad. Počas jeho pôsobenia tu obhajoval slovenských roľníkov, ktorí odmietali slúženie omši v maďarskom jazyku. V rokoch 1910 – 1918 pôsobil ako advokát v Trenčíne. Od roku 1919 pôsobil ako zastupujúci župan Novohradu a od roku 1925 bol členom SNS. Bližšie: KEREČMAN, Peter – MANIK, Rudolf. *História advokácie na Slovensku*. Bratislava : Eurokódex, 2011, s. 316.
- 9 Štefánek, Anton (15. 4. 1877 – 29. 4. 1964), politik, publicista a zakladateľ slovenskej sociológie. V mladosti študoval vo Viedni, kde sa dostal do kontaktu so slovenskými a českými študentmi a vstúpil do radov spolku Tatran. Po jeho rozpustení sa stal členom spolku Národ. Publikoval v revue Hlas, kde sa venoval sociálnym a politickým otázkam, pôvodu slovenskej inteligencie a zastával česko-slovenskú orientáciu. Prostredníctvom kontaktov na zahraničné osobnosti šíril povedomie o Slovákoch a ich postavení v Uhorsku medzi odbornými kruhmi v zahraničí. Počas prevratu sa stal členom Dočasnej vlády a v rokoch 1918 – 1924 pôsobil ako školský referent pri Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska. Bližšie: KÁZMEROVÁ, Ľubica. Anton Štefánek – nedocenená osobnosť našej histórie. In *Studia politica Slovaca*, roč. 6, 2013, č. 2, s. 81-89.
- 10 HOLEC, Roman. Postoj Čechov a Slovákov k Rusínom v predvečer prvej svetovej vojny. In *Česko-Slovenská historická ročenka 97*. Brno : Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1997, s. 31.
- 11 BESKID, Konštantín. *Obrázky z bývalého maďarského ráje: monstrosní proces v Marmarošské Sihoti*. Chust : Novotný a Bartošek, 1926. 55 s.

s Viedňou a ňou presadzovanou rakúskou politikou. Prešovská Ruská národná rada si vyhradzovala právo zastupovať ruský (rozumej rusínsky) ľud a rozoslala protestnú nótu do Užhorodu, ako aj ministromi Jászimu, v ktorej odmietala machinácie užhorodskej Uhro-Ruskej národnej rady a jej vyhlásenia, v ktorých vyzývala na zotrvanie Rusínmi obývaných území vo vtedy už bývalom Uhorsku.¹²

Na zhromaždení v Prešove bola prijatá rezolúcia, ktorá žiadala: po prvé, samourčovací právo pre Rusínov v ich etnografických hraniciach; po druhé, úplnú národnú slobodu a splnenie tých práv, ktoré budú priznané iným národom; po tretie, rezolúcia odmietala rozdelenie Rusínov medzi viacero štátnych útvarov; po štvrté, žiadala zastúpenie Rusínov na mierovej konferencii, aby mohli predkladať a brániť svoje žiadosti. Táto rezolúcia bola adresovaná česko-slovenskej národnej rade (rozumej slovenskej) v Turčianskom Svätom Martine.¹³ Od tohto momentu zostal Anton Beskid v čulom kontakte so Slovenskou národnou radou a upozorňoval ju na hrozbu promaďarsky orientovaných politikov, združujúcich sa okolo užhorodskej Uhro-Ruskej národnej rady a Východoslovenskej národnej rady. Slovenská národná rada na to reagovala *Ohlasom k bratom Rusínom*, v ktorom ich vyzvala na spoluprácu v dosiahnutí spoločného cieľa.¹⁴

Vzhľadom na to, že tak dedo, ako aj otec Antona Beskida spolupracovali s Alexandrom Duchnovičom či Adolfom Dobrianskym, nie je prekvapením, že v politických otázkach zastával veľkoruskú či rusofilskú orientáciu. Rusínov vnímal ako súčasť veľkého ruského národa a odmietal ukrajinské hnutie, ktoré považoval za separatizmus. Snažil sa o zjednotenie Rusínov s ruským štátom a v prípade, že by to nebolo možné, žiadal vytvoriť samostatný karpatoruský štát, ktorý by pozostával zo severovýchodných žúp Uhorska obývaných Rusínmi, Haliče a Bukoviny. Takúto myšlienku vyslovil už Adolf Dobriansky, ktorý sa spolu s ďalšími rusínskymi intelektuálmi snažil v polovici 19. storočia o zriadenie samostatnej rusínskej provincie v rámci monarchie.¹⁵

Beskidove snahy však narazili na objektívne skutočnosti. Nehľadiac na jeho plány sa Rusko od jesene 1917 zmietalo v občianskej vojne; na území dnešnej Ukrajiny vznikla Ukrajinská ľudová republika a na území Haliče bojovala o svoje prežitie Západoukrajinská ľudová republika. Uvedomil si nereálnosť pripojenia karpatoruského štátu k Rusku. V prípade samostatného štátu však nemohol rátať ani s územím východnej Haliče a Bukoviny. Začal preto rozvíjať spoluprácu s rusínskym obyvateľstvom na juhu Poľska, na území tzv. Lemkovštiny.¹⁶ Tu vznikla v mestečku Florynka 5. decembra 1918 Najvyššia rada Lemkov, ktorá vyzývala k spojeniu Rusí-

12 Čo sa robí na východe. In *Národné noviny*, roč. 49, 28. 11. 1918, č. 140, s. 2.

13 Ctenej Česko-slovenskej Rade. In *Národné noviny*, roč. 49, 26. 11. 1918, č. 139, s. 3.

14 ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1939*. Prešov : Universum, 2003, s. 121.

15 ZAPLETAL, Florian. *A. I. Dobrianskij a naši Rusíni r. 1848-1851*. Praha, 1927. 96 s.

16 Územie na severnej strane Karpát, ktoré sa rozprestieralo približne od rieky Poprad a Dunajec na západe po rieku San na východe. Zaberalo východnú časť Malopoľska a západnú časť Haliče. Na tomto území žilo približne 200 000 Rusínov. Bližšie: HORBAL, Bogdan. *Działalność polityczna Lemków na Lemkowszczyźnie 1918 – 1921*. Wrocław : Arboretum, 1997. 187 s.

nov na severných aj južných svahoch Karpát, v Haliči a Bukovine do jedného štátu. Podobne ako uhorskí Rusíni si však aj Rusíni na severnej strane Karpát uvedomili nereálnosť takejto požiadavky a začali rozvíjať spoluprácu s prešovskou Ruskou národnou radou. Výsledkom tejto spolupráce bolo zasadnutie prešovskej Ruskej národnej rady 21. decembra, na ktorom bola prijatá zmena názvu na Karpatoruskú národnú radu a medzi jej členov boli prijatí piati delegáti z poľskej Lemkovštiny. Na jej čele naďalej stál Anton Beskid, ktorý zmenil svoj postoj a od tohto času bojoval za vznik samostatného Karpatoruského štátu, ktorý by sa skladal z Rusínmi obývaných území v bývalom Uhorsku a Lemkovštiny na severnej strane Karpát.¹⁷

K zásadným zmenám však došlo aj na domácej – bývalej uhorskej – pôde. V priebehu decembra 1918 a začiatkom januára 1919 obsadilo územie Slovenska česko-slovenské vojsko a vzhľadom na naklonenosť dohodových mocností nebolo pochyb o tom, že toto územie už zostane súčasťou Česko-Slovenska. To si veľmi dobre uvedomoval aj Anton Beskid. Uvedomoval si tiež, že ak chce zjednotiť Rusínov, tak jedine v hraniciach česko-slovenského štátu. Hoci predstavitelia Lemkovštiny pôvodne odmietali „zapredanie sa Čechom“, neskôr – azda aj pod vplyvom Beskida – si uvedomili nevyhnutnosť takéhoto riešenia. Spiš, Šariš, severná časť Zemplína a západná časť Užskej župy vrátane Užhorodu už boli v tom čase v rukách česko-slovenskej armády. Rusínski predstavitelia však považovali toto územie za rusínske územie. Prešovská Karpatoruská národná rada preto 7. januára 1919 vydala vyhlásenie, že ako jediná má právo zastupovať Rusínov a to na oboch stranách Karpát, a vyjadrila sa za pripojenie týchto území k Česko-Slovensku. Beskid v mene Karpatoruskej národnej rady žiadal od Vavra Šrobára – ministra s plnou mocou pre správu Slovenska, aby bolo k Česko-Slovensku pripojené aj územie budúcej Podkarpatskej Rusi a tiež žiadal autonómiu v administratívnych, školských a cirkevných záležitostiach. Šrobár mu však zo svojej pozície nemohol zaručiť splnenie všetkých požiadaviek a odporučil mu, aby svoje stanovisko spolu so stanoviskom ostatných národných rád z územia budúcej Podkarpatskej Rusi odovzdal česko-slovenskej vláde v Prahe. Beskid sa skutočne zúčastnil rokovaní v Prahe a odtiaľ odcestoval do Paríža už ako člen česko-slovenskej mierovej delegácie.¹⁸ K delegácii sa neskôr pripojil aj predstaviteľ Lemkovštiny – Dimitri Sobin.¹⁹

Nasledujúce mesiace sa niesli v znamení rokovaní na Parížskej mierovej konferencii. Česko-slovenská delegácia sa usilovala o pripojenie budúcej Podkarpatskej Rusi k Česko-Slovensku. Anton Beskid sa nezúčastňoval rokovaní priamo. V mene prešovskej Karpatoruskej národnej rady však predložil rusínske politické požiadavky česko-slovenskej delegácii, ktorá ich následne tlmočila komisii pre česko-slovenské otázky na mierovej konferencii. V Paríži sa Beskid stretol s predstaviteľmi amerických Rusínov, ktorí nezávisle na domácom odboji vyvíjali činnosť za pripojenie rusínskeho územia k Česko-Slovensku. Po vzájomných stretnutiach sa obe strany dohodli na spoločnom postupe, vytvorili tzv. Ruskú komisiu a v tomto smere ko-

17 HORBAL, Bogdan. *Działalność polityczna Łemków na Łemkowszczyźnie 1918 – 1921*. Wrocław : Arboretum, 1997, s. 40-54.

18 ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1939*. Prešov : Universum, 2003, s. 129-130.

19 HOUDEK, Fedor. Mierová konferencia v Paríži. In *Prúdy*, roč. 14, 1930, č. 9, s. 10-11.

Mapa územia obývaného Lemkami na severných svahoch Karpát

rigovali svoje politické požiadavky. Okrem praktického významu mala Beskidova účasť v Paríži aj symbolický význam v tom zmysle, že Rusíni skutočne chcú patriť do Česko-Slovenska.²⁰ Predstavitelia ruskej komisie sa prostredníctvom Eduarda Beneša stretli s predstaviteľmi americkej a francúzskej delegácie – plukovníkom Edwardom Mandellom Houseom 17. februára a André Tardieuom 24. februára. Pred oboma diplomatmi vyjadrili pranie začleniť Rusínmi obývané územie do Česko-Slovenska.²¹ Dňa 28. februára sa česko-slovenská komisia zaoberala touto otázkou. Proti pripojeniu Rusínov k Československu vystúpili iba Taliani, ktorí obhajovali ich zotrvanie v Maďarsku. Po diskusii však bola nakoniec akceptovaná česko-slovenská alternatíva, a to po argumentácii, že tak chcú nielen česko-slovenskí predstavitelia, ale aj samotní Rusíni.²²

Aj napriek súhlasnému stanovisku najvyššej rady, zostávala v hre otázka budúcich hraníc. Beskid spolu s Dimitri Sobinom naďalej vyvíjali činnosť na pripojenie Lemkovštiny k Česko-Slovensku. Počas nasledujúcich mesiacov vypracovali niekoľko oficiálnych listov a jedno memorandum, v ktorom uvádzali etnografické, historické a hospodárske argumenty pre pripojenie tohto územia k republike.²³ To-

20 ŽATKOVIČ, Grigorij. *Exposé Dr. G. I. Žatkoviča bývešeho gubernatora Podkarpatskoj Rusi*. Homestead : Greek Catholic Union, 1921, s. 7-8.

21 ŽATKOVIČ, Grigorij. *Exposé Dr. G. I. Žatkoviča bývešeho gubernatora Podkarpatskoj Rusi*. Homestead : Greek Catholic Union, 1921, s. 8.

22 ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskou a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1939*. Prešov : Universum, 2003, s. 135.

23 BESKID, Anthony – SOBIN, Dimitri. *The Origin of the Lems Slavs of Danubian Provenance. Memorandum to the peace conference concerning their national claims*. Prešov, 1919, s. 23.

muto kroku však nebola naklonená ani mierová konferencia, ani česko-slovenskí predstavitelia a už vôbec nie poľská strana, ktorá považovala toto územie za svoju integrálnu súčasť. S pripojením Lemkovštiny k Česko-Slovensku sa nestotožnila ani delegácia amerických Rusínov. Beskid počas rokovaní s predstaviteľmi domáceho odboja získal podporu užhorodskej Uhro-Ruskej národnej rady. Tá zmenila svoj predchádzajúci postoj a vzhľadom na vtedajšiu situáciu sa začala orientovať na Česko-Slovensko. Podobne ako Beskid ešte v apríli žiadala pripojenie Lemkovštiny k Česko-Slovensku. Rozhodujúce slovo však mala mierová konferencia a česko-slovenská vláda, ktorá nejavila o toto územie záujem, pretože by tým vznikol ďalší územný spor s Poľskom. Celá iniciatíva tak skončila neúspešne a Lemkovština ostala súčasťou Poľska.

Politická situácia v Karpatskej kotline sa však začala komplikovať. Liberálna vláda Michala Károlyiho podala na znak nesúhlasu s postupom mierovej konferencie demisiu. Dňa 21. marca prevzala moc do rúk komunistická strana, na čele ktorej stál Béla Kun. Maďarská republika rád sa v apríli dostala do ozbrojeného konfliktu s Česko-Slovenskom a Rumunskom. V priebehu mája obsadila maďarská Červená armáda značnú časť slovenského a podkarpatoruského územia. To vyvolalo u rusínskych predstaviteľov vážne obavy. Začali sa rokovania o zjednotení rusínskej politickej a intelektuálnej scény za účelom úspešného dosiahnutia práva sebaurčenia. Výsledkom rokovaní bolo zhromaždenie 8. mája 1919 v Užhorode, kde došlo k zjednoteniu domáceho odboja. Tri najvýznamnejšie národné rady – prešovská, užhorodská a chustská – boli zjednotené do Centrálnej ruskej národnej rady. Tá sa stala najvyšším a jediným orgánom zastupujúcim záujmy rusínskeho ľudu žijúceho na južných svahoch Karpát. Predsedom rady sa stal opäť Anton Beskid. Na zasadnutí rady 15. mája bol prerokovaný a prijatý program amerických Rusínov, čím prakticky došlo k zjednoteniu domáceho a zahraničného odboja.²⁴

Anton Beskid na čele 112-člennej delegácie, ktorá podľa jeho slov zastupovala Rusínov zo všetkých nimi obývaných žúp, pricestoval 23. mája do Prahy, kde sa stretli s prezidentom Masarykom, ktorému tlmočili svoje priania a požiadavky. Na otázky redaktora novín *Národní listy* sa zdráhali odpovedať, no nakoniec predsa len prezradili, že ich trápi konanie maďarónskych i niektorých slovenských úradníkov. Členovia delegácie predstavili jediného člena delegácia, ktorý sa usadil v Spojených štátoch a pýšili sa kanonikom Petrom Gebejom,²⁵ ktorý mal nasledujúci deň

24 ŽATKOVIČ, Grigorij. *Exposé Dr. G. I. Žatkoviča byvošeho gubernatora Podkarpatskoj Rusi*. Homestead : Greek Catholic Union, 1921, s. 10-12.

25 Gebej, Peter (20. 7. 1864 – 26. 4. 1931), politik a významný cirkevný činiteľ. Po skončení štúdia v Budapešti sa vrátil do Užhorodu, kde pôsobil ako profesor kanonického práva duchovného seminára, profesor gymnázia a riaditeľ internátu Alumneum. Snažil sa oživiť rusínsky kultúrny život utlmený maďarizáciou. Protestoval proti snahe uhorskej vlády počas prvej svetovej vojny úplne pomaďarčiť rusínske školy a cirkev. Napriek tomu zostal po prevrate na pozícii veľkomaďarského vlastenectva. Svoj postoj zmenil po komunistickom prevrate v marci 1919. Stal sa členom Centrálnej ruskej národnej rady. V roku 1924 sa stal biskupom Mukačevskej gréckokatolíckej diecézy. Podporoval svojbytnosť Rusínov a odmietal ich stotožňovanie s Rusmi či Ukrajincami. Bližšie: POP, Ivan. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha : Libri, 2008, s. 90.

služiť „staroslovanskú omšu“ v Katedrále sv. Víta. Návšteva delegácie v Prahe mala značný symbolický význam, ktorým Rusíni dali najavo svoj záujem stať sa súčasťou česko-slovenského štátu.²⁶

Na prelome leta a jesene 1919 došlo k zásadným zmenám vo vzťahu k budúcnosti Rusínov bývalého Uhorska. Do 18. augusta obsadila česko-slovenská armáda pod vedením gen. Edmonda Ch. A. Hennocqua územie budúcej Podkarpatskej Rusi. Podpísanie mierovej zmluvy 10. septembra v Saint-Germain-en-Laye, medzi dohodovými mocnosťami na jednej strane a Česko-Slovenskom na strane druhej, právne ukotvilo príslušnosť Podkarpatskej Rusi k Česko-Slovensku aj na medzinárodnej pôde.²⁷ Hoci hranice boli neskôr potvrdené aj v mierových zmluvách s Rumunskom a Maďarskom, Podkarpatská Rus bola už od 10. septembra *de facto* a *de iure* súčasťou Česko-Slovenska.

Zverejnenie zmluvy vyvolalo v radoch rusínskych politikov negatívnu odozvu. Príčinou tohto postoja bola slovensko-podkarpatoruská hranica, ktorá prebiehala severne od obce Čop k Užhorodu, a od mesta Užhorod po údolí rieky Uh na sever k Užockému priesmyku. Dňa 12. septembra sa v Užhorode konalo zasadnutie Centrálnej ruskej národnej rady. V jej mene bol česko-slovenskej vláde odoslaný protest proti takto stanovenej hranici. Delegáti tiež protestovali proti postupom slovenských županov na Spiši, Šariši a Zemplíne. V záujme urovnania sporov sa v Prahe zišli zástupcovia Slovákov a Rusínov, ktorí mali rokovať o úprave spoločnej hranice. Za rusínsku stranu sa zasadnutí zúčastnili Anton Beskid, Emilián Nevický,²⁸

26 Z rozmluvy s Karpato-ruskou delegáci. In *Národní listy*, roč. 59, 23. 5. 1919, č. 121, s. 1.

27 Vo všeobecnosti je známe, že na zasadnutí predstaviteľov dohodových mocností v Saint-Germain-en-Laye bola podpísaná mierová zmluva s Rakúskom. Zmluva medzi dohodovými mocnosťami a Česko-Slovenskom predstavuje osobitý dokument, ktorý právne zaviazal česko-slovenskú stranu k splneniu dohodnutých podmienok, t. j. zavedeniu autonómie. Tento dokument nebol súčasťou mierovej zmluvy z obáv, že by na jej základe požadovali autonómne zriadenie aj Nemci žijúci v pohraničných oblastiach Čiech a Moravy. Bližšie: KOLÁŘ, František. Podkarpatská Rus na Pařížské mírové konferenci In DANILÁK, Michal – GONĚC, Vladimír – ŠVORC, Peter. *Česko-slovenská historická ročenka 97*. Brno : Masarykova univerzita, 1997, s. 66-67.

28 Nevický, Emilián (20. 6. 1878 – 30. 12. 1939), kňaz, pedagóg a rusínsky politik ukrajinskej orientácie. Vyštudoval univerzitu v Budapešti. Do roku 1903 pôsobil v Gréckokatolíckom kňazskom seminári v Prešove. Spolu so svojou manželkou, neskoršou významnou kultúrnou dejateľkou Irynou Nevickou, stál pri zrode prvej národnej rady medzi Rusínmi v Starej Ľubovni, ktorá žiadala pripojiť Rusínmi obývané územie k Ukrajine. Od počiatku odmietal zotrvanie v Uhorsku. Stal sa blízkym spolupracovníkom Grigorija Žatkoviča. Československé úrady ho neskôr podozrievali z protištátnej činnosti. V roku 1920 preto emigroval do Spojených štátov, kde pôsobil ako kňaz až do svojej smrti v roku 1938. Bližšie: MAGOCSI, Paul – POP, Ivan. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2002, s. 336-337.

Augustín Vološin²⁹ a Eugen Puza.³⁰ Delegácie sa však nedokázali dohodnúť a celé rokovanie sa skončilo neúspešne.³¹

Po tom, čo sa Podkarpatská Rus stala súčasťou česko-slovenského štátu, začala sa rúcať jednota Centrálnej ruskej národnej rady v Užhorode. Bol to prirodzený dôsledok toho, že dosiahli základný cieľ, ktorý spájali jej predstavitelia, nehľadiac na ich kultúrno-jazykovú orientáciu – autonómne postavenie Podkarpatskej Rusi a jej pripojenie k Česko-Slovensku. Pravda, k naplneniu autonómie došlo až v roku 1938, napriek tomu bola jej existencia právne ukotvená tak v medzinárodných, ako aj domácich právnych dokumentoch, vrátane *Generálneho štatútu o organizácii a administrácii Podkarpatskej Rusi*, ako aj v ústave Československej republiky z februára 1920. Praktický rovnaký názor zastávali aj v otázke slovensko-podkarpatorskej hranice, to však už nepostačovalo na udržanie jednoty rusínskej politickej scény. Centrálne ruská národná rada sa na zhromaždení 9. októbra prakticky rozpadla na dva tábory – rusofilský a ukrajínofilský. Rozhodujúce postavenie si udržali rusofili v popredí s Antonom Beskidom a Andrejom Gagatkom,³² avšak jej činnosť na najbližšiu dekádu sa obmedzila len na vydávanie protestov proti postupom pražskej vlády.

29 Vološin, Augustín (17. 3. 1874 – 19. 7. 1945), gréckokatolícky kňaz, pedagóg, publicista, kultúrny činiteľ a politik ukrajinskej orientácie. Študoval na teologickom lýceu v Užhorode a univerzite v Budapešti. Od roku 1900 pôsobil ako profesor na gréckokatolíckom učiteľskom ústave, kde neskôr pôsobil už ako riaditeľ až do roku 1938. Bol autorom mnohých didaktických a učebných pomôcok, medzi ktorými nechýbala Metodická gramatika uhro-ruského literárneho jazyka. V novembri 1918 sa zasadil o vznik Uhro-Ruskej národnej rady v Užhorode, ktorá viedla rokovania o autonómii s maďarskou vládou. V marci 1919 sa definitívne zaradil medzi zástancov československej orientácie a výrazne sa zasadil o zjednotenie rusínskych predstaviteľov v Centrálnej ruskej národnej rade. V dobe politickej krízy v roku 1938 sa stal popredným predstaviteľom autonomistického hnutia ukrajinskej orientácie. Bližšie: POP, Ivan. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha : Libri, 2008. s. 267-270.

30 Puza, Eugen (1880 – 1922), rusínsky politik a vojak, major Ukrajinskej haličskej armády, iniciátor a člen Ruskej národnej rady v Chuste. Bol jedným z členov delegácie, ktorý v Stanislave predložil požiadavku pripojenia územia uhorských Rusínov k Západoukrajinskej ľudovej republike. V rokoch 1920 až 1922 člen Direktória Podkarpatskej Rusi a tajomník Grigorija Žatkoviča. Bližšie: *Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-II)*. Париж – Нью-Йорк, 1973, s. 2414-2430. Podľa názoru Ivana Popa navrhol Puza za člena Direktória Žatkovič, česko-slovenská vláda však tento návrh neprijala. Napriek tomu sa od 18. 12. 1919 zúčastňoval jeho zasadnutí. Bližšie: MAGOCSI, Robert – POP, Ivan. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2002, s. 86.

31 ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskou a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1939*. Prešov : Universum, 2003, s. 163-164.

32 Gagatko, Andrej (24. 8. 1884 – 1944), haličský a podkarpatorský politik. Pred prvou svetovou vojnou bol účastníkom novoslovanského hnutia na Lemkovštine. Na jar 1919 emigroval do ČSR a usadil sa na Podkarpatskej Rusi. Rozvinul spoluprácu s prešovskými rusofilsky orientovanými politikmi, propagoval pripojenie Podkarpatskej Rusi spolu s Lemkovštinou k Československu. Od mája 1919 pôsobil ako tajomník Centrálnej ruskej národnej rady v Užhorode. Po rozkole v októbri 1919 zostal na strane rusofilov. V roku 1920 založil Karpatorskú stranu práce (Karpatorusskaja trudovaja partija). Bližšie: POP, Ivan. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha : Libri, 2008, s. 89-90.

Spory medzi oboma kultúrno-jazykovými smermi sa začali prehlbovať. Začiatkom decembra sa A. Beskid v sprievode profesora D. Verguna zúčastnil agitačnej cesty po Spojených štátoch. V New Yorku sa 5. decembra stretli s redaktorom *Amerikánskeho ruského viestníka* Nikolajom Pačutom, predstaviteľmi Národnej Obrany a tiež so zástupcami slovenského katolíckeho duchovenstva. Vo svojich vystúpeniach v krajanských spolkoch ostro kritizoval politiku ukrajinských emigrantov a ich stúpencov na Podkarpatskej Rusi. Napriek svojmu kritickému postojovi voči Prahe však poukázal aj na to, že Podkarpatská Rus je jedinou zárukou slobodného života „malej čiastky veľkého ruského národa“.³³ S pomocou amerických Rusínov potom po príchode domov založil Ruskú národnú banku v Užhorode, ktorej riaditeľom bol až do jej zlúčenia s Podkarpatskou bankou v roku 1925.³⁴

Koncom apríla boli na základe novoprijatej ústavy ČSR vykonané zmeny v Generálnom štatúte. Funkciu administrátora nahradila funkcia guvernéra, ktorú obsadil Grigorij Žatkovič. Vláda opäť uprednostnila mladého právniku pred Antonom Beskidom, o ktorom sa v tom čase uvažovalo ako o kandidátovi aj medzi verejnosťou. Žatkovič síce ostal po rozdelení Centrálnej ruskej národnej rady na dva prúdy v ukrajnofilskom tábore spolu s Augustínom Vološinom, odmietal však stotožňovanie Rusínov s Rusmi, ako aj Ukrajincami a presadzoval rusínsku orientáciu, ktorá azda bola Prahe prijateľnejšia. Treba však povedať, že ani rusofili, ani ukrajnofili nevyvíjali snahu o odtrhnutie Podkarpatskej Rusi a jej pripojenie k inému štátu. Anton Beskid však zostal „v opozícii“ a niektorí predstavitelia Centrálnej ruskej národnej rady mali pochybnú povesť a najmä blízke vzťahy k promadžarsky orientovaným jednotlivcom. Spomínalo sa najmä meno Jozefa Kaminského,³⁵ známeho oportunistu, ktorý sa stal zámienkou na spochybňovanie Beskidovej úprimnosti vo vzťahu k republike.³⁶ To si uvedomoval aj sám Beskid. Centrálna ruská národná rada preto vydala vyhlásenie v tlači, kde sa vyjadrila v zmysle lojálneho postoja voči republike, jednako však požadovala, aby Praha rozbehla prípravu na zavedenie skutočnej autonómie v hraniciach od Popradu po Sihot'.³⁷

Zavedenie autonómie Podkarpatskej Rusi do praktického života a s tým súvisiaca zmena slovensko-podkarpatoruských hraníc, zostávalo zdrojom napätia počas celého medzivojnového obdobia. Pražská vláda sa však vzhľadom na neprehľadnú

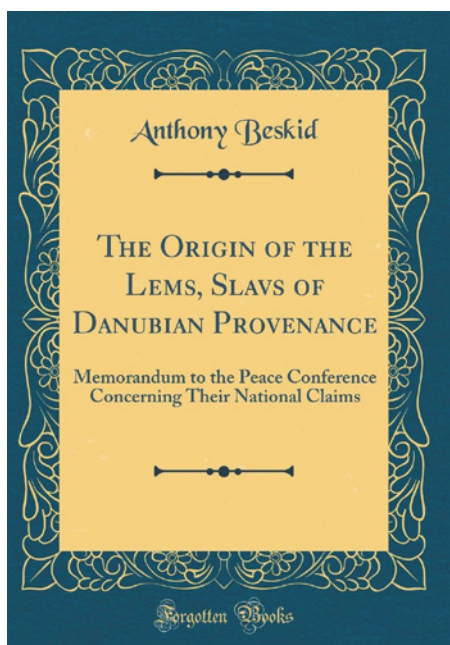
33 Др. А. Бескидъ в Америкѣ. In *Slovenský východ*, roč. 2, 8. 1. 1920, č. 5, s. 3.

34 MAGOCSI, Robert – POP, Ivan. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2002, s. 36.

35 Kaminský, Jozef (17. 11. 1878 – 1944), právnik, rusínsky politik. V roku 1915 narukoval do rakúsko-uhorskej armády a bojoval na východnom fronte. Po zajatí ruským vojskom demonštroval svoje rusofilské zmýšľanie, získal slobodu a pracoval ako učiteľ v šľachtickej rodine na Sibíri. Po uzavretí Brest-Litovského mieru sa vrátil domov, kde hlásal veľkomaďarské vlastenectvo. Krátko pôsobil v pozícii ministra autonómnej Ruskej krajiny Oresta Sabova. Po pripojení Podkarpatskej Rusi k ČSR krátko spolupracoval s ukrajinsky orientovanými politikmi, aby nakoniec opäť zmenil svoj postoj a postavil sa do čela rusofilského krídla Centrálnej ruskej národnej rady. Bližšie: POP, Ivan. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha : Libri, 2008, s. 122.

36 Karpatoruská opozícia. Pohľad do politického života Podkarpatskej Rusi. In *Slovenský denník*, roč. 6, 5. 1. 1923, č. 3, s. 3.

37 Vyhlásenie. In *Slovenský východ*, roč. 2, 13. 7. 1920, č. 158, s. 4.

Titulná strana Beskidovho memoranda zaslaného mierovej konferencii v Paríži (reprint z roku 2018)

a komplikovanú situáciu na Podkarpatskej Rusi zdráhala pristúpiť na rusínske požiadavky. Koncom apríla 1920 prebehli voľby do parlamentu. Volilo sa však iba na území Čiech, Moravy a Slovenska, nie však na Podkarpatskej Rusi, čo sa samozrejme nestretlo s porozumením na strane rusínskych politikov. Keď začiatkom roka 1921 prebehlo v celej krajine sčítanie obyvateľstva, ktoré nedopadlo na území východného Slovenska tak, ako si to predstavovali rusínski predstavitelia, Grigorij Žatkovič rezignoval na post guvernéra Podkarpatskej Rusi a odcestoval do Spojených štátov.³⁸

V roku 1922 sa konalo zasadnutie Ruskej národnej strany v Prešove, ktorá vznikla ešte v máji 1919 z iniciatívy Antona Beskida, Konštantína Mačika a Ivana Židovského. Strana vypracovala memorandum či skôr žalobu, ktorú odoslala Spoločnosti národov. Predstavitelia strany protestovali proti rozdeleniu Rusínov medzi dva štáty a ich slovakizáciu na území severovýchodného

Slovenska. Na podnet československej vlády, ktorá sa snažila o zmiernenie napätia sa koncom roka 1923 stal novým guvernérom Podkarpatskej Rusi Anton Beskid. Ten na oplátku zmiernil svoju kritiku voči Československu a prestal sa výraznejšie angažovať v Ruskej národnej strane, na ktorej čelo sa po roku 1924 postavil Konštantín Mačik, neskôr Ivan Židovský. Menovaniu A. Beskida za guvernéra Podkarpatskej Rusi predchádzali rokovania s viceguvernérom Petrom Ehrenfeldom, ktorý sa snažil zamedziť spolupráci medzi A. Beskidom a J. Kaminským. Prvé stretnutie prebehlo v januári 1923. Rokovania pravdepodobne pokračovali až do augusta. Dňa 3. augusta viceguverner opäť dôverne rokoval s Beskidom. V správe pre kancelára Šámala uviedol, že Beskid už zastáva omnoho umiernenejšie stanovisko a je ochotný spolupracovať s vládou.³⁹

Podobne ako v prípade Grigorija Žatkoviča, ani menovanie Anton Beskida za nového guvernéra sa nestretlo s porozumením u niektorých podkarpatoruských politikov. Proti tomuto rozhodnutiu sa ostro postavil Augustín Vološin a tiež sociálna demokracia. Ich negatívny postoj však už nedokázal zvrátiť rozhodnutie československej vlády.⁴⁰ O jeho menovaní do pozície guvernéra váhali aj niektorí vládni

38 ŽATKOVIČ, Grigorij. *Exposé Dr. G. I. Žatkoviča býveho gubernatora Podkarpatskoj Rusi*. Homestead : Greek Catholic Union, 1921, s. 35-37.

39 RYCHLÍK, Jan – RYCHLIKOVÁ, Magdaléna. *Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1918-1946*. Praha : Vyšehrad, 2016, s. 60.

40 Nový režim na Podkarpatskej Rusi. In *Slovenská otčina*, roč. 2, 15. 12. 1923, č. 17, s. 3.

predstavitelia. V snahe nakloniť si aspoň časť rusofilsky orientovaných rusínskych politikov však nakoniec jeho nomináciu prijali.⁴¹

Beskid pricestoval do Užhorodu 26. novembra pol hodinu pred poludním. Privítal ho tu starosta Užhorodu Edmund Bačinský⁴² spolu so svojim úradníctvom. Pred župným domom sa zhromaždila študujúca mládež, vojsko, najvyšší duchovní predstavitelia a členovia miestneho skautského klubu. Anton Beskid sa poďakoval prítomným za vrelé privítanie a vyhlásil, že podkarpatoruský ľud je oddaný Československej republike. Po tom, čo mu viceguvernér odovzdal úrad a predstavil úradníkov, prijal nový guvernér deputáciu z jeho rodnej obce, miestneho učiteľstva a Karpatoruskej roľníckej strany. V podvečerných hodinách sa na počesť nového guvernéra konal slávnostný koncert organizovaný rusínskymi kultúrno-osvetovými spolkami.⁴³

Nový guvernér ešte pred nástupom do úradu predstavil svoju víziu do budúcnosti. Hlavným cieľom, s ktorým prišiel do Užhorodu bolo zjednotenie všetkých slovenských síl na Podkarpatskej Rusi k spoločnej práci a šírenie priaznivého vzťahu k Československej republike. Anton Beskid si uvedomoval náročnosť takejto sisyfovskej úlohy. Verejnosť však ubezpečil, že nemá záujem pôsobiť ako diktátor, bude dodržiavať zásady parlamentnej demokracie a vyslovil presvedčenie, že v súčinnosti s pražskou vládou sa mu podarí začať novú éru na Podkarpatskej Rusi. Za svoju prvoradú úlohu považoval prípravu krajiny na blížiac sa parlamentné voľby hoci sám zastával názor, že voľby by sa mohli uskutočniť aj hneď. Opatrnejší postoj však zastával v otázke volieb do budúceho podkarpatoruského snemu. Aj napriek istým sporom medzi slovenskými a rusínskymi predstaviteľmi, ktoré pramenili zo snáh o zmenu slovensko-podkarpatoruskej hranice, si Beskid uvedomoval potrebu spolupráce so slovenskými predstaviteľmi, preto jeho prvá pracovná cesta smerovala do Bratislavy, kde sa stretol s ministrom pre správu Slovenska Jozefom Kállayom.⁴⁴

Za zjednotením rusínskej politickej scény sa skrývala najmä snaha presadiť zmeny v krajinkej hranici, ako aj zavedenie podkarpatoruskej autonómie do praxe. To si však vyžadovalo jednotný postoj a vystupovanie rusínskej politickej scény voči Prahe a spoluprácu so Slovákmi. K takýmto zjednoteniam v kritických momentoch dejín skutočne dochádzalo, zvyčajne však netrvali dlho. Presadiť rusínske nároky na územie východného Slovenska a ani zavedenie reálnej autonómie sa im však nepodarilo. Jedným z takýchto momentov, keď došlo k dočasnému zjednoteniu, bolo

41 RYCHLÍK, Jan – RYCHLIKOVÁ, Magdaléna. *Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1918-1946*. Praha : Vyšehrad, 2016, s. 60.

42 Bačinský, Edmund (13. 6. 1880 – 1947), rusínsky agrárny politik a právnik. V roku 1921 vstúpil na politickú scénu Podkarpatskej Rusi ako vedúci predstaviteľ agrárnej strany. V rokoch 1925 – 1929 zastupoval túto stranu v Národnom zhromaždení a v rokoch 1929 – 1939 v senáte. Bol členom krajinkeho zastupiteľstva, vyššieho súdu v Košiciach, členom Spoločnosti Alexandra Duchnoviča a vydavateľom a redaktorom novín *Russkij narodnyj golos*. V októbri 1938 sa stal ministrom vnútra v Bródyho autonómnej vláde Podkarpatskej Rusi. V tejto pozícii zotrval aj počas Vološinovej vlády. Bližšie: POP, Ivan. *Podkarpatská Rus. Osobnosti její historie, vědy a kultury*. Praha : Libri, 2008, s. 21.

43 Guvernér Dr. Beskid nastúpil svoj úrad. In *Slovenský denník*, roč. 6, 27. 11. 1923, č. 271, s. 3.

44 Program guvernéra Podkarpatskej Rusi. In *Slovenský denník*, roč. 6, 16. 11. 1923, č. 262, s. 1.

prijatie zákona č. 125 z roku 1927 o krajinskom zriadení v Československej republike. Župné zriadenie bolo zrušené a Podkarpatskú Rus tvorila jedna krajina, na čele ktorej stál krajinský prezident. Krajinské zriadenie presne vymedzovalo územie tak Podkarpatskej Rusi, ako aj Slovenska. Toto rozdelenie sa však nezhodovalo s predstavami rusínskych politikov, medzi inými ani Antona Beskida. Okrem hranice tu opäť rezonovala otázka autonómie. Zavedením funkcie krajinského prezidenta sa totiž úrad guvernéra stával čoraz viac len strojenou funkciou bez významnejších právomocí. Rusínski politici preto pripravili memorandum adresované prezidentovi a československej vláde, v ktorom žiadali: a) upraviť slovensko-rusínsku hranicu na základe etnografických pomerov a plebiscitu na spornom území; b) zlúčiť funkciu krajinského prezidenta s funkciou guvernéra a rozšíriť jeho právomoci. Námietky rusínskej strany však neboli zohľadnené a Rusíni vnímali tieto zmeny ako oslabenie autonómneho postavenia Podkarpatskej Rusi. Krajinským prezidentom sa stal dovtedajší viceguvernér Antonín Rozsypal. Spolu s 24-členným krajinským zastupiteľstvom na seba prevzal výkonnú moc, čím v konečnom dôsledku došlo k centralizovaniu štátnej správy.⁴⁵

Napriek vysokému veku, mnohým nezdarom a výzve predstaviteľov agrárnej strany na rezignáciu,⁴⁶ Anton Beskid pôsobil v pozícii guvernéra aj v najbližších rokoch. Naďalej sa snažil o zavedenie autonómie do praktického života a navrátenie vážnosti úradu guvernéra. Trápila ho otázka hraníc, ukrajinizmus na Podkarpatskej Rusi i obrovský chaos, ktorý panoval v autonómnej časti republiky.⁴⁷ Mnohé z týchto problémov však už aj vzhľadom na vysoký vek nedokázal vyriešiť.

Popri politickej činnosti Anton Beskid od počiatku venoval pozornosť aj kultúrnym a hospodárskym otázkam. Okrem už spomínanej banky stál pri zrode tzv. školskej pomoci. Korene organizácie siahajú do roku 1919, keď bol zriadený Komitét školskej pomoci za účelom získania finančných prostriedkov na pomoc študujúcej mládeži z Podkarpatskej Rusi. Za čestného člena bola zvolená Jekaterina Breško-Breškovskaja, ktorá pomocou svojich stykov s vysťahovalcami v Spojených štátoch vyzbierala sumu 200 tisíc československých korún. Školská pomoc bola ako organizácia oficiálne zriadená v roku 1920 pod predsedníctvom Antona Beskida. Okrem pomoci študujúcej mládeži sa spoločnosť venovala charitatívnej činnosti. Už v roku 1920 prevádzkovala štyri študentské domovy, drobnú dielňu na výrobu ponožiek a hospodársku školu. V Užhorode bola na jej podnet zriadená verejná knižnica a od roku 1921 prevádzkovala vlastnú tlačiareň. V súčinnosti s československou vládou podporila v roku 1924 štúdium viac ako 100 rusínskych študentov vo viacerých školách v Česku a na Morave. Činnosť organizácie bola násilne prerušená až v roku 1941 na podnet maďarských úradov.⁴⁸

45 ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskou a Podkarpatskou Rusou 1919 – 1939*. Prešov : Universum, 2003, s. 214-218; KONEČNÝ, Stanislav. *Náčrt dejín karpatských Rusínov*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, s. 146-157.

46 Z N. S. a vlády. In *Robotnícke noviny*, roč. 27, 5. 4. 1930, č. 80, s. 2.

47 U guvernéra Dr. Antona Beskida. In *Slovák*, roč. 14, 8. 12. 1932, č. 279, s. 1-2.

48 КОНЕЧНЫ, Станислав. Антоний БЕСКИД. Русинский политик 20. сторіччя. In МАЛ-ЦОВСКА Марія (ed.) *100 визначных Русинів очами сучасників*. Пряшів : Світовий

V marci 1923 bol Anton Beskid spolu s biskupom Petrom Gebejom, Jozefom Sabovom a ďalšími predstaviteľmi rusofilskej orientácie zakladateľom kultúrneho a osvetového Spolku Alexandra Duchnoviča. Organizácia vznikla ako reakcia na intenzívnu činnosť ukrajínofilskeho zameraného spolku Prosvita, ktorý na Podkarpatskej Rusi pôsobil už od roku 1920. Spolok bol orientovaný najmä na osvetovú a vzdelávaciu činnosť v jej najširšom zmysle. V prvých dvoch rokoch spolok vydával časopis *Karpatský kraj*, v rokoch 1928 – 1938 časopis *Karpatský svet*. Okrem toho sa podieľal na vydaní 15 ročníkov almanachu *Ruský národný kalendár* a 115 brožúr pod názvom *Izdanijsa*. Svoju činnosť spolok neskôr rozšíril aj na územie východného Slovenska. Prvá pobočka vznikla v Prešove v roku 1925. Po smrti predsedu spolku Eugena Sabova v roku 1934 sa vedenia ujal Štefan Fencik. Činnosť spolku začala nadobúdať politický charakter, čo sa prejavilo v úpadku záujmu o jej činnosť medzi pospolitým ľudom a po vypuknutí druhej svetovej vojny jej činnosť prakticky zanikla.⁴⁹

Napriek mnohým problémom a nezdarom pôsobil Anton Beskid v úrade guvernéra až do svojej smrti – 16. júna 1933. Mnohé ciele sa mu počas života nepodarilo splniť. Hoci mu jeho – nazvime to – zanietenosť a veľkoruská kultúrna a jazyková orientácia v mnohých smeroch komplikovali dosiahnutie vytýčených cieľov, nemožno poprieť, že vznik a existencia Podkarpatskej Rusi boli vo veľkej miere výsledkom práve Beskidovej činnosti.

Posledná rozlúčka s guvernérom sa konala v nedeľu 25. júna 1933 v užhorodskej katedrále Povýšenia svätého kríža. Slovom redaktora denníka Slovenská pravda: „Celý pohreb bol mimoriadne okázalý a aspoň na poslednej ceste dostalo sa guvernérovi Podkarpatskej Rusi Dr. Beskidovi pocty, aká mu patrí. Bol pochovaný na rozkaz prezidenta s vojenskou pompou, stanovenou pre generála.“⁵⁰

конгрес Русинів, 2007, s. 4-6; MAGOCSI, Robert – POP, Ivan. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2002, s. 425.

49 MAGOCSI, Robert – POP, Ivan. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 2002, s. 97-98.

50 Slávny pohreb guvernéra Dr. Beskida. In *Slovenská pravda*, roč. 14, 25. 6. 1933, č. 26, s. 2.

ZÁKULISIE DVOCH EMIGRÁCIÍ KONTROVERZNÉHO SPISOVATEĽA A NOVINÁRA LADISLAVA MŇAČKA

Jozef LEIKERT

Abstract: *The backstage of two emigrations of the controversial writer and journalist Ladislav Mňačko.* Slovak writer and journalist Ladislav Mňačko was known not only in Czechoslovakia but also abroad in the 1960s and 1970s. He gained attention with three books: *Where the Dirt Roads End*, *Delayed Reportages* and especially with the novel *How the Power Tastes*, in which he criticized the social situation in Czechoslovakia. Not only among the writers, but in the whole society he also resonated extraordinarily by leaving for Israel in June 1967, after the severance of Czechoslovakia's diplomatic relations with Israel. Immediately after his departure, he gave an extensive statement to the German daily *Frankfurter Allgemeine Zeitung* and an interview with Viennese television, which was also broadcast in an abbreviated version by the Austrian state radio and the German radio station *Deutsche Welle*. It is interesting that Mňačko went to Israel with his wife Hedviga, although it was publicly known that he had not lived with her for a long time. When he left, he claimed that when the political situation in Czechoslovakia changed, he would return, which happened on May 17, 1968. However, he came home without a wife who remained living in Israel, but also returned to Czechoslovakia in 1969. At that time, Ladislav Mňačko was already with his girlfriend Eva Bottová (daughter of the writer Ivan Krasko) in Austria, where they left after the occupation of Allied troops on August 28, 1968. In the study, the author tries to reveal the reasons Israel and later his emigration to Austria, where he lived with Eva Bottová, whom he later married, until the November 1989 events.

Key words: Ladislav Mňačko. Hedviga Mňačková. Eva Bottová. Emigration. Israel.

V roku 1967 Československo po vzore Sovietskeho zväzu prerušilo diplomatické styky s Izraelom a známy slovenský spisovateľ a novinár Ladislav Mňačko demonštratívne odišiel do Izraela. Spolu s ním odišla aj jeho manželka Hedviga, s ktorou trvale nežil a skoro päť rokov býval u priateľky Evy Bottovej. (Mňačko nebol žid, židovka bola jeho manželka Hedviga.)

Mňačko pri odchode, ktorý stranícke a štátne orgány vyhodnotili ako jasnú emigráciu, za čo ho pozbavili štátneho občianstva, odobrali mu vyznamenania a vylúčili z komunistickej strany, tvrdil, že keď sa v Československu zmení politická situácia, vráti sa. Po desiatich mesiacoch sa v polovici mája 1968 skutočne vrátil, ale bez Hedvigy, ktorá ostala v Izraeli.

Krátko po príchode obnovil vzťah s Evou Bottovou, ku ktorej sa znovu nastahoval. Onedlho začali prázdniny, dovolenky a Bratislava sa vyludnila. O to intenzívnejšie vnímal politické udalosti, ktoré v Československu naberali obrátky. Tvrdil, že určite k niečomu dôjde. Povedal to aj v televíznej besede, na ktorú ho pozval redaktor Jozef Vranka. „Keď to vyslovil nahlas, všetci sme hovorili, že preháňa, také zlé

*Mňačko v karikatúre
Alexandra Richtera*

*Hedviga a Ladislav Mňačkovci na lyžovačke
vo Vysokých Tatrách v roku 1959*

to predsa u nás nie je. Mňačko mal však pravdu, politickú situáciu poznal lepšie ako my, ktorí sme celý čas sedeli doma. Navyše pravidelne počúval tranzistor a vnímal udalosti v inom kontexte. Skoro rok žil vonku a mal iné skúsenosti.“¹

Mňačka veľmi znepokojilo, že tajomník Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ) Alois Indra, neskoršie známy odporca obrodného procesu v Československu, tajne odletel 18. augusta 1968 do Moskvy, kde rokoval s Leonidom Brežnevom. (Mňačko sa to dozvedel od rakúskych novinárov, s ktorými udržiaval kontakty.) Azda nehovorili o príchode sovietskych tankov?! Taká bola jeho prvá reakcia.² Žiaľ, stalo sa.

V noci z 20. na 21. augusta 1968 bol Mňačko doma. Odkedy sa znovu dal dohromady s Evou Bottovou, menej chodil do klubu a nepotíkal sa ani po kaviarňach a reštauráciách. Eva nebola rada, keď sa túlal, najradšej ho mala pri sebe, lebo chcela, aby do spoločnosti išli spolu. Raz ho vytiahla na výstavu, inokedy do kina a pred prázdninami aj do divadla, ktoré mala veľmi rada. Kamaráti si ho doberali, že odkedy je zasa pri Eve, sedí jej pri sukni. Nepríde si ani zahrať karty, ktorým dovtedy nedokázal odolať.³

Mňačko nechcel priznať, že za zmenou štýlu jeho života je staronová láska, všetko zvaľoval na dlhší pobyt v Izraeli, kde si od búrlivého života odvykol, zvažnel a rozhodol sa usadiť. Pritom dobre vedel, že kamaráti si aj tak myslia svoje. Veď Evu mnohí dobre poznali zo Zväzu slovenských spisovateľov, kde robila referentku. Vedeli o jej manieroch; zakaždým chcela byť elegantnou, príťažlivou dámou.⁴

Eva sa pekne obliekala, vždy chodila vkusne upravená, kultivovane rozprávala a zakladala si na tom, že pochádza zo známej rodiny, veď bola dcérou národného

- 1 Rozhovor autora s Jozefom Vrankom (5. 6. 2007).
- 2 Rozhovor autora s Ladislavom Mňačkom (26. 5. 1993).
- 3 Rozhovor autora s Ivanom Mojíkom (16. 3. 2005).
- 4 Rozhovor autora s Klárou Jarunkovou (24. 5. 2004).

Moje milované budútko!

Viem dohľa, ako Ti je, uvoľnená úplne citlivá vďaka tie hrubé,
ktoré v Tebe hrajú. Prežívam ich s tým, trojím spôsobom.
A keď uopíšem tomu, čo vidíš uctívajúc ňu! Nemôžeš vyspíť
stať sa kousek tomu, kde si ešte ani ušla toľko!

Ťa Troje dopisy sú stále a stále tumbujúce, uctívajú sa
oddoivat' takým šťastným božstvom! Píš, že mi veríš. Potom
ale staraj sa. Trojím viere, a veľkú v lo, by si ešte uvoľniť
a slyši vidieť. Vďaka ja uctívam mi iné ho, len aby si sa
uoble opísať o mňa, keď sa Ti hoda edat, že sa ne-
môžeš sama dočítať. A ty to uctívam a uctívam uctívam,
a keď tomu Ti uopísať dopis, v ktorom by stále sta veľa,
že píšem k Tebe, že uctívam píš, že moja tu ha po
Tebe je silnejšia mňa, a vidieť ho oľoto mňa, ešte by si
uvidela. Píš? Nesostihujem si uctívam to ho?

Muži mi prepáč, keď uctívam Ti ma d' uctívam uctívam.
Len by som toľ uctívam potrániť, aby si uctívam, uctívam
moje uctívam uctívam, čo tá uctívam toľ, ako h' a pro-
blomy, v ktorých sa teraz h' a pro. Ja by som h' a pro, aby si
uctívam v tebe tu i tu, ktoré uctívam uctívam, uctívam, ako
stať sa teraz, ja by som tá h' a pro, uctívam Ti h' a pro
uctívam, uctívam aké si dočítam píšem ho. Keď sme spolu,
tak verím, že sa mi to dočítam. Keď uctívam Troje dopisy,
uvidím.

Muži mi uctívam, uctívam Tá uctívam, uctívam Tá
uctívam uctívam uctívam, uctívam, uctívam uctívam uctívam
píšem je, aby si sa uctívam, h' a pro se uctívam ho
ho čírstom, len uctívam h' a pro, aby si sa uctívam
uctívam a píšem uctívam uctívam uctívam uctívam uctívam
uctívam se! Ja uctívam h' a pro Trojím uctívam, h' a pro
Tá len uctívam uctívam Trojím uctívam, a uctívam
Ti uctívam, kde uctívam!

Mňáčkov list poslaný Hedvige

umelca Ivana Kraska. Matka ju naučila noblesnému správaniu, pekne recitovala, spievala, ovládala jazyky. V škole patrila k najlepším žiačkam. Otec, známy básnik, bol na ňu patrične hrdý a nedal na svojho miláčika dopustiť. Rád s ňou chodieval na návštevy ku známym a Eva časom spoznala celú umeleckú societu. Teraz jej lichotilo, že má znovu pri sebe známeho spisovateľa. Páčilo sa jej, keď ho ľudia na ulici spoznávali a zdravili.

Istý čas na zväze spisovateľov pracoval aj literárny vedec a kritik Vladimír Petřík (v roku 1953 a v rokoch 1963 až 1964) a Eva Bottová bola jeho kolegyňou. „Keď som ju spoznal, jej prvý manžel bol vo väzení ako stovky iných. Na zväz sa dostala pracovať asi preto, lebo mala blízko ku kultúre a literatúre. [Ivan Krasko požiadal zväzových funkcionárov, aby Evu, ktorej sa po zatknutí manžela nevodilo najlepšie, zobrali do zamestnania. Vyhoveli mu, lebo Krasko bol vážena osoba – pozn. J. L.] Pani Eva, ako som ju volal, bola distingvovaná dáma s francúzskou výchovou. Na každého, s kým sa rozprávala, sa prívetivo a milo usmievala, s trochu prižmúrenými očami. Nehodila sa do toho prostredia, ani neviem prečo. Bola nápadne pekná, zvláštna okrasa drsného mužského sveta. Keď som sa dozvedel, že sa znovu dala dohromady s Lacom Mňáčkom, nechcel som tomu veriť. Boli to dva vzdialené svety a celkom odlišné povahy. Ale, ako sa hovorí, protiklady sa priťahujú.“⁵

Do centrály Zväzu slovenských spisovateľov prišla Eva Bottová z redakcie *Života*, kde bol v tom čase šéfredaktorom Vladimír Babnič, ktorý mi povedal: „Pani Evka, ako sme ju všetci volali, robila redakčnú pisárku. Ako politicky nespoľahlivá mohla byť rada, že vôbec môže niečo robiť. Ale ako to robila! Neprepisovala mechanicky, ale opravovala texty po redaktoroch: bohemizmy, germanizmy, slovosled, interpunkciu. Robil som potom vo viacerých redakciách, ale s takouto korešpondentkou som sa nestretol. A o rovnocennej náhrade som mohol iba snívať... Všetci sme jej nové miesto na zväze spisovateľov dopriali, lebo ovládala niekoľko jazykov, bola mimoriadne múdra a inteligentná. A navyše šarmantná dáma. Vedel som, že sa uplatní a nebude mať problémy. Bolo nám ľúto, že pre manžela, ktorý bol zatvorený, mala veľké problémy. V tom sme jej nemohli pomôcť.“⁶

Za prepustenie Evinho manžela údajne u prezidenta Antonína Zápotockého intervenoval Andrej Plávka, ktorého o to požiadal Ivan Krasko. „Zápotocký na prosbu zareagoval tak, že ide o najväčšieho nepriateľa štátu; zaistili ho priamo v kancelárii, hoci bol poverenikom vnútra. [Zápotocký sa omylom domnieval, že ide o zakladateľa DAV-u Daniela Okáliho – pozn. J. L.] Prezident bol vraj v takom švungu, že sa s ním nedalo na túto tému rozprávať, ba ani mu vysvetliť, že ide o iného Okályiho, ktorý nemá nič spoločné s básnikom a literárnym kritikom Danielom Okálím.“⁷

Evin bratanec MVDr. Ján Botto (jeho mama bola sestra Ivana Kraska) si z rozprávania rodiny pamätal, že Krasko si „... pred ním kľakol a prosil ho, aby pustili z väzenia jeho zaťa, ktorý je nevinný“.⁸

Prvým manželom Evy bol JUDr. Viktor Okályi, ktorého priateľa volali Kiko. Podľa druhej manželky spisovateľa Petra Karvaša tvorili pekný pár, pristalo im to

5 Rozhovor autora s Vladimírom Petříkom (9. 8. 2007).

6 Rozhovor autora s Vladimírom Babničom (6. 9. 2007).

7 Rozhovor autora s Milošom Krnom (17. 5. 2007).

8 Rozhovor autora s Jánom Bottom (4. 8. 2009).

spolu. Roky odlúčenia však urobili svoje a bezdetné manželstvo sa rozpadlo. Eva Karvašová sa domnieva, že to bolo tak trochu už aj kvôli Lacovi Mňačkovi, do ktorého sa Eva zahľadela.⁹

Ján Botto sa domnieval, že Eva sa do Mňačka zaľúbila v čase, keď začala za ním chodiť, aby pomohol jej manželovi, ktorého zaistili a hrozilo mu dlhoročné väzenie.¹⁰ Mňačko bol známy tým, že ako novinár veľmi pomáhal ukrivdeným. Jedného dňa ho vraj navštívila aj Eva a rozpovedala mu manželov príbeh. Odvtedy sa začali stretávať častejšie. Myslí si to aj druhá neter z Mňačkovej strany Irena Keprtová.¹¹

Zaujímavé je, prečo sa Viktor Okályi dostal do väzenia. Medzi spisovateľmi sa hovorilo, že Eva chcela odísť do Anglicka, a preto nahovorila svojho muža, ktorý nemal veľkú chuť odísť, ale nakoniec súhlasil. Po istom čase sa odhalilo, že chcú emigrovať. Na súde vraj manžel všetko zobral na seba, čím Evu zachránil.¹²

Iná verzia hovorí, že Evin manžel nechal u nich doma prespať priateľa z detstva, ktorého dlhé roky nevidel. Jedného dňa mu zatelefonoval, že je v Bratislave a nemôže zohnať nocľah, lebo všetky hotely sú obsadené. Viktor mu ponúkol, že sa môže ubytovať u nich, Eva nebude proti. Večer všetci traja posedeli, vypili fľašu vína a ľahli si spať. Kamarát sa ráno poďakoval, Eva mu urobila raňajky a viac sa neukázal. Utiel na Západ. Viktora zaistili. Následne ho odsúdili na desať rokov za pomoc utečencovi a za to, že údajne sám chcel emigrovať.¹³ Ladislav Ťažký spomínal, že Mňačko jeho osud spracoval v knihe *Oneskorené reportáže*. (Reportáž Dvaja kamaráti je len sčasti o Viktorovi Okályim, lebo kvôli Eve vraj zmenil niektoré reálie.)¹⁴

Viktora Okályiho skutočne súdili a 21. októbra 1954 ho Krajský súd v Bratislave odsúdil na šesť rokov odňatia slobody za velezradu a pomoc pri spáchaní trestného činu (podľa § 7 odst. 2, § 78 ods. 1, pís. c/, odst. 2, písm. a/, b/ Trestného zákona). Prokurátor i Okályi sa proti rozsudku odvolali.¹⁵ Najvyšší súd v Prahe 14. decembra 1954 rozsudok zrušil, odvolanie Okályiho zamietol a trest mu zvýšil na desať rokov. Predsedom senátu bol JUDr. Jaroslav Honzíček.¹⁶

Bolo krátko pred Vianocami. Ak bola naozaj pravda, že Viktor Okályi zobral všetko na seba a manželku tým zachránil, ako asi Eva prežívala Štedrý deň. Ako jej bolo a ako bolo jej manželovi?

Podľa súdu „trestná činnosť Okályiho spočívala v jeho rokovaní so zahraničnou agentkou Alžbetou Čubovou, krycím menom Lízinkou Wágnerovou, a jej spoločníkom Černým [Františkom – pozn. J. L.] z Brna. Čubová mala na príkaz býv. vysokého funkcionára Demokratickej strany na Slovensku a povereníka za Demokratickú

9 Rozhovor autora s Evou Karvašovou (15. 8. 2007).

10 Rozhovor autora s Jánom Bottom (4. 8. 2009).

11 Rozhovor autora s Irenou Keprtovou (25. 7. 2009).

12 Rozhovor autora s Jozefom Bobom (12. 5. 2008).

13 Rozhovor autora s Evou Karvašovou (15. 8. 2007).

14 Rozhovor autora s Ladislavom Ťažkým (20. 1. 1994).

15 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Zápisnica o hlavnom pojednávaní z 21. 10. 1954, s. 4.

16 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Protokol o odvolacím konaní zo 14. 12. 1954, s. 1-3.

stranu Rudolfa Frašackého previesť Okályiho a jeho manželku do Rakúska. Okályi sa od júla do augusta 1950 stretol s Černým a Čubovou celkom 3-krát, a to v Brne a Bratislave. Pri rokovaní s Čubovou však odmietol do zahraničia odísť, tejto poskytol finančnú podporu vo výške 250,- Kčs (stará mena) a umožnil jej telefonovať zo svojho bytu v Bratislave. Po komunikácii s Čubovou a Černým dal v roku 1950 svojmu známemu JUDr. Slávikovi [Vladimírovi – pozn. J. L.] z Banskej Bystrice adresu Černého, lebo Slávik mal v úmysle odísť do zahraničia. V roku 1953 bol Slávik pri pokuse o prekročenie hraníc zadržaný.¹⁷

Ako došlo k zatknutiu Viktora Okályiho? Prvého septembra 1954 bol s Evou doma na Panenskej ulici č. 1 v Bratislave. O 13. hod. ktosi prudko zazvonil a do bytu sa vtlačili príslušníci Štátnej bezpečnosti (ŠtB). Urobili domovú prehliadku a Viktora Okályiho zaistili.¹⁸ Eva všetko sledovala so slzami na krajíčku.

Na hlavnom pojednávaní Okályi uviedol, že kedysi pracoval na Radnici mesta Bratislavy, potom bol zamestnaný na Povereníctve priemyslu a naposledy robil robotníka v Doprastave. Po oslobodení vstúpil do Demokratickej strany, ktorej členom bol do roku 1947. Vyhlásil, že sa necíti vinným.¹⁹

„S Frašackým som sa zoznámil v r. 1945, a to cestou mojej a jeho manželky, ktoré boli priateľky. Neudržiaval som s ním žiadne politické styky. Schádzali sme sa len občas, a to pri nejakých návštevách. O tom, že odišiel do zahraničia, som sa dozvedel od jeho svokry Viery Országovej. [...] Pri tomto rozhovore svokra Frašackého spomínala dcéru a hovorila, či by som i ja s manželkou nechcel odísť za nimi. Popieram, že by som bol vtedy požiadal Országovú, aby napísala svojej dcére, aby nám sprostredkovali odchod do zahraničia. Povedala to ona, lebo sama mala záujem na tom, aby sme odišli, nakoľko moja manželka a jej dcéra boli už od dávna dobré priateľky. Ja som sa k tomu tak vyjadril, že som nepovedal, ani aby písala, ani aby nepísala. Priznávam, že nepovedal som jej otvorene, že pôjdeme, ale bol som tej mienky, nakoľko som si nemohol nájsť zamestnanie. Nevieť, či Országová list napísala alebo nenapísala.“²⁰

Potom sa Okályi vyjadril k stretnutiam s Černým a Wágnerovou. Nesúhlasil s niektorými tvrdeniami Černého, ktoré poslal písomne. Obhajca JUDr. Ján Steiner žiadal doplniť dokazovanie o výsluch Černého, pretože v jeho výpovedi a výpovedi Okályiho boli rozpory. Prokurátor s tým nesúhlasil a senát po porade návrh na doplnenie dokazovania výsluchom svedka zamietol. Okályi priznal, že na stretnutí v Banskej Bystrici dal Slávikovi, ktorý chcel odísť do zahraničia, adresu Černého. Potom predsedníčka senátu Viera Hučková vyniesla rozsudok.²¹

17 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Správa o prešetrení vyšetrovacích metód pri vyšetrovaní trestnej činnosti JUDr. Viktora Okályiho, nar. 27. 2. 1906 v Bratislave na KS MV Bratislava v roku 1954 z 25. 8. 1964, s. 1-2.

18 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Zápis o výpovedi zo 4. 8. 1964, s. 1.

19 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Zápisnica o hlavnom pojednávaní z 21. 10. 1954, s. 1.

20 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Zápisnica o hlavnom pojednávaní z 21. 10. 1954, s. 1-2.

21 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Zápisnica o hlavnom pojednávaní z 21. 10. 1954, s. 3-4.

Na základe amnestie v roku 1957, ktorú udelil po zvolení za prezidenta Antónín Novotný, bol Okályimu znížený trest o tri roky. Za dobré správanie a výsledky v práci bol 4. marca 1959 podmienčne prepustený. Zamestnal sa v Pozemných stavbách v Bratislave, kde robil žeriavnika na stavbách nových sídlisk.²²

Po štyroch rokoch od prepustenia požiadal Viktor Okályi kontrolný a inšpekčný odbor ministerstva vnútra o revíziu trestného konania. V správe o prešetrení pre generálnu prokuratúru sa píše, že Okályi v návrhu na revíziu uvádza „že pri vyšetrovaní na KS MV v Bratislave (Krajský súd ministerstva vnútra – pozn. J. L.) bolo na ňom vynucované nepravdivé priznanie 18 dní trvajúcim výsluchom, bezohľadným telesným týraním, pri ktorom mu nedovolili spať, desiatky hodín ho nútili stáť v kúte cely na jednej nohe. Následky tohto týrania vraj stále pociťuje v ľavej nohe. Ďalej v sťažnosti uvádza, že bol duševne týraný vyšetrovateľom, ktorý sa vyhráždil, že mu velezradu dokáže, že v hlavnom pojednávaní nesmie meniť výpoveď a podobne. Dôsledkom tohto telesného a duševného týrania ho vraj vyšetrovateľ donútil vypovedať najmä to, že Wágnerová je agentkou cudzej moci, že jej poskytol finančnú podporu a umožnil telefonovať zo svojho bytu, a o svojom úmysle opustiť republiku hovoril s Fraštackého svokrou Vierou Országovou, ktorá o jeho úmysle napísala list Rudolfovi Fraštackému do zahraničia. Tieto skutočnosti sa vraj nezakladajú na pravde a boli vynútené.“²³

Vyšetrenie vykonali kpt. Josef Fráňa a mjr. Miroslav Franc. Zistili, že tvrdenie Okályiho je nedôveryhodné a nezodpovedá priebehu vyšetrovania, ani nebolo voči nemu počas vyšetrovania použité pracovníkmi ministerstvu vnútra násilie.²⁴

O manželke Eve sa nič nehovorí, nespomínal ju ani Viktor Okályi. Tej mienky, že všetko zobral na seba, aby uchránil manželku od väzenia, bol aj Ján Čomaj, ktorý to počul od niekoľkých právnikov.²⁵ Ak je to pravda, prekvapuje, že manželstvo, ktoré mohlo byť ešte viac zocelené, sa v roku 1960 rozpadlo. Po rozvoде sa Eva vrátila k rodnému priezvisku Bottová. S Viktorom Okályim sa zobrali v roku 1941, keď mala 21 rokov a manžel bol od nej starší o 14 rokov.

Muži, ktorí Evu poznali zmlada, tvrdili, že bola veľká krásavica. Potvrdila to aj Evina priateľka z detstva Eva Karvašová: „Mala krásnu tvár, súmernú postavu a dlhé blond vlasy. Keď si ich na kúpalisku rozpustila, muži sa išli zbláznit. Krásu zdedila po otcovi, Ivan Krasko bol tiež veľký fešák. Ale aká bola krásna, taká bola chladná, neprístupná. Dievčatá ju nemali rady, lebo sa od nich v mnohom odlišovala. Ani neskôr ju nemali ženy rady, lebo bola iná.“²⁶

22 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Návrh na revíziu tr. konania pre porušenie zákona z 20. 10. 1963, s. 3.

23 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Správa o prešetrení vyšetrovacích metód pri vyšetrovaní trestnej činnosti JUDr. Viktora Okályiho, nar. 27. 2. 1906 v Bratislave na KS MV Bratislava v roku 1954 z 18. 8. 1964, s. 2.

24 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Správa o prešetrení vyšetrovacích metód pri vyšetrovaní trestnej činnosti JUDr. Viktora Okályiho, nar. 27. 2. 1906 v Bratislave na KS MV Bratislava v roku 1954 z 18. 8. 1964, s. 2.

25 Rozhovor autora s Jánom Čomajom (15. 5. 2008).

26 Rozhovor autora s Evou Karvašovou (15. 8. 2007).

Zato sa páčila nejednému mužovi. Mužom imponovala nielen jej krása, ale aj šarm a koketnosť. Podľa viacerých výpovedí učarovala aj sochárovi Tiborovi Bartfayovi, ktorý ju vraj zvečnil v známej soche *Poézia*, ktorá dodnes patrí k najkrajším bratislavským sochám. (Nachádza sa na Šafárikovom námestí v Bratislave.)

Majster Bartfay mi prezradil: „Nie je to pravda. Eva, ktorá bola mojou priateľkou, mi ako model nikdy nestála. Na sochu som nemal žiaden model. Hneď od začiatku mi bolo jasné, že chcem vytvoriť pekný typ slovenskej ženy s charakteristickými líniami a črtami. Môžem však povedať, že v *Poézii*, ako aj v *Maríne* [Tibor Bartfay v tom období vytvoril podobnú sochu *Marína*: jeden originál stojí v hlavnom meste Kórejskej ľudovodemokratickej republiky Pchjongjangu a druhý originál je v kúpeľoch Sliach – pozn. J. L.] sú zosobnené tri-štyri ženy, možno aj šesť. A jednou z nich môže byť aj Eva, ktorú si neskôr zobral za manželku môj dobrý priateľ Laco Mňačko.“²⁷

Jeden zo spisovateľov, ktorý nechce byť menovaný, mi prezradil, že Eva sa mu páčila a dlho bol do nej zaľúbený. Ale ona ho nechcela, lebo nebol fešák, ani nebol taký známy ako Mňačko. Podľa neho Eva Mňačka „uhnala“, vedelo sa o nej, že sa jej páči. Jediné, čo jej na Lacovi prekážalo, bolo, že veľa fajčil, rád si vypil a často sa zdržiaval v kaviarňach.²⁸

Mňačko prežil s Evou v manželstve vyše 30 rokov. Spočiatku sa jeho žena zastrájala, že ho v mnohom zmení. V niečom sa jej to podarilo, ale nie vo všetkom, pretože Mňačko bol dosť tvrdohlavý. Najväčšmi jej prekážalo, že bol tuhý fajčiar. Tejto neresti sa do smrti nezbavil. Prvú cigaretu vyfajčil ako 15-ročný v Martine, lebo vtedy v robotníckej kolónii fajčili všetci chlapi a chcel sa im podobať. Aj kolegovia z redakcií si ho pamätajú len s cigaretou v ruke. Milan Ferko mi povedal, že denne vydymil stovku ako šachista Alexandr Alechin. Možno to celkom tak nebolo, lebo nebol škrob a zvykol ponúknuť aj iných.²⁹

Na Mňačkovo „húlenie“ sa dobre pamätajú aj študenti, ktorým v roku 1957 prednášal na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Jedným z nich bol Ján Čomaj, ktorý mi prezradil: „Fajčenie bola Mňačkova vášeň i bič už koncom päťdesiatych rokov, keď nám na katedre žurnalistiky prednášal novinárske žánre. Bol jediným učiteľom, ktorý počas prednášok a seminárov fajčil priamo v posluchárni. Všetci o tom vedeli a nikto neprotestoval. Bol bohém a mohol si to dovoliť. Jeho fajčenie bolo nielen cítiť, veď 'húľil' ako stará lokomotíva, ale aj počuť. Nadýchaval sa mocne a s rozkošou, až mu zakaždým zachrapčali zanesené priedušky. Pískanie bolo také prenikavé, že by aj mŕtveho zobudilo. Nám to však neprekážalo, lebo prednášal veľmi zaujímavo. Hltali sme každé slovo, najmä keď rozprával zážitky z reportážnych ciest.“³⁰

Na Mňačkovo fajčenie počas prednášok si dobre pamätali aj neskorší známi novinári Tibor Michal a Martin Hric. „Keď Mňačko prišiel do posluchárne, nesadol si za katedru ako ostatní pedagógovia, ale na lavicu v prvom rade,“ rozvravel sa Tibor Michal. „Okamžite vytiahol z vrečka dve škatuľky marsiek, položil vedľa seba

27 Rozhovor autora s Tiborom Bartfayom (2. 8. 2007).

28 Rozhovor autora so spisovateľom, ktorý nechce byť menovaný (18. 1. 2005).

29 Rozhovor autora s Milanom Ferkom (14. 8. 2007).

30 Rozhovor autora s Jánom Čomajom (31. 7. 2007).

a vojensky zavelil: Fajčenie povolené! Na zapálenie cigariet mu stačila jedna zápalka, pripaloval si totiž jednu od druhých. Predpokladám, že rovnakým tempom fajčil aj doma. Na konci semestra som ho navštívil na Červeňovej ulici v Bratislave, kde býval. Otvoril mi a pozval ma dnu. V izbe mal nafajčené, že som ho ani nevidel. Ešte dlho mi smrdeli šaty napáchnuté dymom.“³¹

Martin Hric dodal: „Mňačkove prednášky o novinárskych žánroch, najmä o jeho obľúbenej reportáži, boli úžasné. Všetci sme priam hltali jeho bohaté skúsenosti z novinárčiny a vôbec nám neprekážalo, že húlil ako stará lokomotíva. Prednášal nám v príbehoch, ktoré zažil na svojich cestách nielen doma, ale aj v zahraničí.“³²

Slavo Kalný sa pamätá, že Mňačko si dokonca vymohol, aby mohol fajčiť aj počas besedy v televízii. „Jemu sa veľa vecí tolerovalo.“³³ Fajčil aj vo viedenskej televízii, kde krátko po odchode z Československa v roku 1967 hovoril o svojich dôvodoch, prečo po prerušení diplomatických vzťahov svojej krajiny s Izraelom odchádza práve do Izraela.

V knihe *Páni novinári* Slavo Kalný o Ladislavovi Mňačkovi napísal: „V čase, keď som písal diplomovku o reportáži, prichádzal som za Lacom k nemu do bytu na Červeňovej ulici v Bratislave. Podnes si spomínam, že neďaleko býval aj Karol Bacílek, v tom čase prvý tajomník Komunistickej strany Slovenska. Tu býva iba šľachta, vracieval Mňačko sarkasticky a vtedy sa trpkosť usmiala aj jeho prvá manželka, lebo bývali skrz-naskrz skromne. Sedávala v kresle ako sfinga, buď čítala alebo kreslila, do našej diskusie sa ani náhodou nezapojila, lebo reči o žurnalistike alebo reportáži ju vonkoncom nezaujímali. Mňačko bol rád, že dakto napíše čosi o reportáži, lebo sám sa o teóriu žánrov nevelmi zaujímal. Robil mi oponenta, napísal 'áno', hoci moja diplomovka bola mizerná, bezproblémová, jednostranná a naivná, ako vtedajšie teórie o sorealizme. Hoci môj oponent nemal ani vysokú školu, ani maturitu, už vtedy detailne poznal Kischa, Olbrachta, upozornil ma na Malaparteho, ba poznal aj texty známych ruských a amerických spisovateľov, ktorí v čase vojny pracovali ako korešpondenti a reportéri. Ak mal svoj deň, vedel strhujúco rozprávať. Bol to zakaždým prúd slov a myšlienok, pričom 'pauzičku' využíval iba vtedy, keď si chcel vydýchnuť, resp. potiahnuť z večne dymiacej cigarety. Rád prichádzal na besedy do redakcií, neskôr aj na katedru žurnalistiky. Text prednášky nemal napísaný, ani ho nepotreboval. Bez papiera vedel rozprávať aj preto, lebo mal nepreberné množstvo konkrétnych zážitkov so zaujímavými ľuďmi a bol svedkom mnohých zlomových udalostí. Keď rozprával, ba aj keď písal, akoby sa kamsi náhlil. Áno, po celý život sa kamsi náhlil, preskakoval chotáre i hranice a neúnavne putoval za dobrodružstvom už od chlapčenských rokov.“³⁴

Ťažko povedať, čo Mňačko získal priateľstvom a neskôr sobášom s Evou Bottovou. Určite mu lichotilo, že pochádzala z váženej rodiny, svokor bol národný umelec a svokra mala meštianske korene. Navyše Eva bola dáma, po akej vždy túžil. Veď už ako malý chlapec obdivoval dámičky v pekných klobúkoch a priťahovali

31 Rozhovor autora s Tiborom Michalom (3. 2. 2011).

32 Rozhovor autora s Martinom Hricom (3. 1. 2011).

33 Rozhovor autora so Slavom Kalným (3. 8. 2007).

34 KALNÝ, S. *Páni novinári*. Bratislava : Slovenský syndikát novinárov, 2004, s. 90-91.

תעודת זהוּי מס. 703

הסוכנות היהודית לארץ-ישראל
הוועד הלאומי לכנסת ישראל
מרכז המפקד לשרות העם

מדינת ישראל
משרד במחלקת מרכז המפקד
מחוז הצפון

המשפחה: מנצ'קו
השם: מנצ'קו
תאריך הלידה: 1919
בא לארץ: 3358/8093/46
הגניעה (ה) לארץ בתאריך: 21-6-48
בתור: עובד
תוקף הוויזה עד תאריך: 21-9-1948
מס. הפספורט: 3358/8093/46
הוצא ביום: 17 ספטמבר 1946
שם המקום: פראג

13.8.48 ניתן ביום

מרכז המפקד לשרות העם

מ. ג. 40

Preukaz z prvej cesty Mňacka v roku 1948 v Izraeli

ho príjemné vône, ktoré ich obklopovali.³⁵ To bol jeden z dôvodov, prečo sa vyučil za drogéristu, keď na gymnázium v Martine prepadol a musel zo školy odísť. Jediné, čo Eve kupoval na narodeniny, meniny a na Vianoce, boli drahé parfumy. Nimi – pri svojej nepraktickosti – nič nepokazil. Aj z prvého honoráru v rakúskej emigrácii jej kúpil kvalitný parfum. Bola to náhrada za ten, čo jej daroval k narodeninám (narodila sa 20. júla 1920) a zostal v Bratislave, pretože pri odchode do emigrácie si vzali len najnutnejšie veci.³⁶

Libor Knězek nastúpil pracovať na Zväz slovenských spisovateľov v Bratislave 1. mája 1959. Eva Bottová, ktorá sa vtedy písala Okályiová, pracovala v literárnom oddelení a okrem iného mala na starosti tzv. delegačky, teda organizačné zabezpečenie besied spisovateľov. „Besedy boli honorované a spisovatelia často chodili na literárne oddelenie s potvrdeniami o absolvovaní besedy. Mňacko patrila medzi niektorých málo spisovateľov, ktorí odmietali finančný príspevok, ale do zväzovej evidencie si besedy dávali zapisovať. Viem, že v literárnom oddelení bol častým hosťom. Oddelenie sídlilo v miestnosti, kde úradoval neskôr predseda zväzu. Patrila k nej zimná záhrada, kde s Evou niekedy sedával. Nazdávam sa, že práve pri tých 'pracovných' návštevách sa s Evou bližšie zoznámil. Eva si aj v zamestnaní zachovávala určitú rezervovanosť a odstup od kolegov.“³⁷

35 Rozhovor autora s Ladislavom Mňackom (22. 2. 1993).

36 Rozhovor autora s Ladislavom Mňackom (22. 2. 1993).

37 Archív Jozefa Leikerta. List Libora Knězeka Jozefovi Leikertovi zo 17. 10. 2007.

Všeobecne Eva nebola veľmi obľúbená, hoci sa správala milo, ale dávala najavo, že je niekto viac, a takáto povýšenosť mnohým prekážala.

Mňačkovi sa páčila. Priťahovala ho jej koketnosť, dobrá postava a neskôr isto prítlunosť, pretože v pravej chvíli sa vedela decentne muža dotknúť, prípadne na ulici chytiť pod pazuchu, akože hľadá oporu. Ivan Mojík tvrdil, že ku každému sa nespávala rovnako. K tomu, kto jej vyhovoval, vedela byť milá, usmiata, pozorná, ale kto jej nepasoval, k tomu bola odmeraná až protivná.³⁸

Miroslav Jankú poznal Mňačkovu prvú ženu Hedvigu ešte v čase, keď robil s Mňačkom v Košiciach. V roku 1964, keď už pracoval na československom veľvyslanectve v Rakúsku, spoznal aj jeho družku Evu Bottovú. Na jeseň toho istého roka organizoval v rámci kultúrnych rakúsko-československých stykov konferenciu a tlačovú besedu s Ladislavom Mňačkom a Jiřím Hájkom. „Po konferencii som pozval Mňačka na večeru a rozprávali sme sa aj o jeho vzťahu k manželke a priateľke Bottovej. Mňačko mi povedal, že manželka mu vyhovuje ako životná partnerka, lebo mu pomáha v práci, je veľmi vyrovnaná a neprejavujú sa u nej hysterické sklony, zatiaľ čo u Bottovej sa prejavujú. Bottová ho viac-menej priťahuje ako žena.“³⁹

Počas výsluchu ŠtB 21. septembra 1967 sa Miroslav Jankú zmienil aj o Hedvige Mňačkovej, ktorá o manželovom vzťahu k Eve Bottovej vedela. V rozhovore s ním sa sťažovala, „že je odsunutá“. Dokonca mu povedala, že „Mňačko financoval asanáciu vily, ktorú Bottová vlastní v Piešťanoch“, čo „stálo desaťtisíce, a preto ona nemá často peniaze“.⁴⁰

O vzťahu Mňačko – Bottová vedela aj Hedvigina dobrá kamarátka Heida Brumovská. Keď Mňačko nebýval doma v Prahe, Hedviga sa ironicky a cez slzy vyjadrovala, že „je u svojej kráľovnej“.⁴¹ Jedno jej to nebolo...

Ťažké srdce na Evu Bottovú mala aj Hedvigina sestra Eva Sýkorová. Tvrdila, že zo začiatku bolo manželstvo Mňačkovcov krásne harmonické, čo videla na vlastné oči, lebo po svadbe prvé roky bývali spolu. Aj neskôr sa jej zdalo všetko v poriadku. Ako povedala na výsluchu ŠtB, sestra sa snažila „držať manžela na uzde. V neskorších rokoch, keď sa Ladislav Mňačko svojimi úspechmi dostal do tzv. lepšej spoločnosti, začal sa doma zdržiavať podľa slov mojej sestry Hedvigy veľmi málo, manželstvo začalo kolísať a v poslednom čase bolo dosť narušené a neusporiadané, lebo Mňačko, ako mi hovorila sestra Hedviga, udržiaval známosti s ďalšími ženami, toto sa o ňom všeobecne hovorilo“.⁴²

38 Rozhovor autora s Ivanom Mojíkom (16. 3. 2005).

39 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Protokol o výsluchu svedka Miroslava Jankú z 21. 9. 1967, s. 2-3.

40 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Protokol o výsluchu svedka Miroslava Jankú z 21. 9. 1967, s. 2-3.

41 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Protokol o výsluchu svedka Heidy Brumovskej z 11. 10. 1967, s. 3.

42 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Protokol o výsluchu svedka MUDr. Evy Sýkorovej zo 6. 10. 1967, s. 3.

Ako povedala Eva Sýkorová, Mňačko vzťah s Evou Bottovou „priznával“.⁴³ Rovnako ona. Na výsluchu ŠtB 2. októbra 1967 hovorila tiež verejne, že Ladislava Mňačka pozná od roku 1957, keď robila na Zväze slovenských spisovateľov. „Zblížili sme sa v roku 1960. V roku 1964 som odišla s Ladislavom Mňačkom do Prahy, kde v tom čase pracoval vo funkcii tajomníka Zväzu československých spisovateľov. Nejaký čas sme bývali v hoteli a potom v služobnom byte zväzu spisovateľov v Prahe. Teraz si spomínam, že sme v Prahe boli od roku 1963 (jún) do roku 1964 (jún). Za nejaký čas, potom, keď sme sa vrátili späť do Bratislavy, urobil Mňačko výmenu bytu a svoju manželku presťahoval do Prahy. V roku 1965 odhlásil trvalé bydlisko z Prahy od svojej manželky do Bratislavy a prihlásil sa na Panenskú ul. č. 1 ku mne do bytu ako podnájomník. Bývali sme spolu ako druh s družkou do jesene 1966, keď odišiel do Vietnamu, a ako som sa neskoršie od Mňačka dozvedela, jeho manželka mu opäť prehlásila trvalý pobyt do Prahy. Keď sa Mňačko vrátil v decembri 1966, bol nejaký čas na Dobříši pri Prahe, kde začal písať knihu o Vietname. V tom čase ma navštevoval v Bratislave a asi na jar 1967 sa prihlásil znova na trvalý pobyt v Bratislave a podal na Advokátsku poradňu č. 2 v Bratislave u Dr. Steinera žiadosť o rozvod. K rozvodu sa rozhodoval už dlhší čas a v apríli 1967 sa definitívne rozhodol vyriešiť svoje rodinné problémy. Od tých čias býval u mňa až do poslednej doby, navštevoval so mnou moju matku v Piešťanoch a okrem toho dochádzal do Prahy. Mne tvrdil, že k manželke nechodil. Je mi známe, že Mňačko s manželkou bývali prv v Prahe-Strašnice a ako mi vysvetlil, tento byt bol nadmerný pre jeho ženu v prípade, že by sa rozviedol, a preto pre manželku kúpil nejaký byt v Prahe-Ořechovke. Majiteľ bytu, od ktorého kúpil tento byt pre manželku, sa nastahoval do jeho bytu v Prahe-Strašnice. Mňačko mi oznámil, že manželke necháva všetok majetok v prípade, že sa uskutoční rozvod.“⁴⁴

Pochopiteľne, z takéhoto vzťahu bola Hedviga nešťastná, svojho manžela mala stále rada a túžila s ním žiť v usporiadanom manželstve. Často plakala, prosila, a keď bola na konci so silami, isto hromžila a možno i nadávala.

Fakt, že Laca skutočne milovala, prezrádzajú dva listy, ktoré mám vo svojom archíve. Nie je na nich dátum a ťažko určiť, kedy boli napísané. Ani či ich vôbec Hedviga poslala. Jeden je písaný pravdepodobne nanečisto, iba ceruzkou, a druhý atramentovým perom. Nakoniec je to jedno... Dôležitejší je obsah – podľa neho Ládu, ako manžela oslovovala, neskonale milovala, čakala a verila, že sa vráti. Nielen z dlhých služobných ciest, ale najmä od Evy Bottovej.

„Lad'a môj! Už Ti druhý list píšem, ktorý možno tiež nepošlem. Ty si odišiel so sľubom, že mi hneď napíšeš, a ja som darmo čakala celý týždeň Tvoj list. Neprišiel. Nežiadam vysvetlenie, ale myslím, že som si nezaslúžila od Teba, aby si tak odišiel. Však ja som Ti viac verila ako hocikomu inému, s ktorým som sa dosiaľ stretla. Keď ale chceš odísť, môžeš byť istý, že Ťa ani slovom nebudem zdržiavať. Nevieť a nechcem nikomu nanútiť svoju spoločnosť, keď ma nechce. Pravdu som mala predsa ja, keď som hovorila, že Ty pôjdeš prv a ja ostanem sama. Nemysli, že Ti robím výčitky, to nie. Ja viem, že so mnou je ťažko žiť. Ale bolo to pekné,

43 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Protokol o výsluchu svedka MUDr. Evy Sýkorovej zo 6. 10. 1967, s. 3.

44 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Protokol o výsluchu svedka Evy Bottovej z 2. 10. 1967, s. 3.

myslím pre Teba rovnako, tak ako pre mňa. Keď si to tak praješ, teda zbohom. Teraz by som Ti mala veľmi mnoho povedať. Buď šťastný a spomeň si niekedy na mňa. Heda“⁴⁵

V rovnakom duchu je napísaný druhý list, ešte smutnejší, skeptickejší, a predsa ukrývajúci túžbu po milovanej osobe.

„Láďa môj! Zasa sedím doma a čakám Ťa už tretí večer. A Ty nejdeš. Ty si už zabudol na mňa a ja som Ti tak verila. To bolo krásne, ďakujem Ti za to. Snád' už nikoho nebudem mať tak rada, ako som mala Teba. A Ty si odišiel bez slova, ani zbohom si mi nepovedal. Napadajú mi riadky niekoho, nedávno som to čítala: Kto nepozná lúčenie, ten nevie, čo je láska. A ja som poznala lúčenie, len lúčenie. Od začiatku to bolo lúčenie. Prečo si tak rýchle zabudol na to. Ja ťažko zabúdam. A v Tebe som sa nechcela sklamať, verila som v naše priateľstvo, našu lásku. Ale aj tu ako na každom mieste, kde som sa dosiaľ obrátila, stretáva ma sklamanie za sklamaním. A ja som myslela, že to bude teraz ináč. Tak veľmi som to verila, keď som sa spoznala s Tebou. A Ty si mi už tiež unikol, nie ja Tebe. Však tak je to. Prečo zhasla už láska ku mne tak rýchle. Lebo už prišla druhá, ktorá Ťa lepšie upúta. Nechcem, nemôžem tomu veriť. Vieš, aké ťažké dni a noci prežívam? Nepoznala som, čo je to nespáť v noci. Teraz viem. Myslím stále len na Teba, vždy v každej myšlienke mojej si len Ty. A Teba som už stratila. Prečo? Prečo si ma klamal, ale pri tom všetkom bola to krásna lož. Ja ale cítim, že ešte prídeš, musíš prísť, verím tomu. Ty tiež nemôžeš vymazať tie dva týždne. Ja Ťa mám tak strašne rada. Ty to ani nevieš, ale musíš to cítiť i z diaľky, ktorá je teraz medzi nami, že Ťa čakám, že Ťa milujem ako nikto iný. To Ťa musí priviesť späť. Ja som verila, že pôjdeme takou cestou ako dosiaľ ešte nik nešiel, že naša láska z nás urobí niečo lepšie.. Pôjdeme za nedosaziteľnými snami a dosiahneme ich. A čo zostalo, len spomienka, ktorá ešte veľmi bolí. Drahý môj, tá spomienka je silná. Never, že budeme môcť lepšie pracovať, keď sa rozídeme. Never tomu, len spolu môžeme žiť, spolu vyrásť. A ja Ťa stále čakám a budem čakať. Ty musíš prísť, Teba to tiež pripúta ku mne. Príd' skoro, lebo snád' už bude potom neskoro, snád' ma už nenájdeš, už budem tam, kde nemôžeš za mnou. Nevieam, čo mám robiť. Tak strašne Ťa mám rada, tak strašne. Snád' to Ťa odoženie odo mňa. Zbohom, môj milovaný. Nikdy, nikdy na Teba nezabudnem. Heda“⁴⁶

Napriek veľkým Hedviginým túžbam a prosbám, aby sa jej muž vrátil od Evy Bottovej, sa to nepodarilo. Vzťah k Hedvige chladol a k Eve silnel. Pritom v jednom z listov, v ktorých Hedvige vyznával lásku, v roku 1949 doslova napísal: „Zabijem tú ženu, ktorá by sa chcela vlúdiť do nášho života, a zabijem i chlapa, ktorý by sa opovážil ukradnúť Ťa.“⁴⁷ Hedvigu žiaden muž neukradol, ani nepobláznil, aby manželka opustila a odišla za druhým. Mňačko to urobil...

Dá sa mu to vyčítať, odsúdiť ho? Z morálneho hľadiska isto áno – a z ľudského? Nechcem ho ospravedlňovať, ale čo ak sa zamiloval po uši a nevedel sa zo začarovaného kruhu vymotať? Časom problém narástol a kríza sa stupňovala do nepredstaviteľných rozmerov. Kto mal na tom väčšiu vinu? Eva? Mňačko? Hedviga? A vôbec, dá sa láske niečo vyčítať?

V jednom z listov, ktoré ŠtB zaistila pri domovej prehliadke v Prahe, Mňačko Hedvige napísal: „Odišiel som preč, písať [pravdepodobne na Dobříš do domova spi-

45 Archív Jozefa Leikerta. List Hedvige Mňačkovej Ladislavovi Mňačkovi (nedatované).

46 Archív Jozefa Leikerta. Koncept listu Hedvige Mňačkovej Ladislavovi Mňačkovi (nedatované).

47 Archív Jozefa Leikerta. List Ladislava Mňačka Hedvige Mňačkovej z 22. 2. 1949.

sovateľov písať knihu o Vietname – pozn. J. L.]. Takto, ako sa teraz k sebe správame, neviem a ani nechcem žiť. Utekám pred štvanicou, ktorá na mňa dolieha zo všetkých strán. Do Nemecka nepôjdem. Keď dopíšem knihu, prídem, porozprávame sa čo a ako ďalej. Atmosféra medzi nami je zlá, keby sa to nemalo zlepšiť, nemá význam nútiť sa do čohosi, čo sa napraviť nedá. Ale o tom, keď dopíšem knihu. [...] Nehnevaj sa, nemôžem inak. Bozkáva Ládä.“⁴⁸

Časom musela byť Hedviga veľmi zúfalá, keď bolo na jednom z lístočkov, nájdených tiež pri domovej prehliadke, napísané: „Až sa otrávim, budeš márne dokazovať sebe, že si bez viny, každá lož je zbytočná a berie nám každú ľudskú snahu za lepším a čestnejším postojom. Keď je moje porozumenie a neha pre Teba málo, hľadaj, čo je možno najväčšie a najúprimnejšie.“⁴⁹

Na lístku nie je zmienka o tom, kedy bol napísaný. Pravdepodobne ide o obdobie, keď sa Mňačko vrátil z Vietnamu. Z tohto obdobia je najskôr aj 9-stranový list, nájdený tiež pri domovej prehliadke v byte Hedvige v Prahe. Je príliš otvorený a Hedviga v ňom Mňačka v ničom nešetří. Zdá sa, že oprávnené...

„Po dlhom čase Ti zase píšem, lebo na rozhovor so mnou nikdy nemáš čas. Hovoril si mi, že ja Ťa vždy prehováram, ale celé roky ani nepočúvaš, ani nevnímaš, čo hovorím. Nepripustíš nič iného, ako svoj chvíľkový nápad, ktorý považuješ za absolútnu neomylnosť a genialitu aj vtedy, keď je to opak, a pre Teba nič viac ako jedna príjemná chvíľa.

Kedysi dávno si bol pyšný na seba, že si najlepší stranícky agitátor, že presvedčíš mŕtveho, že je živý. Vtedy si predsa po nociach chodil s eštabákmi naháňať šmelinárov [keď bol Mňačko redaktorom *Rudého práva* po druhej svetovej vojne veľa písal o šmelinároch a ďalších podvodníkoch – J. L.], nechápal si, prečo som z toho smutná a plačem. Smial si sa mi, že ničomu nerozumiem, že to je správne, čo robíš v mene revolúcie. Iste, každá revolúcia je aj krutá, všetko, čo si nevedel a nevieš, ospravedlňuješ politikou. Tam si sa naučil hrubosti a demagógii, to ma desilo vtedy a desí teraz, preto Ti pripomínam, aký si bol. Hovorieval si mi, že som múdra, ale moju múdrosť si nepochopil, len zriedka, a len vtedy si vedel byť užitočný a statočný a možno aj šťastný. [...]

Chcel si, aby som Ti pomáhala, a ja som Ti veľmi vážne pomáhala. Nič iného som nepoznala celé roky ako nesmiernu vypätie a obetavosť pre to, aby si mal všetko, čo v prvom rade podmieňuje Tvoju prácu. Ty si predsa rád vysedával v kaviarňach, pil, hral karty, v poslednom čase behal za ženskou, všetko také zážitky, ktoré sú podmienené akousi obmedzenosťou duševného obzoru a morbidnosťou prostredia. Ja také zážitky nepotrebujem, hlavne poznám tú priepasť, do ktorej to ľudí hádže. Že je to klam a sebaklam, toľko ja viem, nepotrebujem sa klamať a nikdy som nepoužívala klamstvo a lož na to, aby som si niečo užila za cenu, že Ťa to raní alebo oslabí. Vážne pracovať sa dá, len keď vážne žiješ. [...]

Mal si moju pomoc a vážnosť, nie múdrosť, ako si hovoril, ale môj cit a inštinkt, môj pohľad, ktorý vidí iné než Tvoj. To bolo 17 rokov, to spoločné, čo Ti bolo oporou v tých rokoch, keď si bol človek s veľkou snahou a zápalom. Keď si ma vyradil zo svojho života ako niečo, čo si prerástol, stratil si celý zmysel konania a vážnosti. Keď si navonok najviac kričal o sprá-

48 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Lístok Ladislava Mňačka Hedvige Mňačkovej (nedatované).

49 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Lístok Hedvige Mňačkovej Ladislavovi Mňačkovi (nedatované).

vodlivosti a svojom práve, začal si klamať sám seba. Ten klam Ťa oslabil. Taký život sa pomstí a pomstí sa tak kruto, aké kruté je klamstvo. [...]

Voľakedy si vedel, že v tom, čo človek napíše, nemôže klamať, lebo je to v tom a za tým. S týmto životom, ktorý žiješ, nemôžeš robiť ani vážne umenie. Keď vidíš len tých pažravých a polovičitých „akoumelcov“ za peniaze, v ničom sú vždy dopredu, hlavne v tej erotike, aj Ty si predsa začal tak písať pre trh, nie preto, aby si burcoval proti hlúposti a prospechárstvu, nadutosti a obmedzenosti. Utekáš predsa do prostredia, kde sa vyžaduje úspech a peniaze na dobrý život, pohodlný a hlúpy. Obmedzil si si vlastný obzor, vášeň a slasť, a pôžitok, najkrajšie roky, ktoré si mohol mať. Celá tá plochosť predajného života, pýcha a hlúposť, krutosť a ľahostajnosť istých pánov, ktorí sa navzájom ubezpečujú o svojej genialite.

V tom prostredí ani poctivý umelec nevyrástol, ani nemohol, ani nikdy nemôže. Tam je len morbidnosť a duševný bankrot.⁵⁰

K listu ťažko čosi povedať. Isto sa Mňačko rokmi zmenil a k Hedvige nebol taký pozorný ako na začiatku, keď ju mal úprimne rád a túžil s ňou žiť. Navyše sa do ich vzťahu zaplietla Eva Bottová, ku ktorej mal v posledných rokoch bližšie, rozumel si s ňou a plánoval nový život.

Ale prečo utekal do Izraela s Hedvigou? Nechcel ju tam náhodou „odložiť“ a uvoľniť miesto pri sebe Eve Bottovej?

Pravdu sa dnes už ťažko dozvieme. Isté je, že Hedviga mala na manžela ťažké srdce a dlhé odlúčenie, ktoré viedlo k rozchodu, ťažko niesla. Nečudo, že sklamaná všetko Mňačkovi vykričala alebo napísala do listu. Možno list poslala, možno ani neposlala. To, čo našli eštebáci v jej byte, mohol byť koncept listu, ktorý pravdepodobne nebol dokončený, alebo sa posledné strany stratili.

Že skutočne išlo o Hedvigino písmo, potvrdzuje aj znalecký posudok, o ktorý 15. septembra 1967 požiadal vyšetrovateľ ŠtB.⁵¹

Mňačko neskôr dospel k názoru, že nezhody s Hedvigou bude najlepšie riešiť rozvodom, o ktorý požiadal 21. apríla 1967. Pracovníci ŠtB aj v tomto chceli mať jasno, a preto požiadali Krajské združenie advokátov v Bratislave o zapožičanie rozvodového spisu, ktorý sa nachádzal u JUDr. Jána Steinera v Advokátskej poradni č. 2 v Bratislave.⁵²

O desať dní prišla odpoveď od predsedu krajského združenia advokátov JUDr. Štefana Haasa. Oznamoval, že zaslaníu rozvodového spisu „... bráni ustanovenie § 8 ods. 2 tr. por. a § 19 zákona o advokácii č. 57/63 Zb.“.⁵³ Pripomenul, kedy možno spis zapožičať, jedine, keby Mňačko zbavil „... našich pracovníkov záväzku mlčanlivosti, prípadne ak by z dôležitého štátneho záujmu tohto záväzku nás zbavilo Ústredie čs. advokácie v Prahe“.⁵⁴

50 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. List Hedvigy Mňačkovej Ladislavovi Mňačkovi (nedatované, vykrátené).

51 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Požiadanie o znalecký posudok z 15. 9. 1967, s. 1-2.

52 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Mňačko Ladislav – dožiadanie z 5. 9. 1967, s. 1.

53 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Mňačko Ladislav – vyžiadanie spisu z 15. 9. 1967, s. 1.

54 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Mňačko Ladislav – vyžiadanie spisu z 15. 9. 1967, s. 1.

Mňačko mlčanlivosťou nikoho nezbabel a vyšetrovateľ Jaroslav Šohaj o podobný úkon Ústredie československej advokácie nepožiadalo. Časom asi dospel k názoru, že Mňačkov rozvod je nezaujímavý, keď obaja ostali spolu žiť v zahraničí. Ešte predtým osobne navštívil advokáta Jána Steinera. Veľa sa nedozvedel, len to, že Mňačko naozaj podal návrh na rozvod a požiadalo, aby ho v tejto veci zastupoval. Navyše advokát vyšetrovateľovi povedal, že rozvody sa úmyselne preťahujú a Mňačko sa od podania žiadosti neukázal a v ďalších krokoch nič nepodnikal.⁵⁵

Mňačkovci sa nakoniec aj tak rozviedli. Potom, čo Mňačko 28. augusta 1968 emigroval s Evou Bottovou do Rakúska, Hedviga 24. marca 1970 požiadala o rozvod. Civilný zemský súd vo Viedni manželstvo 7. apríla 1970 rozviedol,⁵⁶ čo pre územie Československa s účinnosťou od 26. júna 1970 uznal Najvyšší súd ČSSR v zložení Robert Orlický (predseda), Emil Banič a Milan Pokorný (sudcovia). V odôvodnení sa píše, že Civilný zemský súd vo Viedni po žalobe navrhovateľky „... rozviedol navrhovateľkino manželstvo, keď po vykonanom dokazovaní zistil, že manžel navrhovateľku zanedbával, opustil ju bez jej súhlasu a odmietol obnoviť manželské spolužitie“.⁵⁷

Mňačko si Evu Bottovú zobral za manželku 24. augusta 1971. Sobáš mali v 18. viedenskom obvode Währing. Či bol v druhom manželstve šťastný, ťažko povedať. Toto manželstvo tiež trpelo tým, že bolo bezdetné, veď obaja mali už svoje roky. Mňačko túžil po deťoch a podľa Libuše Mináčovej nie je vylúčené, že keby neboli emigrovali, boli by si adoptovali nejaké dieťa z detského domova.⁵⁸ Klára Jarunková si však nemyslela, že by Eva s niečím takým súhlasila, lebo bola príliš pohodlná.⁵⁹

Presne nevieme, kedy Mňačko z Izraela v máji 1967 odišiel a či sa na nejaký čas zastavil vo Viedni, ako zvykol v ostatnom období. (Československé hranice v Bergu prekročil 17. mája 1968.) Môžeme len dedukovať, ako bolo Hedvige, keď jej oznámil, že odchádza, ale bez nej. V každom prípade jej muselo byť veľmi ťažko, najmä keď stále chcela žiť v spokojnom manželstve. Možno aj preto odišla s ním do Izraela v nádeji, že vzťah sa zlepší a začnú nový život.

Kde bývala a čo robila Hedviga po Mňačkovom odchode v Izraela? Niečo sa dozvedáme od Paula Weila zo Švajčiarska: „Po šesťmesačnom jazykovom kurze som od marca 1968 býval s manželkou v Maon Academaim v Haife. Maon bolo ubytovacie zariadenie pre prisťahovalcov s akademickým vzdelaním, pokiaľ im nebol pridelený byt a nenašli si prácu. Pamätáme sa, že v máji 1968 sem prišla bývať Hedviga Mňačková, ktorej ubytovanie zabezpečila organizácia na pomoc prisťahovalcom Sochnut. Do augusta 1968, kým sme nedostali byt, sme sa s ňou často stretávali. Škoda, že si už nepamätám na podrobnosti našich rozhovorov, veď odvtedy uplynulo už vyše päťdesiat rokov.“⁶⁰

55 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Záznam z pohovoru s Evou Bottovou, nar. 20. 7. 1920 v Bratislave, z 24. 9. 1967, s. 2.

56 Archív Jozefa Leikerta. Rozsudok v mene republiky zo 7. 4. 1970, s. 1-4.

57 Archív Jozefa Leikerta. Opis Rozsudku v mene republiky z 26. 6. 1970, s. 1-2.

58 Rozhovor autora s Libušou Mináčovou (9. 10. 2005).

59 Rozhovor autora s Klárou Jarunkovou (24. 5. 2004).

60 Archív Jozefa Leikerta. Mail Paula Weila Jozefovi Leikertovi zo 4. 2. 2020.

Znamená to, že Hedviga po Mňačkovom odchode nemala trvalé bývanie, ale prechodne bývala v akejsi ubytovni. Trochu to prekvapuje, predpokladal som, že Mňačko sa o ňu lepšie postará. Ktovie, ako bola na tom finančne, či ju z honorárov za knihy, ktoré mu vychádzali vo svete, nejako zabezpečil. Sochnut síce nových prisťahovalcov finančne podporoval, pokiaľ sa nepostavili na vlastné nohy, ale predsa...

Hedviga novým prisťahovalcom nebola, v Izraeli žila už sedem mesiacov a napriek tomu začínala od nuly. Nechcem vstupovať do súkromia Mňačkovcov, ani neviem, ako to medzi nimi skutočne bolo, mám však pocit, že Mňačko sa mal k Hedvige zachovať šľachetnejšie. No možno urobil všetko, aby sa v prastarej vlasti svojich predkov cítila čo najlepšie.

Možno sa tam naozaj cítila dobre a bola spokojná, ale návrat do Československa 29. mája 1969 a opätovné usídlenie v Prahe, niečo napovedá.

A vôbec, čo ju primalo, aby sa vrátila? Vylúčiť sa nedá ani skutočnosť, že sa vrátila kvôli polovici vily, ktorú s Ladislavom Mňačkom vlastnila, alebo kvôli tomu, že v Plzni žila jej jediná sestra a neter Kateřina, s ktorými mala pekné vzťahy a cnelo sa jej za nimi. Možno bola pravda, čo písala o jej návrate denná tlač: „... že sa jej nepáčili pomery v cudzine.“⁶¹

S Lacom rátať nemohla, ten už skoro rok žil s Evou Bottovou striedavo v Taliansku a v Rakúsku. Môžem teda len dedukovať, čo cítila, keď po necelých dvoch rokoch prišla do Prahy, a aké boli jej prvé stretnutia s priateľmi a známymi.

Aj to, aké bolo lúčenie s príbuznými a ostatnými, ktorých nechala v Izraeli.

Isto mala zvláštny pocit, keď po dlhom čase prvý raz vchádzala do neupraveného bytu na ulici Pod vyhlídkou č. 1, kde boli ešte nevybalené sťahovacie škatule a niekoľko obrazov opretých o stenu čakalo na zavesenie. Zaiste vedela, že eštebáci a pracovníci národného výboru sa hrabali v jej veciach a poctivo spisovali, čo sa v byte nachádzalo.

Mňačko, ktorý sa vrátil pred vyše rokom do Československa, v byte nič neurobil. Občas tam prespal, keď prišiel do Prahy niečo vybaviť. Možno ani to nie. Hedvigu znepokojilo, či tam nebol s Evou a či sa jej aj ona neprehrabávala vo veciach.

Mňačko v byte neplánoval bývať. Čo chcel urobiť s polovicou vily, ktorá bola písaná na oboch, nevedno. Nakoniec od mája 1968 do augusta 1968, keď s Evou emigrovali, veľa času neuplynulo. Pravdepodobne zaplatil poplatky za elektrinu, plyn a ďalšie náklady, ale pri jeho ležérnosti a lajdáckosti by neprekvapilo, keby na to zabudol.

Po jeho odchode do emigrácie od 28. augusta 1968 ostal byt opustený. Hedviga bola v Izraeli a on s Evou v Taliansku a neskôr v Rakúsku. Našťastie byt neprepadol štátu a čakal, kedy sa doň niekto vráti.

Po nejakom čase, keď sa Hedviga zorientovala a pomaly zžila s novou situáciou, zašla na odbor vyšetrovania ŠtB na Krajskej správe Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) v Bratislave oznámiť, že jej chýba občiansky preukaz, doklady o kúpe domu a povolenie na bývanie. Pýtala sa aj na Mňačkovu pištoľ, ktorú v dome tiež nenašla.

---

61 ČTK: Pani Mňačková se vrátila. In *Lidová demokracie*, 7. 6. 1969.

Vyšetrovateľ Jaroslav Šohaj jej povedal, že pištoľ značky DUO bola oproti potvrdeniu odovzdaná na ZNB v Bratislave a iná pištoľ v byte nebola, hoci ona stále trvala na tom, že manžel mal dve pištole.

„Ďalej jej bolo oznámené, že občiansky preukaz bol 7 dní po jej odchode poslaný anonymom na ZNB Praha 10 a pri domovej prehliadke nebol zabavený. Na otázku, či a komu OP pred odchodom odovzdala, povedala, že OP nechala v sejfe spolu s legitimáciou KSČ, a po návrate našla len legitimáciu KSČ. Vyslovila názor, že niekto musel byť v jej byte a odtiaľ legitimáciu [občiansky preukaz – pozn. J. L.] odniesť a poslať na ZNB. Ešte uviedla, že sa dopytala, že v byte po odchode do zahraničia bolo počuť kroky. Na otázku, kto mal ďalšie kľúče od bytu, uviedla, že nevie, po nšťahovaní dala vymeniť všetky vložky v zámkach.“⁶²

Rozhovor trval hodinu, od jednej do druhej popoludní, a uskutočnil sa 16. júla 1969. Záhadou bolo, že po jej odchode do zahraničia niekto poslal na Verejnú bezpečnosť v zalepenej obálke občiansky preukaz. Hedviga bola presvedčená, že ho niekto zobral z trezoru. Najskôr eštebáci alebo pracovníci národného výboru, ktorí boli prítomní pri domovej prehliadke. Alebo sa stalo to, čo sa píše v záverečnej správe, ktorú poslala Správa vyšetrovania ŠtB na Generálnu prokuratúru ČSSR? „Hedviga Mňačková sa chystala na cestu do zahraničia so svojím manželom už s tým, že sa do ČSSR nevráti. Svedčí o tom zistená skutočnosť, že po 7 dňoch po jej odchode z Prahy do Rakúska dňa 31. 7. 1967, keď bola s manželom v zahraničí, bol v Prahe anonymne odoslaný poštou na Obvodné oddelenie Verejnej bezpečnosti v Prahe 10 jej občiansky preukaz. Odosielateľa zásielky, ktorá prišla na OO VB 1. 8. 1967, sa nepodarilo vypátrať. Skutočnosťou je, že si Mňačková musela v Prahe zariadiť, aby jej niekto spravil túto službu, keď bude s manželom v zahraničí. Za týmto účelom musela anonymu vydať svoj občiansky preukaz.“⁶³

Vylúčiť sa nedá ani takéto tvrdenie, hoci je málo pravdepodobné. Prečo by to robila? Na jej emigráciu to nemalo nijaký vplyv, navyše v tom čase bola legálne v zahraničí. Občiansky preukaz možno pri sťahovaní stratila, niekto ho našiel a poslal poštou. Aby nemal opletačky, nenapísal sprievodný list a nepodpísal sa.

V záverečnej správe ŠtB pre generálnu prokuratúru sa píše, že Hedviga sa 21. júla 1967 odhlásila z trvalého pobytu v Prahe 10, pričom na nové pôsobisko v Prahe 6 sa neprihlásila.⁶⁴ Z tejto zaujímavej správy vyplýva, že Hedviga nebola v čase odchodu do zahraničia nikde prihlásená na trvalý ani na prechodný pobyt. Zrejme sa nestihla prihlásiť, lebo medzi odhlásením a odchodom boli len tri dni.

62 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Úradný záznam z 18. 7. 1969, s. 1.

63 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Záverečná správa z 2. 11. 1967, s. 9-10.

64 Archív bezpečnostných zložiek v Prahe. Záverečná správa z 2. 11. 1967, s. 10.

MATERIÁLY

Malta je prebohatá na pamiatky, ktoré sú na Zozname svetového dedičstva UNESCO. Jednou z nich je Hagar Qim, ktorý patrí k najznámejším megalitickým chrámom na tomto ostrovnom štáte v Stredozemnom mori. Vykopali ho a čiastočne opravili postupne v rokoch 1839 – 1909. Jeho pôvod sa datuje do obdobia rokov 3600 – 2500 pr. n. l. Foto: Nadežda Jurčišinová

- ◀ *Vstupný priestor do komplexu Slovenskej národnej knižnice v Martine. Jej fondy a zbierky obsahujú 4,9 milióna knižničných jednotiek, 1,7 milióna archívnych dokumentov a tisíce muzeálnych jednotiek. Pôvodne tretia budova Matice slovenskej postavená v rokoch 1963 – 1975, jej sídlom bola do roku 2005. Foto: Nadežda Jurčišinová*

VÝVOJ ARCHITEKTÚRY V STAROVEKU III. ETRUSKOVIA

Matúš VOJNA

Abstract: *The development of architecture in ancient times III. Etruscans.* Together with the ancient Greeks, the Etruscans were one of the first great civilizations developed in Europe. In our article, we look more closely at Etruscan architecture and its most important surviving monuments. First we devote attention to the overall structure of Etruscan towns. We cannot avoid the building materials the Etruscans used, and obviously we devote appropriate attention to the most important feature of Etruscan building – the barrel vault. We also consider various engineering structures such as fortifications, roads, bridges and drainage systems. However, the main part of our article describes houses – forerunners of the Roman atrium houses – temples with the associated Tuscan style, and obviously, the most important Etruscan monuments – tumulus graves.

Key words: Etruscans. Architecture. Houses. Fortifications. Roads. Bridges. Drainage systems. Tumulus graves.

Etruská civilizácia bola popri starých Grékoch jednou z prvých veľkých civilizácií, ktoré sa vyvinuli na európskom kontinente. Dodnes nie je uspokojivo vyriešená otázka, či Etruskovia pochádzali z územia Balkánskeho polostrova alebo až z územia Malej Ázie. Na území starovekej Itálie sú archeologicky sledovateľní od konca 8. až po 1. storočie p. n. l. Etruskovia obývali územie dnešného Toskánska, severného Lácia a západnú časť Umbrie. Táto oblasť je ohraničená Tyrhénskym morom na západe, riekou Arno na severe a riekou Tiber a pohorím Apeniny na východe a juhu. V 6. storočí sa Etruskovia začali šíriť do ďalších oblastí, napr. do Kampánie na juhu alebo do Pádskej nížiny na severe Apeninského polostrova. Etruská civilizácia, rozvíjajúca sa na tomto území, bola až do 1. storočia p. n. l. najvýznamnejšou civilizáciou v západnom Stredomorí.¹

Etruské mestá často vznikali na miestach so starším osídlením ľudu villanovskej kultúry. Založenie mesta začínalo náboženským obradom, ktorým podľa legendy bolo založené aj samotné mesto Rím. Išlo o vyoranie brázdy pluhom, ktorá určovala hranice budúceho mesta. Ulice boli vytýčené v smere svetových strán a obvykle sa križovali v pravom uhle. Uprostred mesta sa pravdepodobne nachádzalo verejné priestranstvo. Na urbanistický výzor etruských miest mal silný vplyv urbanizmus gréckych miest nachádzajúcich sa v južnej časti Apeninského polostrova. Medzi najznámejšie etruské mestá patria napr. Cere (Cerveteri), Tarkvínia, Vulci, Veje, Volstína, Orvieto, Perugia, Volterra, Populónia, Vetulónia atď.²

---

1 BURIAN, Jan – MOUCHOVÁ, Bohumila. *Záhadní Etruskové*. Praha : Mladá fronta, 1974, s. 50; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 7-8; PRAYON, Friedhelm. *Etruskové. Dějiny – náboženství – umění*. Praha : Svoboda, 2002, s. 14.

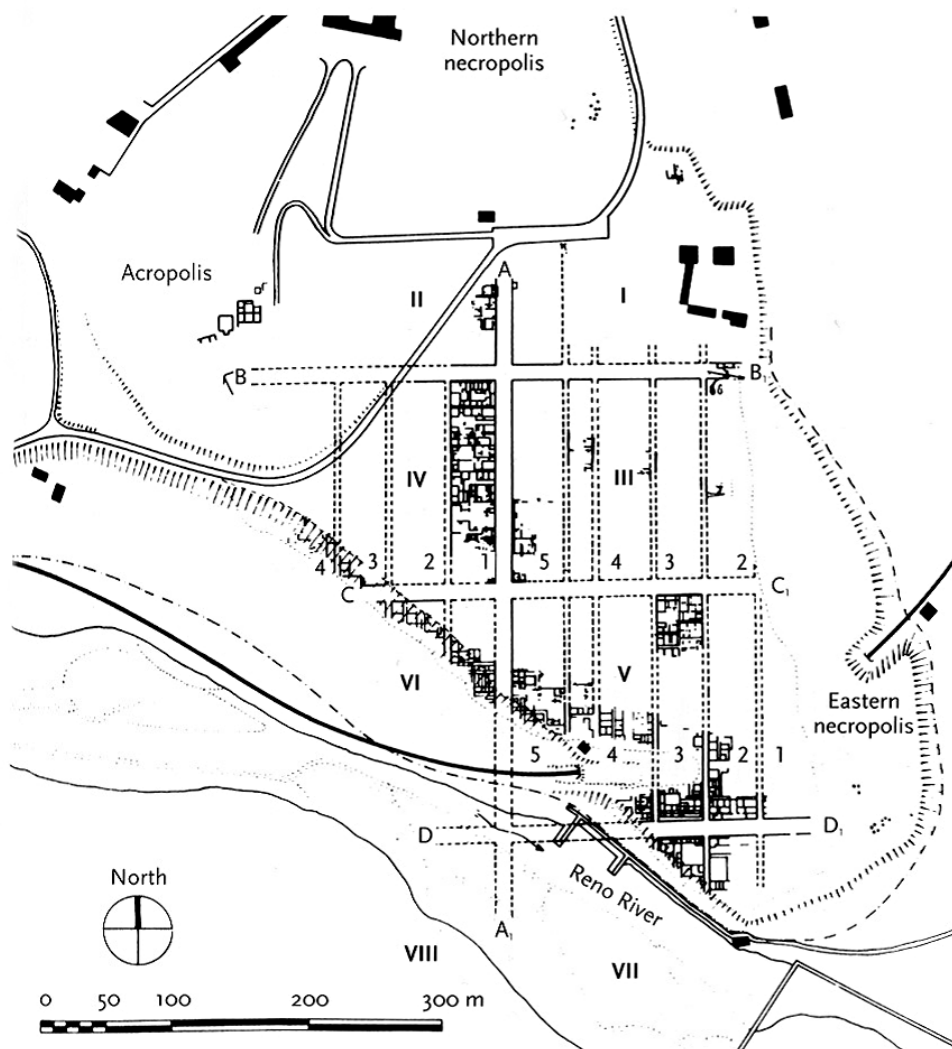
Dobrym príkladom takto vybudovaného mesta je Marzabotto. Okrem sčasti zachovaných hradieb, mestských brán, základov chrámov a oltárov, je Marzabotto jediné mesto, kde sa zachovali aj obytné štvrte. Mesto bolo šachovnicovito členené s pravidelným pôdorysom s pravouhlo sa križujúcimi dláždenými ulicami, ktorých šírka miestami dosahovala až 15 m. Obytné štvrte boli tvorené z pravouhlých domov a remeselníckych dielní. Mesto bolo vybavené aj kanalizáciou a kamennými vodovodnými žľabmi privádzajúcimi do mesta čistú vodu z vysoko položenej akropoly nad mestom, kde sa nachádzala aj vodárenská šachta a zariadenie na čistenie a rozvádzanie vody. Medzi obytnými domami sa zachovalo niekoľko domácich studní. Avšak nie všetky etruské mestá mali presne takýto pravidelný pôdorys, museli sa však prispôbiť danému terénu.³

Základnými stavebnými materiálmi, ktoré Etruskovia používali boli kameň, drevo a pálené alebo nepálené tehly. Kameň sa však používal len na základové konštrukcie stavieb a na výstavbu hradieb a hrobiek. Preto sa nám dodnes zachovalo len veľmi málo architektonických etruských pamiatok civilného a kultového charakteru. Z kameňa sa najviac používali vápenec, pieskovec, travertín a tuf.⁴

Etruské hradby boli budované nielen z kameňa, ale aj zo sušených tehál. V staršom období sa hradby budovali spravidla z tzv. kyklopského muriva, podobne ako v Mykénach. Iným typom boli hradby z polygónov štvorbokého alebo šesťbokého tvaru. Objavujú sa aj hradby vybudované z už upravených kamenných blokov, blížiac sa tvaru kvádra. Sušené tehly použité na výstavbu hradieb mali obvykle rozmery 42 x 28 x 10 cm. Súčasťou mestských hradieb boli brány, ale veže Etruskovia nestavali. Od 3. storočia p. n. l. už boli brány zaklenuté valenou klenbou.

Ešte predtým, než začali používať pravú klenbu, používali Etruskovia nepravú prečnelkovú klenbu a poznali tiež konštrukciu kupoly. Tie boli využívané najmä v architektúre hrobiek. V minulosti prevládal názor, že objaviteľmi pravej klenby boli práve Etruskovia. Dnes je však známe, že pravú klenbu poznali už civilizácie východného Stredomoria, avšak veľmi ju nepoužívali. Až Etruskovia ju začali využívať vo veľmi veľkej miere a tým položili základ pre vytváranie veľkolepej rímskej architektúry s obrovskými preklenutými priestormi.⁵

-
- 2 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 141, 150; BURIAN, Jan – OLIVA, Pavel. *Civilizace starověkého Středomoří I. díl*. Praha : Arista Books – Maitrea – Arista, 2015, s. 310-311; HEURGON, Jacques. *Życie codzienne Etrusków*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1966, s. 124-127; KIENITZ, Friedrich Karl. *Národy ve stínu. Soupeři Řeků a Římanů v letech 1200 – 200 př. n. l.* Praha : Odeon, 1991, s. 125; PALLOTTINO, Massimo. *Etruskowie*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968, s. 133-170.
  - 3 HEURGON, Jacques. *Życie codzienne Etrusków*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1966, s. 127-128; KIENITZ, Friedrich Karl. *Národy ve stínu. Soupeři Řeků a Římanů v letech 1200 – 200 př. n. l.* Praha : Odeon, 1991, s. 143; MAGAGNINI, Antonella. *Etruskové – poklady starobylých civilizací*. Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2008, s. 101.
  - 4 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 150; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 28.
  - 5 BOUZEK, Jan. *Etruskové – jiní než všechny ostatní národy*. Praha : Karolinum, 2003, s. 84; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogic-

Obr. 1. Pôdorysný plán etruského mesta Marzabotto ležiaceho neďaleko Bologne. Vyznačené sú odkryté a preskúmané obytné štvrte a čiarkovane je vyznačená pravidelná uličná sieť.⁶

Dobre zachované etruské hradby sa nachádzajú napr. v meste Volterra. Zachovali sa v dĺžke až 9 km. Ich výstavba sa začala v druhej polovici 6. storočia p. n. l. a trvala asi 100 rokov. Tieto hradby sú hrubé až 4 m a niekde sa zachovali až do výšky 12 m. Z brány Porta Diana sa zachovali len mohutné bočné piliere a brána Porta dell'Arco

ké nakladateľství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 32-35; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 28-29; SYROVÝ, Bohuslav. *Vývoj stavebníctví a architektury ve starověku*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1959, s. 370-371.

6 HAYNES, Sybille. *Etruscan civilization. A cultural history*. Los Angeles : The J. Paul Getty Trust, 2000, s. 189.

bola počas rímskej doby síce prebudovaná, ale jej význam spočíva v prvom použití valenej klenby v konštrukcii mestskej brány.⁷

Ešte pred vznikom rímskej cestnej siete, tvorili etruské cesty najrozsiahlejší cestný systém v starovekej Itálii. S rozvojom etruských miest sa postupne budovali aj tieto cesty, ktoré ich navzájom spájali. Etruské cesty mali po obidvoch stranách priekopy určené k odvádzaniu dažďovej a odpadovej vody. Predpokladá sa, že niektoré cesty alebo aspoň ich úseky boli aj vydláždené. Väčšina ciest mala charakter dnešných poľných komunikácií a keď boli cesty už veľmi poškodené, tak ich nanovo prehlbovali alebo zarovnávali ich povrch. Niektoré úseky ciest boli dokonca vytesané do skalnatých prekážok ležiacich v trase cesty.⁸

Obr. 2. Brána Porta dell'Arco v meste Volterra na kresbe z roku 1843. Prvá etruská brána preklenutá valenou klenbou postavená v 6. storočí p. n. l.⁹

Na prechod cez rieku používali Etruskovia okrem bežných brodov už aj mosty. Prevažne boli postavené z dreva, ale existovali aj kamenné mosty. Vo Vulci dodnes stojí kamenný most, ktorý spájal mesto s nekropolou. Výška jeho zaklenutia od hladiny rieky je až 30 m. Počas etruskej vlády bol postavený aj drevený kolový most

-
- 7 HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 33; KIENITZ, Friedrich Karl. *Národy ve stínu. Soupeři Řeků a Římanů v letech 1200 – 200 př. n. l.* Praha : Odeon, 1991, s. 131.
- 8 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 168-170, 281-282; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 36.
- 9 HAYNES, Sybille. *Etruscan civilization. A cultural history*. Los Angeles : The J. Paul Getty Trust, 2000, s. 364.

v Ríme, tzv. *Pons Sublicius*. Bol to zároveň prvý most postavený ponad dolný tok rieky Tiber.¹⁰

Etruskovia sa preslávili ešte aj inými inžinierskymi stavbami. V nich nemali až do rímskej nadvlády konkurenta. Okrem spomínaných ciest a mostov, išlo najmä o tunely, kanály, odvodňovacie a zavlažovacie systémy. Najznámejšou a dokonca dodnes pre svoj účel slúžiacou inžinierskou stavbou je *cloaca maxima* v Ríme. Táto kanalizácia bola vybudovaná za vlády etruskej dynastie Tarkviniovcov a odvádzala vodu z južného svahu Quirinálu. Pôvodne to bola otvorená stoka, ktorá mala brehy spevnené kameňmi a až neskôr bola preklopená a zmizla pod zemou. Jej najstaršie časti sú vybudované z balvanov dlhých 3 – 4 m a 1 m vysokých a širokých. Dno bolo vydláždené čadičovými polygónmi. Steny a klenby boli budované aj z tehál a rímskeho betónu. Priemerná šírka tejto kanalizácie je 3,2 m a výška až 4,2 m.¹¹ O tejto kanalizácii nám zanechal správu aj C. Plinius Secundus starší (23 – 79 n. l.), ktorý tvrdí, že „*priestor klenby stoky bol taký, že tadial' prešiel vrchovate naložený voz sena*“.¹²

K poznaniu architektúry etruských obytných domov nám slúžia okrem zachovaných základov aj etruské hrobky, ktoré boli dispozične riešené podobne ako obydlia živých. Najstaršie etruské domy mali oválny pôdorys a drevenú konštrukciu. Strecha týchto domov bola podopretá kolmi umiestnenými pozdĺž osi stavby. Okolo polovice 7. storočia p. n. l. boli tieto domy vytlačené stavbami s pravouhlým pôdorysom. V 6. storočí p. n. l. sa objavuje široký typ domu s niekoľkými miestnosťami a so širokou miestnosťou pri vchode – vestibulom podopretým stĺpmi. Miestnosti za vestibulom slúžili ako spálne, kuchyňa a komory. Domy sa stavali z dreva a nepálených tehál na kamenných základoch. Pravdepodobne mali sedlovú alebo terasovitú strechu. Odpadová a dažďová voda bola odvádzaná zakrytým kanálom do kanalizačnej siete. Domy nemali len obytnú funkciu.

Bežne sa predná časť domu využívala ako obchod a obytná časť sa nachádzala v zadnej časti domu. V etruskej architektúre pravdepodobne vznikol prototyp átriového domu, neskôr nazývaného italským alebo pompejským, ktorý bol neskôr najbežnejším typom obytného domu v rímskej architektúre. Átriový dom pred 5. storočím p. n. l. pravdepodobne ešte neexistoval a poznáme ho až z 3. storočia p. n. l. Etruskovia budovali väčšinou len jednoposchodové domy, výnimočne dvojposchodové.¹³ Vitruvius označuje tento typ domu ako toskánsky a charakterizuje ho takto: „*Toskánske dvorany sú tie, u ktorých preklady položené na širších stranách átria držia*

10 HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 36-37.

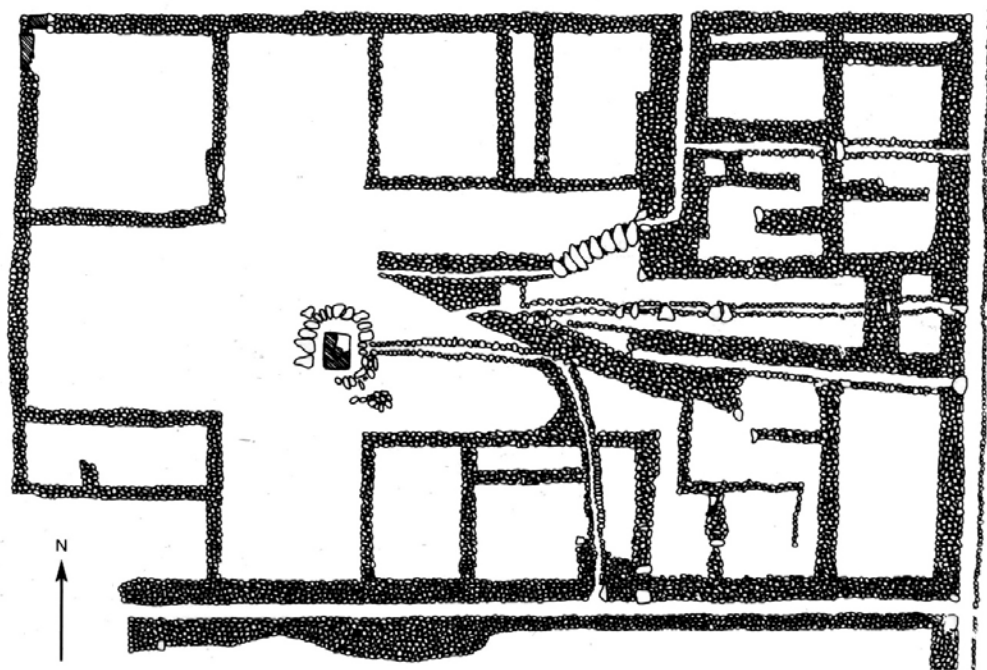
11 BRTNICKÝ, Ladislav. *Topografie starověkého Říma*. Praha : ČAVU, 1925, s. 34, 102.

12 PLINIUS STARŠÍ. *Kapitoly o přírodě (Naturalis historia)*. Praha : Svoboda, 1974, s. 312. Preklad: NĚMEČEK, František.

13 BOUZEK, Jan. *Etruskové – jiní než všechny ostatní národy*. Praha : Karolinum, 2003, s. 78-83; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 45-49; HEURGON, Jacques. *Życie codzienne Etrusków*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1966, s. 135-144; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 41-42; PALLOTTINO, Massimo. *Etruskowie*. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968, s. 268-270.

priečne preklady a trámy uložené od hrán múrov šikmo k hranám prekladov a priečných prekladov a má strechu uprostred otvorenú. Strecha sa zvažuje svojimi latami k okapu vo svojom strede.“¹⁴

Obr. 3. Pôdorys základov etruského domu v meste Marzabotto, 5. storočie p. n. l.¹⁵

Sídla a paláce etruskej šľachty sú dodnes málo známe. Domy bohatých mali pravdepodobne viac poschodí. Podľa malého modelu paláca z Chiusi sa nad oblúkovitým portálom nachádzala loggia opierajúca sa o dva stĺpy. Podľa ďalšieho modelu bol palác poschodový s vysokými toskánskymi stĺpmi na všetkých nárožiach. Okolo celej stavby obiehal zastrešený balkón podopretý 6 stĺpmi.¹⁶

Podobne ako iné staroveké národy aj Etruskovia boli hlboko nábožensky založení ľudia. Ich náboženstvo sa vo veľkej miere inšpirovalo gréckou mytológiou a rovnako aj architektúra etruských chrámov sa inšpirovala architektúrou gréckych chrámov. Dodnes sa nám však nezachoval ani jeden etruský chrám. Ich podoba sa rekonštruuje na základe vyobrazení v hrobkách, odkrytých základových konštrukcií a vďaka písomným správam.

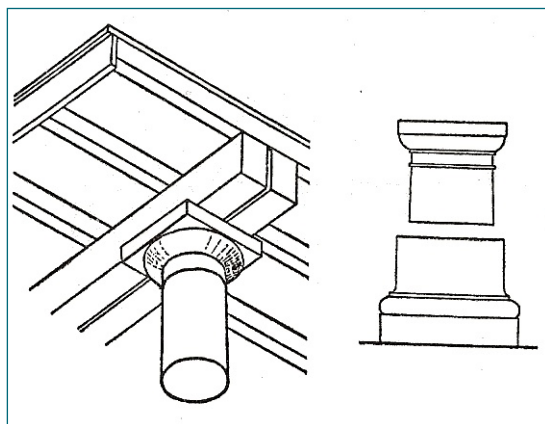
Aj keď sa Etruskovia inšpirovali gréckymi chrámami, nenapodobňovali ich presne, ale vytvorili si vlastný architektonický sloh – toskánsky. Etruské chrámy

14 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 208. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.

15 HAYNES, Sybille. *Etruscan civilization. A cultural history*. Los Angeles : The J. Paul Getty Trust, 2000, s. 190.

16 NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1989, s. 42-43.

ešte existovali v 1. storočí p. n. l. a s ich architektúrou nás oboznamuje opäť Vitruvius. Podľa neho sa toskánsky sloh vyznačoval najmä tým, že driek stĺpu nebol kanelovaný, ale hladký, hlavica síce pripomínala grécku dôrsku hlavicu, ale pätká stĺpu bola modelovaná. Priemer stĺpov sa rovnal jednej sedmine výšky stĺpu a výška stĺpu mala byť jednou tretinou šírky chrámu. Pôdorys etruského chrámu mal takmer štvorcový tvar. Chrám mal väčšinou tri celly,¹⁷ každú zasvätenú jednému božstvu, čím sa líšil od gréckeho chrámu, v ktorom sa v jednej celle mohlo uctievať viac božstiev. Ďalšou novinkou oproti gréckym chrámom bolo vysoké pódium, na

Obr. 4. Toskánsky sloh podľa Vitruvia.¹⁹

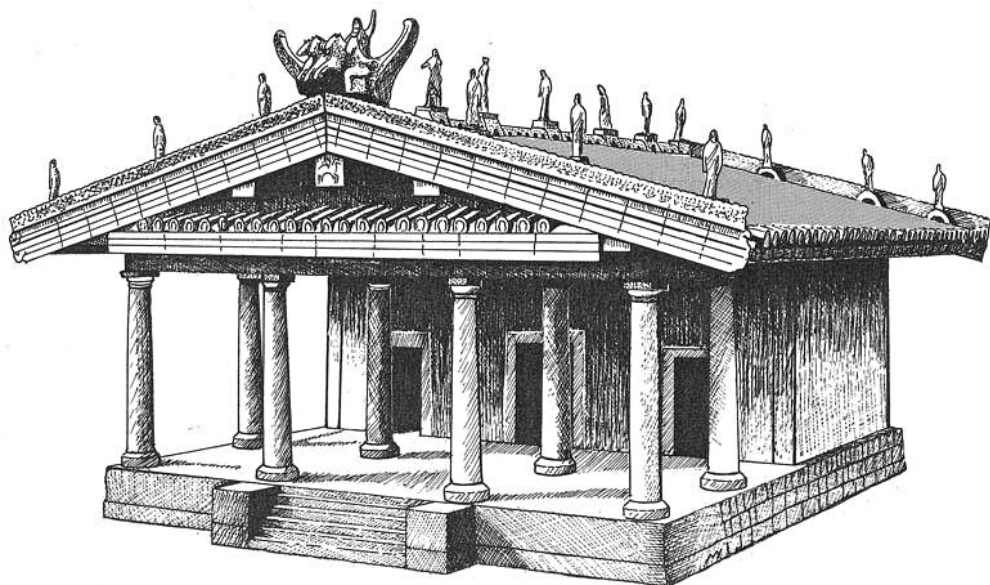
ktorom bol postavený chrám a dôraz na prednú časť chrámu zvýraznenú stĺpmi, ktoré sa nachádzali len v tejto časti. Naopak grécke chrámy boli obkolesené stĺpmi zo všetkých strán. Tieto charakteristické rysy etruských chrámov mali neskôr nemierny vplyv na architektúru rímskych chrámov.¹⁸

Zvyšky chrámov objavené na viacerých miestach dokazujú, že etruský chrám mal skoro vždy rovnaký vzhľad a nepodliehal väčším zmenám a stavebnému vývoju počas celej doby existencie etruskej civilizácie.

Pred začatím výstavby chrámu kládli Etruskovia do zeme obolus v podobe mince alebo obetovaného zvierťaťa. Chrám bol presne orientovaný južným smerom a ako sme už spomínali, stál na kamennom pódium. Prístup bol len z čelnej strany tvorený schodiskom alebo rampou. Základy chrámov boli budované z kameňa, múry najmä z nepálených tehál pokrytých omietkou, stĺpy, trámy a konštrukcia strechy bola drevená. Strecha bola sedlová, na hrebeni a okrajoch zdobená terakotovými soškami a antefixmi. Krytina strechy bola pravdepodobne tvorená strešnými taškami z pálenej hliny. Trojuholníkový štít bol spočiatku prázdny, ale neskôr už bol ozdobený rôznymi soškami. Terakotová výzdoba a pravdepodobne aj viditeľné časti drevenej konštrukcie boli pomaľované rôznymi farbami. V 6. storočí p. n. l. boli múry chrámov zdobené figurálnymi vlysmi na ktorých boli zobrazení napr. bojovníci, bohovia a pod. Od polovice 5. storočia p. n. l. ich vystriedali rastlinné a geometrické vzory.²⁰

-
- 17 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 146-148. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.
- 18 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 213-214; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 38-43; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 55-56.
- 19 VITRUVIUS. *Deset knih o architektuře*. Praha : Svoboda, 1979, s. 148. Preklad: OTOUPALÍK, Alois.
- 20 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 151; BOUZEK, Jan. *Etruskové – jiní než všechny ostatní národy*. Praha : Karolinum, 2003, s. 84-91;

Najstarší archeologicky doložený etruský chrám pochádza z konca 6. storočia p. n. l. Je to chrám Portonaccio v meste Veje zasvätený bohyni Menerve. Tento chrám má ideálny štvorcový pôdorys o rozmeroch 18,5 x 18,5 m. Jeho vstup je tvorený štyrmi stĺpmi v dvoch radoch. Jeho strecha bola bohato ozdobená rôznymi terakotovými soškami a antefixmi. Z 5. storočia p. n. l. pochádza známy chrám s troma cellami v meste Pyrgi. Jeho pôdorys už nebol štvorcový, ale obdĺžnikový s rozmermi 24 x 34,4 m.²¹

Obr. 5. Ideálna rekonštrukcia etruského chrámu Portonaccio v meste Veje. Koniec 6. storočia p. n. l.²²

Najväčší známy etruský chrám bol postavený na Kapitóle v Ríme za vlády etruských kráľov Tarkviniovcov na konci 6. storočia p. n. l. Chrám bol zasvätený Jupiterovi, Junóne a Minerve. Išlo teda o klasický etruský chrám s troma cellami. V každej celle stála socha jedného božstva. Tento chrám viackrát vyhorel, ale vždy bol

-
- BOUZEK, Jan. *Umění a myšlení. Jak se lidské myšlení zrcadlí v dílech výtvarného umění a jak ovlivňuje naše vnímání i myšlení.* Praha : Triton, 2009, s. 209; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce.* Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 39-44; MAGAGNINI, Antonella. *Etruskové – poklady starobylých civilizací.* Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2008, s. 106-110; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia.* Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 56-57; PALLOTTINO, Massimo. *Etruskowie.* Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968, s. 240-245.
- 21 MAGAGNINI, Antonella. *Etruskové – poklady starobylých civilizací.* Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2008, s. 114-119; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia.* Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 57.
- 22 GATES, Charles. *Ancient Cities. The archeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome.* New York : Routledge, 2011, s. 322.

znovu postavený. Aj po viacerých prestavbách bol zachovaný jeho pôdorys. Dodnes sa však z neho okrem základov nezachovalo nič. Jeho pôdorysné rozmery boli 62,2 x 53,3 m. Pod chrámom sa nachádzali podzemné chodby, kde sa uchovávali chrámové poklady. Vstup do chrámu bol tvorený troma radmi po šesť stĺpov. Na Kapitole bol postavený preto, že tento pahorok mal v živote Rimanov veľký náboženský, politický a kultúrny význam, podobne ako akropola s Parthenónom v Aténach.²³

Najzachovalejšími etruskými architektonickými pamiatkami, na ktorých stojí podstatná časť poznania etruskej architektúry, sú monumentálne hrobky. Vďaka tomu, že hrobky boli dispozične riešené rovnako ako obytné budovy, poznáme architektúru etruského domu oveľa lepšie, než len z archeologických výskumov samotných domov. Okrem inžinierskych stavieb a hradieb sú to jediné stavebné pamiatky, ktoré môžeme dodnes obdivovať v ich plnej kráse.

Kult mŕtvych zohrával v živote Etruskov veľmi dôležitú úlohu. Spočiatku sa pochovávalo do obyčajných hrobových jám dlhých 2 – 3 m a širokých 1 – 1,5 m. Hrobová jama bola často obložená kameňmi alebo kamennými platňami. V prvej polovici 7. storočia p. n. l. sa objavuje chodbový hrob veľkých rozmerov s dlhou vstupnou chodbou a s pohrebnou komorou obdĺžnikového pôdorysu. Začínajú sa vyskytovať aj hrobky s krížovým pôdorysom. Najstaršou kamennou hrobkou na území Talie je Tomba Regolini-Galassi v Cerveteri. Priemer jej tumulu je až 48 m. Bola to rodinná komorová hrobka pozdĺžneho pôdorysu používaná v 7. storočí p. n. l. Chodba do hrobky je zaklenutá nepravou klenbou. Jej dĺžka je až 16 m a šírka 2 m. Na oboch stranách prístupovej chodby sa nachádza po jednej menšej hrobovej komore eliptického pôdorysu.²⁴

Nekropoly sa nachádzali vedľa miest. V južnej Etrúrii boli hrobky prevažne vyhlbené do skalnatého terénu alebo vysekané do skalnej steny. V severnej Etrúrii boli hrobky budované z kamenných blokov. Nad hrobkami je buď prirodzený terén alebo sú nad nimi umelo navrhnuté tumuly. Pohrebná komora má väčšinou eliptický, kruhový alebo pravouhlý pôdorys. Vo väčších hrobkách sa nachádza aj viac komôr. Strop hrobky je buď rovný alebo zaklenutý, pričom spočiatku sa používala nepravá prečnelková klenba, ale postupným stavebným vývojom sa začala vo veľkej miere používať valená klenba. Na vrchole tumulu alebo pred vchodom do hrobky bol umiestnený náhrobný kameň, ktorý mal tvar gule alebo valca. Niektoré pohrebné komory boli podporené stĺpmi alebo piliermi. Mŕtvi boli uložení na lôžkach, ktoré boli vytesané do skaly.²⁵

-
- 23 BRTNICKÝ, Ladislav. *Topografie starovekého Ríma*. Praha : ČAVU, 1925, s. 275-282; GROH, Vladimír. *Starý Rím*. Praha : Jednota českých filologů, 1931, s. 202-203; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 58.
- 24 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 119; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 53; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 44.
- 25 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 224; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 51; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 44-46.

Zatiaľ čo mohylové hrobky zo 7. storočia p. n. l. boli usporiadané na nekropole náhodne, hrobky z 5. a 6. storočia p. n. l. už boli budované v skupinách a riadili sa určitým plánom. Niektoré tumulové hrobky dosahovali značné rozmery. Napr. vo Vulci mal priemer tumulu jednej hrobky až 90 m. Od 4. storočia p. n. l. sa budovali hrobky veľkolepejšie a okázalejšie. Okrem zaužívaného kostrového pohrebného rítu sa začal objavovať aj žiarový. Veľké tumulové hrobky boli nahradené pohrebnými komorami vytesanými do skalných stien. Takéto skalné hrobky sa nachádzali tesne vedľa seba alebo aj nad sebou a mali bohato zdobené priečelia.²⁶

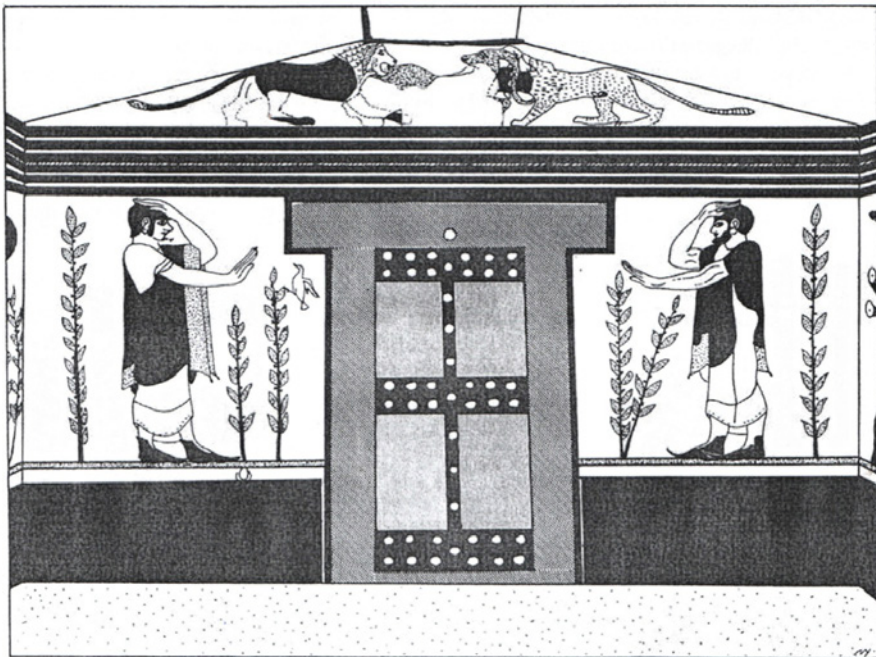
Najznámejšie a zrejme aj najpôsobivejšie etruské nekropoly sa nachádzajú v Tarkvínii a v Cerveteri. V Tarkvínii pochádza väčšina hrobiek z obdobia 6. a 5. storočia p. n. l. Hrobky majú prevažne štvorcový pôdorys s prístupovou chodbou so schodmi. Nachádza sa tu najväčší počet hrobiek zdobených nástennými maľbami. Hrobky sú vyzdobené maľbami na stenách a niekedy aj na stropoch. Najčastejšími motívmi maliarskej výzdoby hrobiek boli rôzne zvieratá, väčšinou mačkovité šelmy, scény zo života kráľovskej rodiny, chvíle voľného času aristokratov, pohrebné obrady, hostiny a pod. Najobľúbenejšie farby boli okrová, červená, žltá, biela, modrá a čierna.²⁷

Význam hrobiek v Cerveteri nespočíva v nástenných maľbách ako v Tarkvínii, ale v tom, že ich dlhý a pomalý stavebný vývoj odráža vývoj architektúry obytných budov. V Cerveteri sa nachádza niekoľko nekropol, pričom hrobiek sa tam nachádza až okolo 100. Najstaršie hrobky boli podzemné miestnosti vytesané v skalnom podloží a prekryté tumulom. Okraje mohýl sú zvýraznené a podopreté kruhovým pásom z tufových platní alebo ide o priamo vytesaný kruh do skalnatého – tufového podložia. Najstaršia hrobka tohto typu je už spomínaná Tomba Regolini-Galassi. Od 7. storočia p. n. l. sa menil dispozičný tvar hrobiek, ktorý začal napodobňovať etruský dom do všetkých detailov. Neskôr sa začal objavovať nový typ hrobu, ktorý bol obľúbený počas veľmi dlhej doby. Základom dispozície bola štvorcová miestnosť a tri menšie komory, do ktorých bol prístup cez zadnú stenu hlavnej komory. Táto komora predstavovala átrium, z ktorého bol prístup do ostatných miestností rovnako ako v obytných domoch. V 6. storočí p. n. l. sa začal presadzovať tzv. krychlový hrob. Išlo o hrob tiež napodobňujúci dom, ale len s jednou miestnosťou. Od 5. storočia p. n. l. už bola väčšina hrobov tesaná do skalného podložia a bola tvorená tiež len jednou miestnosťou. Tieto hrobky už neboli zdobené.²⁸

-
- 26 BARKER, Graeme – RASMUSEN, Tom. *Etruskové*. Praha : Lidové noviny, 2005, s. 226-227, 273; HEJZLAR, Gabriel. *Etruskové a jejich výtvarná práce*. Praha – Brno : Státní pedagogické nakladatelství – Universita J. Ev. Purkyně, 1969, s. 54; NOVOTNÁ, Mária. *Pravek Európy II. Etruskovia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 46-47.
- 27 DELLA FINA, Giuseppe M. a kol. *Svět archeologie*. Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2009, s. 178-181; LUKAČIN, Alfonz – SZATTLER, Eduard. *Etruskovia známi neznámi*. Košice : PressPrint, 2001, s. 37-48; SILIOTTI, Alberto (red.). *Tajemná místa historie*. Čestlice : Rebo Productions, 2009, s. 40-51.
- 28 DELLA FINA, Giuseppe M. a kol. *Svět archeologie*. Praha : Euromedia Group – Knižní klub, 2009, s. 182-187; LUKAČIN, Alfonz – SZATTLER, Eduard. *Etruskovia známi neznámi*. Košice : PressPrint, 2001, s. 49-56; SCARRE, Chris (zost.). *Sedmdesát divů světa. Osudy slavných stavebních památek*. Praha : Slovart, 2005, s. 61-62; SILIOTTI, Alberto (red.). *Tajemná místa historie*. Čestlice : Rebo Productions, 2009, s. 52-59.

Obr. 6. Etruská nekropola Banditaccio v Cerveteri s tumulovými hrobkami z vtáčej perspektívy.²⁹

Obr. 7. Príklad maliarskej výzdoby stien etruských hrobiek v Tarkvínii.³⁰

29 <http://www.tarquinia-cerveteri.it/en/museum-and-necropolis-of-cerveteri/necropolis>.

30 GATES, Charles. *Ancient Cities. The archeology of urban life in the Ancient Near East and Egypt, Greece and Rome*. New York : Routledge, 2011, s. 325.

Ako sme mohli vidieť, Etruskovia boli schopnými stavitelmi a ešte lepšími inžiniermi. Avšak postupne sa popri Etruskoch k moci dostala budúca staroveká veľmoc – Rímske impérium. Rimania si postupne podrobili okolité územia a stali sa najsilnejšou mocnosťou v západnom Stredomorí a neskôr v celom starovekom svete. V 1. storočí p. n. l. už Rímska republika ovládla celú Etrúriu a v roku 89 p. n. l. jej udelila rímske občianstvo. Etruskovia pomaly splývali s Rimanmi a mizli z dejín. Avšak to, čo nezmizlo, je etruský prínos do vývoja starovekej architektúry. Rímska architektúra bola vo veľkej miere ovplyvnená tou etruskou, resp. z nej priamo vychádzala. Rímsky átriový dom má svoje počiatky v etruských domoch, rímske chrámy sa pridŕžujú konštrukcie a dispozície chrámov etruských, etruské hrobky sú predobrazom pre veľké cisárske mauzóleá. Etruskovia v plnej miere zdokonalili konštrukciu valenej klenby a začali ju používať vo veľmi veľkom meradle. Rimania od nich konštrukciu klenby prevzali a vďaka nej začali budovať svoje veľkolepé stavby. Rímska architektúra je priamym dedičom gréckej a etruskej architektúry. Etruský vplyv je badateľný najmä po technickej stránke a ten grécky v kráse, veľkoleposti a monumentálnosti rímskej architektúry.

PREDSTAVUJEME

Justičný palác v Bratislave, v minulosti slúžil ako väznica. Výstavba prebehla v 30. rokoch 20. storočia. Autormi projektu budovy sú architekti Alexander Skutecký a Vojtech Holesch. Foto: Nadežda Jurčišínová

◀ *Interiér katedrály sv. Anastázie v chorvátskom meste Zadar.
Foto: Nadežda Jurčišínová*

KNIŽNICA AKO ZDROJ INFORMÁCIÍ Z HISTÓRIE A SÚČASNOSTI

Valéria ZÁVADSKÁ

Úvod

Predstavovať Štátnu vedeckú knižnicu (ŠVK) v Prešove po takmer 70-tich rokoch jej existencie nie je jednoduché a možno ani potrebné, pretože príspevkov o jej zriadení bolo publikovaných v rôznych obdobiach už niekoľko.¹ Vždy je však možné pozrieť sa na históriu a činnosť knižnice z rôznych uhlov pohľadu a poukázať na tie špecifická knižničnej práce a jej výsledkov, ktoré môžu zaujať rôznorodé skupiny dnešných záujemcov.

Pre pochopenie knižničnej práce v súčasnosti je vhodné poznať historické súvislosti. Vlni si český a slovenský knihovnícky svet pripomenul storočnicu zákona č. 430/1919 Sb. o verejných knižniciach obecných, prijatého ani nie rok od vzniku nového československého štátu. Na tú dobu išlo priam o neuveriteľný počin, ktorý bol vzorom aj pre krajiny s bohatou históriou, tradíciami a vyspelejšou kultúrou či vzdelanosťou. Základy v oblasti knihovníctva, ktoré boli týmto zákonom v Československu položené, predurčili ďalší vývoj v oblasti knihovníctva a knižníc, a to bez ohľadu na spoločensko-politický režim v neskoršom období. Vojnové roky boli akosi vynútenou prestávkou, ale snahy v zriaďovaní a ďalšom rozvoji knižníc sa nezastavili. Veľmi skoro v rámci obnovy krajiny po druhej svetovej vojne, už koncom 40-tych a začiatkom 50-tych rokov 20. storočia začali vznikať aj iné typy knižníc ako verejné, po novom ľudové. Následne v roku 1959 bol prijatý druhý knižničný zákon, ktorý z existujúcich a vznikajúcich knižníc vytvoril nový systém, tzv. jednotnú sústavu knižníc, a usporiadal knižnice do sietí. Sieť vedeckých knižníc bola jednou z nich.

Pohľad do minulosti I.

Informácie o viac či menej významných medzníkoch z histórie ŠVK v Prešove pri naša historické kalendárium sprístupnené na webovej stránke knižnice,² preto nie je nutné venovať sa jej histórii príliš podrobne. Sú však obdobia či udalosti, ktoré treba spomenúť, pretože mnohé z nich mali pozitívny alebo negatívny dopad na jej ďalšiu činnosť.

Knižnica bola zriadená ako Štátna študijná knižnica k 1. septembru 1952 a začínala síce len s jediným zamestnancom a zároveň zakladajúcim riaditeľom Michalom Dubayom, ale zato v historicky významných priestoroch barokového paláca grófa

- 1 Napríklad jubilejné publikácie vydané k výročiam zriadenia knižnice ako *40 rokov Štátnej vedeckej knižnice v Prešove* z roku 1992 či o 10 rokov neskôr vydaná *Štátna vedecká knižnica Prešov 1952-2002* alebo príspevky uverejnené v *Bulletine Slovenskej asociácie knižníc Štátna vedecká knižnica v Prešove 55-ročná*, roč. 15, č. 4, s. 24-27, *60 rokov Štátnej vedeckej knižnice v Prešove*, roč. 20, č. 3, s. 6-9 alebo *Knižnica v meste a mesto v knižnici alebo dvojité prešovské výročie*, roč. 25, č. 4, s. 18-27.
- 2 Dostupné na: <http://www.svkpo.sk/sk/historicke-kalendarium/>

Študovňa romistiky Eleny Lackovej

Klobušického na Hlavnej ul. 22 (dnes sídlo Krajského súdu v Prešove). M. Dubay, ktorý bol profesorom gréckokatolíckeho gymnázia a spoluzakladal viaceré kultúrne inštitúcie na východnom Slovensku (napr. aj dnešnú Šarišskú galériu v Prešove), mal veľký podiel na budovaní kultúrneho a vedeckého života, aj vysokého školstva v meste. Do konca roka uskutočňoval v novozriadenej knižnici prípravné práce, zhromažďoval a spracovával získané knižničné fondy. Ich základ v čase zrodu knižnice tvorili najmä fondy školských knižníc, kaštielov a ľudových knižníc v regióne. Po sformovaní troch organizačných útvarov a prijatí ďalších zamestnancov začiatkom roka 1953 knižnica otvorila svoje „brány“ verejnosti.³

V roku 1954 sa presťahovala už ako ŠVK do inej historickej budovy – do budovy Evanjelického kolégia priamo v centre mesta, v ktorom pôsobila takmer 37 rokov. Podmienky na prácu knihovníkov, ani na uloženie fondov neboli vôbec ideálne, ale podobný problém mala v tom čase pravdepodobne väčšina knižníc v krajine. Z odborného hľadiska sú však dôležité iné skutočnosti: v roku 1961 bola knižnica poverená správou historickej Kolegiálnej knižnice Evanjelickej cirkvi a. v. v Prešove (nachádzala sa priamo v budove kolégia) a neskôr aj Diecéznej (Eparchiálnej) knižnice Gréckokatolíckej cirkvi v Prešove, a to aj napriek tomu, že nakrátko stratila svoju samostatnosť (1960 – 1967) a stala sa iba pracoviskom ŠVK v Košiciach. Dlhé roky odbornej práce pri bádani a spracovávaní historických fondov cirkevných knižníc „pasovali“ zamestnancov vedeckej knižnice za znalcov a odborných garantov týchto fondov. Ich spracovávanie však zďaleka nie je ukončené a fondy sú stále zdrojom mnohých možností pre výskum v oblasti knižnej kultúry, regionálnych dejín, pedagogiky, školstva, umenia a pod.

3 ZÁVADSKÁ, Valéria. Štátna vedecká knižnica v Prešove 55-ročná. In *Bulletin SAK*, roč. 15, 2007, č. 4, s. 24-27.

V nasledujúcich desaťročiach ŠVK rozširovala knižničné služby aj vďaka aktívnej akvizičnej a bibliografickej činnosti, systematizovala edičnú činnosť, čiastočne uskutočňovala výskum a spracúvala teoretické štúdie z oblasti dejín knižnej kultúry a dejín knižničarstva. Tieto aktivity znamenali výrazný posun v postavení knižnice v rámci jednotnej sústavy knižníc, a to aj napriek obmedzeniam, ktoré prinášala vtedajšia ideologická orientácia štátu (napr. obmedzené výpožičné služby diel, ktoré sa ocitli na zozname zakázanej literatúry, jednostranná skladba fondov, keďže sa nakupovala hlavne literatúra zo socialistických krajín, veľmi obmedzene zo západoeurópskych krajín a USA).

Rok 1989 naštartoval zmeny spoločenských a politických pomerov v krajine, ktoré sa samozrejme odrazili aj na postavení a činnosti prešovskej ŠVK. Tieto zmeny boli aj pozitívne, aj negatívne (okrem iného vyústili do rozdelenia Československa a vzniku dvoch samostatných štátov – Česka a Slovenska), ale hlavne nikto v knižniciach na ne nebol dostatočne pripravený. Politika začala výrazne zasahovať do odborných činností, robili sa rozhodnutia, ktoré z pohľadu knižníc neboli vždy správne. Turbulentné 90-te roky nakoniec priniesli knižniciam tretí knižničný zákon (č. 183/2000 Z. z.), pretože popisované spoločenské zmeny s výrazným dopadom na knižnice sa museli odraziť aj v knižničnej legislatíve.

Asi najväčšou zmenou v knižničnej práci všeobecne bolo zavádzanie automatizácie. V ŠVK v Prešove s ňou začali pomerne skoro, už v roku 1991, zakúpením prvých počítačov a získaním prvého knižničného softvéru pre spracovanie záznamov o dokumentoch do elektronickej podoby. Keďže išlo o úplne nový spôsob práce, chýb a problémov bolo veľa, mnohé novinky sa zavádzali bez toho, aby na to boli zamestnanci zaškolení a pripravení.

Miléniové roky aj vďaka novej legislatíve, vďaka novej profesijnej organizácii, opätovnej delimitácii pod priame riadenie Ministerstva kultúry (MK) SR (na krátke obdobie 1997 – 2002 bola ŠVK delimitovaná pod riadenie Krajského úradu v Prešove), ale najmä chuti knihovníkov popasovať sa s novými technológiami a novými výzvami, boli pre knižnicu oveľa pokojnejšie, mohla sa dôraznejšie zamerať na výkon odborných činností. To však neznamená, že problémy sa stratili.

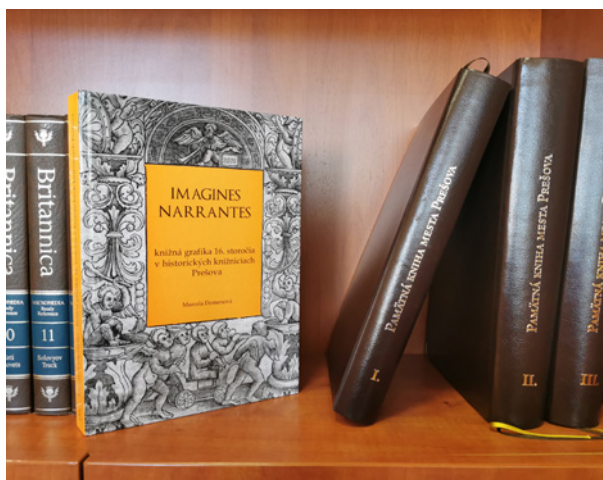
Pohľad do minulosti II.

Celú svoju existenciu sa ŠVK borila s tým, že mala v správe rozlohou nepostačujúce a dispozične a stavebne nevyhovujúce priestory. Budovanie knižničných fondov si vyžadovalo sústavne rozširovať priestory na ich uloženie, čo sa celé roky dialo skôr živelne – nákupom alebo prenájomom objektov, ako to dovoľovali okolnosti, predovšetkým finančné prostriedky pridelené zriaďovateľom. Ale ani priestory pre zamestnancov a verejnosť neboli dobré, ŠVK sa viackrát sťahovala a situáciu komplikovali aj informačné technológie, ktoré sú už 30 rokov nevyhnutnou súčasťou knižničnej práce. Inštalovať ich do starých budov, prípadne kultúrnych pamiatok, bolo veľmi problematické.

Dlho neexistovala koncepcia riešenia priestorovej situácie a podľa strohých informácií zo správ o činnosti ŠVK z konca 70-tych rokov 20. storočia bol pokus spracovať investičný zámer pre výstavbu novej budovy knižnice, nie je však jasné, či sa to podarilo, pretože iné informácie k tomu sa nezachovali. O 10 rokov neskôr

bola pre ŠVK zakúpená nehnuteľnosť vo veľmi dobrej lokalite v centre mesta, ktorá po veľkej rekonštrukcii mala slúžiť viacerým útvarom, predovšetkým oddeleniu knižnično-informačných služieb. A hoci sa začali realizovať prípravné projektové práce, všetko zastavili práve celospoločenské zmeny naštartované rokom 1989. Na základe dôrazného odporúčania zriaďovateľa bol objekt predaný, za získané finančné prostriedky sa na základe výnimky Ministerstva financií SR zakúpili dva nové objekty ako depozity na uloženie knižničného fondu. Ďalšie pokusy ešte v 90-tych rokoch získať a rekonštruovať nejaké dispozične a lokalizáciou vhodné objekty nehodno ani spomínať.

Najbližšie k vyriešeniu zlej, až havarijnej priestorovej situácie bola ŠVK v rokoch 2003 – 2008. V tomto období sa jej podarili neuveriteľné veci: od návštevy vtedajšieho ministra kultúry SR u primátora mesta Prešov s prosbou o ústretovosť pri hľadaní lokality pre novostavbu knižnice, cez vytipovanie vhodnej lokality, spracovanie tzv. overovacej zastavovacej štúdie, získanie stavebného pozemku do správy ŠVK, zaradenie navrhovanej investície do Rozvojového programu priorít verejných prác, až po realizáciu súťaže návrhov na architektonické riešenie novostavby, spracovanie stavebného zámeru a jeho posúdenie štátnou expertízou na Ministerstve výstavby a regionálneho rozvoja SR v súlade s platným zákonom o verejných prácach. Novostavba ŠVK bola koncipovaná moderne, vybraná lokalita pre navrhovaný objem stavby bola vyhovujúca.

Publikácie Imagines narrates a Pamätná kniha mesta Prešova

Erb Prešova z 1. zv. Pamätnej knihy

Celá investícia bola rozpočtovaná na takmer 33 mil. € a ani štátna expertíza nemala k rozpočtu výrazné výhrady. Bolo potrebné pokračovať v projektovej príprave a s víťazom súťaže návrhov uzatvoriť zmluvu na spracovanie kompletnej projektovej dokumentácie. Finančná kríza z rokov 2008 – 2009 všetko ukončila. MK SR zastavilo akékoľvek ďalšie aktivity týmto smerom a navrhovaná investícia bola vyradená aj z Rozvojového programu priorít verejných prác. Novostavba ŠVK sa potom nedostala ani medzi priority MK SR pri príprave programových vyhlásení vlády pre rezort kultúry.⁴

Sklamanie z celej situácie bolo veľké, ale havarijné situácie, najmä v depozitoch, donútili vedenie ŠVK hľadať náhradné riešenia ako napr. návrh novej verejnej práce Centrálny knižničný sklad (predložený v roku 2011 za cca 4 mil. €) alebo využitie ponuky na odkúpenie objektu Východoslovenských elektrární (návrh kúpy v objeme cca 6 mil. € predložený v roku 2012, rozpočet na následnú adaptáciu nebol odhadovaný). Keďže ani tieto návrhy neboli akceptované, menšie opravy či väčšie rekonštrukcie administratívnych budov, prenájom skladov, odpredaj havarijných objektov skladov boli už nevyhnutné a realizujú sa doteraz. Či sa niekedy podarí postaviť úplne nový knižničný objekt, závisí hlavne od postoja zriaďovateľa.

Pohľad na súčasnosť I.

Knižnice sú koncipované ako inštitúcie s hlavným poslaním budovať fondy a realizovať výpožičné služby, ktoré sú, zjednodušene povedané, konečným výstupom práce všetkých zamestnancov: od akvizície, cez spracovanie do systému, uloženie a starostlivosť o fond (revízia a vyradovanie), až po výpožičku používateľovi. Tieto odborné činnosti predstavujú systém nadväzujúcich odborných výkonov, bez ktorých by bola knižnica len hrbou niekde uložených dokumentov.

Zdôrazňovať dôležitosť sprístupňovania informačných zdrojov, pod ktoré spadajú rovnako tlačeneé knihy, ako aj elektronické zdroje (knihy, časopisy a databázy), je asi zbytočné. Zákon o knižniciach definuje poskytované služby knižníc nasledovne: „Knižnično-informačné služby ako súčasť zabezpečenia práva na informácie sú službou vo verejnom záujme.“⁵ V týchto intenciách a v súlade so zriaďovacou listinou⁶ aj prešovská ŠVK buduje svoj univerzálny knižničný fond, špecificky však z oblasti humanitných a spoločenských vied s osobitným zameraním na slavistické, rusínske, ukrajinské a rómske dokumenty. Deklarovaná univerzálnosť fondu sa zasa prejavuje v tom, že verejnosť vo fonde môže nájsť aj dokumenty z medicíny a zdravotníctva, prírodných vied, informatiky, priemyselných odvetví, či environmentalistiky.

Služby súvisiace so sprístupňovaním informačných zdrojov (ale aj všetky ostatné odborné činnosti) sú bez implementácie informačných a komunikačných technológií (IKT) dnes už nemysliteľné. Knižnica sa snaží presúvať ich aj do virtuálneho prostredia, hoci výpožičky fyzických dokumentov sú zatiaľ stále žiadané, u mno-

4 Viac informácií o súťaži a jej priebehu možno nájsť v príspevku *Novostavba Štátnej vedeckej knižnice v Prešove?* uverejnenom v *Bulletine Slovenskej asociácie knižníc*.

5 § 16, ods. 1 zákona č. 126/2015 Z. z. o knižniciach.

6 Plné znenie platnej zriaďovacej listiny dostupné na: <http://www.svkpo.sk/sk/zriadovacia-listina/>.

hých používateľov dokonca preferované pred výpožičkami elektronických dokumentov. Vždy je totiž dôležitý účel využitia dokumentu: beletria zatiaľ stále je a zdá sa, že aj dlho bude požadovaná vo fyzickej podobe, kým dokumenty potrebné na štúdium či výskum mnohým postačujú práve vo forme elektronickej. Práve pre túto druhú skupinu používateľov je snahou knižnice zabezpečiť a sprístupňovať prístup k databázam, elektronickým knihám, a to v priestoroch ŠVK, aj cez vzdialený prístup.

V súčasnosti ponúka prístup k databázam prostredníctvom systému NAVIGA. Ide o prístup k elektronickým knihám a časopisom vďaka národnému projektu, ktorý v 11 vedeckých a akademických knižniciach na Slovensku pomohol vybudovať informačno-vedecké centrá s cieľom sprístupniť licencované elektronické informačné zdroje. ŠVK ďalej ponúka e-knihy z vydavateľstva Cambridge University Press z rôznych vedných odborov ako: manažment, ekonómia, filozofia, politológia, medzinárodné vzťahy, psychológia, lingvistika, literatúra, história, slavistika. Ich ponuku pravidelne dopĺňa od roku 2012. Plný prístup k titulom je možný z počítačov na oddelení knižnično-informačných služieb na Námestí mládeže 1.

Na Slovensku sa v nedávnych rokoch za výrazného finančného príspevku európskych štrukturálnych fondov realizovala masová digitalizácia kultúrneho dedičstva: od písomných dokumentov v knižničných fondoch, cez zbierkové predmety v múzeách a galériách, audiovizuálny fond, pamiatky, až po nehmotnú živú kultúru. Pre knižnice je podstatná digitalizácia písomného kultúrneho dedičstva, pretože jej výsledkom je prístup k dokumentom, ktoré v knižnici nie sú, a hoci medzi knižničnou výpožičnou službou je stále využívaný spôsob ako používatelovi poskytnúť fyzický dokument, digitálne dokumenty proces výpožičky značne urýchlia. Avšak výsledky masovej digitalizácie slovacikálnych kníh a časopisov (vydaných na Slovensku), ktorú v rámci projektu *Digitálna knižnica a digitálny archív* zabezpečovala Slovenská národná knižnica (SNK) v Martine,⁷ stále nie sú prístupné verejnosti prostredníctvom knižníc.

ŠVK v Prešove bola jedným z prijímateľov nenávratného finančného príspevku zo štrukturálnych fondov na základe schváleného Operačného programu Informatizácia spoločnosti. Cieľom projektu, realizovaného v rokoch 2011 – 2015, bolo vybudovanie odborného pracoviska, ktorého úlohou je dokumentovanie živých prejavov rómskej kultúry.

Dokumentácia rómskej kultúry, ktorá začala v roku 2013 pilotnou prevádzkou nového pracoviska, sa uskutočňuje v troch hlavných oblastiach:

1. orálna história a literatúra (spomienkové rozprávania pamätníkov, rozhovory s rómскими spisovateľmi a osobnosťami z rozličných odvetví života)
2. hudobné dedičstvo Rómov (hudba, spev, tanec, divadlo, filmová tvorba)
3. remeslá a výtvarné umenie (tradičná remeselná výroba typická pre Rómov, aj maliarska, sochárska, rezbárska tvorba)

Napriek novým formám práce, ktoré dokumentácia živých prejavov rómskej kultúry so sebou priniesla, je súčasťou tohto pracoviska aj študovňa romistiky Eleny

7 Bližšie informácie o projekte a jeho výsledkoch dostupné na: <http://dikda.eu/>

Lackovej, pomenovaná po rómskej spisovateľke a dramaturgičke, autorke literatúry pre deti a mládež. Študovňa poskytuje služby ako akákoľvek klasická študovňa, čiže umožňuje prezenčné štúdium tlačených materiálov, ale zároveň sprístupňuje vytvorený digitálny obsah z oblasti histórie, tradícií, kultúry a života rómskeho etnika.

Rómska kultúra ako jedna z menšinových kultúr na území Slovenska je tiež súčasťou kultúrneho dedičstva Slovenska a nové pracovisko ŠVK ponúka pohľad na rómsku kultúru trochu inak – prostredníctvom portálu www.portalsvk.sk, ktorý sprístupňuje digitálne kultúrne objekty prezentujúcich rôzne prejavy kultúry Rómov. Informácie, ktoré sú na ňom prezentované sú výsledkom práce centra, ale na základe zmluvnej spolupráce portál sprístupňuje výsledky činnosti iných organizácií a združení v elektronickej forme, napr. rôzne publikácie, časopisy, pozvánky, informačné letáky a pod.

Pohľad na súčasnosť II.

Takpovediac „rodinným striebrom“ v ŠVK v Prešove sú historické knižničné fondy. Ide o rukopisy a tlače vydané do roku 1830, ale v našich podmienkach sú za historické považované aj dokumenty vydané do roku 1918, ktorý je historickým medzníkom v politickom, hospodárskom a kultúrnom vývoji Slovenska.

Skúsenosti a vedomosti pre prácu s rukopismi a starými tlačami získala ŠVK už pri spracovávaní historických cirkevných knižníc, ktoré spravovala 34 rokov (v rokoch 1961 – 1995). Pravdou je, že počas tohto obdobia na to nemala vytvorené ideálne personálne zázemie, pretože dokumentácii historických tlačí sa venoval maximálne jeden zamestnanec a akýkoľvek výskum, resp. zapojenie sa do riešenia výskumnej úlohy bolo síce komplikované, ale reálne. Až v roku 2015 knižnica pristúpila k organizačným zmenám vytvorila organizačný útvar – oddelenie historických knižničných fondov (OHKF) so štyrmi kmeňovými zamestnancami, ktorí sa venujú dominantne spracovávaniu a sprístupňovaniu historických knižničných fondov.

V roku 2016, po rokoch serióznych príprav, Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR udelilo knižnici osvedčenie spôsobilosti vykonávať výskum a vývoj, ktorého platnosť je šesť rokov od jeho vydania. Po prvýkrát tak ŠVK získala aj oficiálny doklad o tom, čo robila roky predtým – výskum v oblasti dejín knižnej kultúry. Je potrebné poznamenať, že až v poslednej dekáde boli postupne vytvárané podmienky na to, aby sa výskum mohol realizovať naozaj seriózne a jeho výsledky mohli byť prezentované odbornej verejnosti. Tomu zodpovedajú aktivity, ktoré ŠVK v tejto oblasti uskutočňuje už dlho, a to vydávanie publikácií a organizovanie vedeckých konferencií, resp. prezentácia výskumnej činnosti na konferenciách doma i v zahraničí.

Jeden z mnohých edičných výstupov, ktorý prezentuje výskumnú činnosť, je publikácia doc. Mgr. Marcely Domenovej, PhD., *Imagines narrantes: knižná grafika 16. storočia v historických knižniciach Prešova*, publikáciu, ktorá cez grafickú tvorbu zobrazuje život obyvateľov spred 400 rokov. Kniha, ktorá je výsledkom dvojročnej intenzívnej práce, ukazuje ako grafické umenie zachytilo dobovú realitu, spoločenský život, duchovný svet, morálny kódex spoločnosti, technické výtvarné výtvarníctvo vtedajšej doby, aj človeka ako individualitu s novým pohľadom na svet, či ako človeka pa-

sívne prijímajúceho osud a smrť. Obrazový materiál v publikácii je skutočne bohatý a je spracovaný do 19 tematických celkov.⁸

Druhým významným projektom dokumentujúcim výskumnú prácu kolegov z OHKF bola *Pamätná kniha mesta Prešov I. – III.*, vydaná v rokoch 2011 – 2012. Išlo o kritické vydanie kroniky rukopisu mestskej kroniky, ktorej pôvodným autorom je Belo Klein-Tesnorskalský, doplnenej štúdiami o vedení kroniky, živote a diele kronikára, o dejinách mesta v popisovanom období do roku 1941. Tento knižný titul bol ocenený mimoriadnou cenou v kategórii Historická, rodová a rodinná kronika v celoslovenskej súťaži Slovenská kronika 2012 v Martine.

Historický knižničný fond (HKF) či historický knižničný dokument (HKD) sa za historický považuje až vtedy, keď v súlade so zákonom o knižniciach spĺňa určité podmienky: od dôkladnej evidencie, cez zabezpečenie jeho ochrany, až po jeho vyhlásenie kompetentnými orgánmi. V súčasnosti sa odhaduje, že ŠVK má vo fonde viac ako 20 000 dokumentov s datovaním do roku 1918. V rámci nich ide o skutočné unikáty: rukopisy a staré tlače, ktoré si zasluhujú zvláštnu pozornosť. Okrem tlačí 16. storočia, ktoré tu už boli spomenuté a na výskume ktorých ŠVK prostredníctvom OHKF participuje v rámci celoslovenskej výskumnej úlohy *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska*, sa vo fonde knižnice nachádzajú napr. rukopisy a tlače z novšieho obdobia. Po dôkladnom zvážení a konzultáciách so SNK v Martine bolo do návrhu na vyhlásenie za HKF vybraných 14 rukopisov a 217 tlačí 16. – 19. storočia. MK SR následne v roku 2013 rozhodlo o zápise tohto návrhu ako prvej časti fondu knižnice do ústrednej evidencie HKD a HKF pod číslom MK 1159/2013-222/3956, ktorý je zároveň zapísaný v SNK pod poradovým číslom 292. V súčasnosti sa pripravuje návrh na vyhlásenie druhej časti na vyhlásenie fondu za HKF.

V tom istom roku knižnica na základe zmluvy o spolupráci získala do správy historický fond Rehole piaristov na Slovensku, ktorá nemá kapacity na jeho uloženie a odbornú evidenciu a spracovanie. Počet dokumentov tejto ucelenej zbierky sa odhaduje na 7 500 knižničných jednotiek, na ktorých výskum, edičné spracovanie a digitalizáciu má knižnica oprávnenie.

Odborné spracovanie všetkých historických dokumentov v správe knižnice, ako aj historických fondov iných vlastníkov (najmä cirkví) je dlhodobá záležitosť. ŠVK v Prešove má na to personálne kapacity, ale zaslúžila by si ich rozšírenie minimálne o jednu až dve osoby s dostatočnými historickými a jazykovými kompetenciami. Rovnako odborná starostlivosť (konzervovanie a reštaurovanie) o tieto dokumenty je náročná a aj v tomto smere knižnica potrebuje rozšíriť svoje personálne zázemie.

Záver

O fondoch a službách knižnice sa za tie roky popísalo veľa a ešte veľa by sa aj písať dalo, a to aj napriek súčasným nie ideálnym podmienkam, v ktorých knižnica funguje. Ako ukazuje tento príspevok, ŠVK v Prešove je naozaj vzhľadom na rôznorodosť knižničných fondov (tlačených aj elektronických) zdrojom informácií z histórie a o histórii, aj zdrojom informácií zo súčasnosti a o súčasnosti. Cieľom však nie je len

---

8 Z úvodu publikácie *Imagines narrantes...*, v preklade rozprávajúce obrázky.

informovať, ale pozvať na návštevu minulosti aj súčasnosti. V najbližších týždňoch sa pripravuje spustenie modernej webovej stránky s novými funkcionalitami, knižnica sa prezentuje aj na sociálnej sieti Facebook.

Bibliografické odkazy

DOMENOVÁ, Marcela. *Imagines narrantes: knižná grafika 16. storočia v historických knižniciach Prešova*. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2009. 356 s. ISBN 978-80-85734-83-6.

Pohľad do histórie [on-line]. [cit. 19.05.2020]. Dostupné na: <http://www.svkpo.sk/sk/historicke-kalendarium/>.

Zákon č. 126/2015 Z. z. o knižniciach a o zmene a doplnení zákona č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 38/2014 Z. z. [on-line]. [cit. 20.05.2020]. Dostupné na: <https://www.epi.sk/zz/2015-126/vsetky-znenia>.

ZÁVADSKÁ, Valéria. Novostavba Štátnej vedeckej knižnice v Prešove? In *Bulletin SAK*, roč. 15, 2007, č. 3, s. 14. ISSN 1335-7905.

ZÁVADSKÁ, Valéria. Štátna vedecká knižnica v Prešove 55-ročná. In *Bulletin SAK*, roč. 15 2007, č. 4, s. 24-27. ISSN 1335-7905.

PRIPOMÍNAME SI

*Interiér hotelu Aphrodite – dominanty a pýchy
kúpeľov Rajecké Teplice, objekt postavený
v antickom štýle. Foto: Jozef Jurčišin*

SUPERINTENDENT PAVOL JOZEFFY¹

(K 245. výročiu narodenia)

Libuša FRANKOVÁ

Pred 245 rokmi 31. januára 1775 sa narodil významný predstaviteľ cirkevného aj svetského života v prvej polovici 19. storočia Pavol Jozeffy, superintendent Potiského dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. v Uhorsku. Už počas pedagogického pôsobenia v Szarvasi, odkiaľ odišiel v roku 1801 do Aszódy, dbal o náboženské, mravné, národnokultúrne a hospodárske povznesenie tu žijúcich Slovákov. Do kňazského úradu bol uvedený 7. februára 1799 Martinom Hamaliarom, superintendentom Banského okolia. V rokoch 1801 – 1808 pôsobil na pozvanie zemepána Jána Podmanického ako kňaz slovensko-nemeckého evanjelického zboru v Aszóde, v rokoch 1808 – 1820 v neďalekej Cinkote a v rokoch 1820 – 1848 v Tisovci. V roku 1823 bol na dištriktuálnom konvente konanom v Kežmarku zvolený za superintendenta Potiského dištriktu, dbajúc o duchovný aj hospodársky rozvoj evanjelických cirkevných zborov a ich škôl.

V kázňach aj pri osobnom styku radil farníkom ako majú žiť, vychovávať deti, obrábať pôdu, ktoré kultúry pestovať a ako účelne zužitkovať úrodu. Nabádal ich venovať sa ovocinárstvu a záhradníctvu. Na Gemeri prispel k rozšíreniu a zdomácneniu ušľachtilých odrôd jablák, hrušiek, čerešieň, sliviek, orechov, plodonosných kríčkov, hrozna atď., ktoré dal priviezť z Dolnej zeme a Nemecka, požadujúc aj od učiteľov, aby učili žiakov štepárstvu.

V gemersko-malohontskom prostredí stál v popredí národných dejateľov, ktorí cieľavedomou drobnou osvetovou prácou medzi najširšími ľudovými vrstvami rozvíjali národnokultúrny život v tomto regióne dnešného Slovenska. Tisovec sa stal jeho zásluhou centrom národných záujmov Slovákov. Zaujímal sa aj o hmotné potreby obyvateľov tohto regiónu, prispievajúc k ozdraveniu života ľudí v hmotnom, mravnom aj kultúrnom zmysle. V snahe zabrániť hospodárskemu úpadku roľníkov a remeselníkov prišiel napríklad v roku 1841 s iniciatívou zriadiť v Tisovci tzv. *kasu chudobných* – sporiteľňu, vyplácajúcu jednorazovú pomoc nie vlastnou vinou upadajúcim tisovským hospodárom. Patril k iniciátorom založenia peňažného spolku v Tisovci, neskôr premenovaného na *Spolok hospodársky*. V množstve listov a obežníkov adresovaných seniorátom žiadal kňazov aj obyvateľov, aby zakladali spolky miernosti. Zrozumiteľnými kázňami, vyučovaním dospievajúcej mládeže v nedeľnej škole, ktorú založil v roku 1842 a ktorá sa v roku 1847 stala súčasťou tisovského čitateľského spolku spolu s cirkevnou slovenskou knižnicou, zabezpečujúc pre ňu knihy spolu so svojím kaplánom Augustínom Horislavom Škultéty, Ondrejom Čipayom, Danielom Lojkom, mešťanmi, remeselníkmi atď., a tiež osobným stykom s mládežou a dospelými prebúdzať v obyvateľoch vedomie národnej aj ľudskej dôstojnosti. Svedectvom jeho organizátorských schopností bol napríklad postavený v rokoch 1825 – 1832 monumentálny, pamiatkovo chránený evanjelický

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

kostol v Tisovci, v roku 1828 jeho zásluhou prišiel do Tisovca diplomovaný lekár Daniel Fakla a v čase cholerovej epidémie v rokoch 1830 – 1831 prišiel na jeho pozvanie do mestečka pomôcť aj klenovský lekár Ján Lányi. Z iniciatívy Jozeffyho bola v roku 1833 vybudovaná v Tisovci priestranná cirkevná škola a finančne prispel aj na výstavbu nemocnice v Rimavskej Sobote.

Patril k výrazným osobnostiam slovenského národného života. Uznávaný bol národnými dejateľmi, malohontskými vzdelancami, ale aj vzdelancami tej doby zo zahraničia, napríklad v lete 1842 ho navštívil ruský paleograf a slavista Izmail Ivanovič Sreznevskij. Aktivizoval sa ako člen celonárodnej kultúrnej inštitúcie *Tatárín*. Stal sa obhajcom Ludovíta Štúra a Katedry reči a literatúry česko-slovanskej na bratislavskom evanjelickom lýceu v rokoch 1843 – 1844. Aj keď sa nepripojil ku kodifikácii spisovného jazyka ako zástanca bibličtiny – slovakizovanej češtiny, radil Slovákom ju prijať pod podmienkou, že tak urobí väčšina slovenského národa. Podporoval povolenie Štúrových Slovenských národných novín a ako superintendent vypracoval osobitné odporúčanie pre Štúra k žiadosti o ich povolenie. Aktívne vystupoval proti maďarizačným snahám Ludovíta Kossutha a Karola Zaya, zamerané najmä na evanjelické školy a cirkev s cieľom vytvoriť úniu evanjelickej cirkvi a. v. s kalvínskou. *Pastierskym listom poslanom ku slavné Evanjelické Cirkvi A. V. Nired'házské od Vysoce Dústojného a Vysoce Učeného Pána, Pana Pavla Jozefiho Doktora sv. Bohosloví, Superintendenta Evanjelických Cirkvi A. V. Okolí Potisského* zo 16. decembra 1839 sa zapojil do prvých slovenských polemík proti pomadžarčovaniu cirkevného života, nerešpektovaniu národnej osobitosti a jazykových práv Slovákov aj na cirkevnej pôde. Celý text listu v podobe samostatnej brožúrky bol zásluhou Jána Kollára, Pavla Jozefa Šafárika a Alexandra Boleslavína Vrchovského vydaný v roku 1840 v Pešti. List v plnom znení uverejnil prostredníctvom nyiregyházskeho dopisovateľa 23. apríla 1840 aj český časopis *Květy*.

Koncom 30. rokov zverejnil s Jánom Seberínym, superintendentom Banského dištriktu, výzvu na zostavenie a vydanie nového evanjelického spevníka pod názvom *Zpěvník evanjelický aneb Písně duchovní staré i nové*, ktorý vyšiel v roku 1842. Podarilo sa mu do prípravy spevníka zapojiť Jána Kollára a ďalšie významné cirkevné osobnosti, tiež národných dejateľov – literátov, čím spevníková akcia nadobudla nielen cirkevný, ale aj národnokultúrny význam. Aktívne sa zúčastnil na príprave *Slovenského prestolného prosbopisu* a v máji 1842 viedol slovenskú delegáciu s prosbopisom ku panovníkovi.

Uvedené aktivity Jozeffyho na poste superintendenta boli úzko späté najmä s evanjelickým školstvom a samotnou evanjelickou cirkvou a. v. Výraznú pozornosť venoval školským otázkam, často navštevoval cirkevné školy a radil kňazom aj učiteľom, aby mládež vychovávali nielen v duchu náboženskej mravnosti, ale aj v národnom duchu. Veľký dôraz kládol na praktickú výučbu žiakov. Na tisovskej fare sa konali kandidátske skúšky absolventov evanjelických lýceí a prešovského kolégia, ktorí sa zaujímali o štúdium teológie a pedagogiky na nemeckých univerzitách. Dbal o dobrú vzdelanostnú úroveň a odborný rast učiteľov evanjelických škôl v Potiskom dištrikte. S jeho podporou boli vybudované nové školy s bytom pre učiteľa a so školskou záhradou. Významnú pozornosť venoval ako superintendent prešovskému evanjelickému kolégiu, ktoré na zasadnutí dištriktu v roku 1804 bolo ustanovené ako *Gymnázium evanjelickej cirkvi a. v. potisského dištriktu*. Pravidelne

uskutočňoval vizitácie v kolégiu, osobne odporúčal profesorov školy a pozornosť venoval platovým podmienkam učiteľov v evanjelických školách v dištrikte aj na kolégiu. Potiský dištrikt a samotný Pavol Jozeffy sa od roku 1839 intenzívne zaoberali myšlienkou založenia učiteľského ústavu, uvažujúc o sídle školy v Prešove, Revúcej alebo v Dobšinej. Otvorený bol v školskom roku 1847/48 v Nyíregyháze.

Na poste superintendenta Potiského dištriktu Jozeffy nesporne prispel v prvej polovici 19. storočia k významnému rozvoju evanjelického školstva, uvedomujúc si význam školských inštitúcií pri uskutočňovaní modernizačných premien v spoločnosti a najmä ich neoddeliteľnú súčasť samostatnosti a autenticity evanjelickej cirkvi a. v. Ako výrazná osobnosť slovenského národného a cirkevného života sa až do konca svojho života 28. marca 1848 veľkou mierou podieľal na utváraní úprimných priateľských a ľudských vzťahov medzi slovenskými vzdelancami rôznych konfesií, ktorých pôsobnosť a spoločný postup v národných snahách boli potrebné. Blízkosť rodiska k historickým českým krajinám a vplyv českej národnej kultúry na slovenskú evanjelickú náboženskú spisbu ho ovplyvnili v jeho úprimnom chápaní česko-slovenskej vzájomnosti, ktorá s kollárovskou slovanskou vzájomnosťou ovplyvnila jeho národnú, cirkevnú aj politickú činnosť, orientovanú vyslovene proslovensky. Ujímal sa obrany predstaviteľov slovenského národného hnutia, napríklad Ludovíta Štúra a profesora Michala Hlaváčka, bol na strane trpiacich a utláčaných, ťažko znášajúc najmä zlé sociálne položenie a národnostný útlak širších slovenských ľudových vrstiev. Bral záštitu nad slovenskými spolkami, školami a kultúrnymi inštitúciami v Bratislave, Levoči, Prešove atď., finančne podporoval talentovaných slovenských študentov, obstarával im bezplatné alumnáty a odporúčal ich na štúdium na nemecké univerzity. Slovenská mládež, študujúca na stredných evanjelických školách – lýceách a kolégiu sa k nemu často utiekala o radu, pomoc a ochranu.

Výrečný, ľudsky príťažlivý a presvedčený Slovák a Slovan dokazoval činmi lásku k slovenskému ľudu, jeho reči a kultúre. Zároveň si ctíť všetky národy žijúce v habsburskej monarchii, neznášajúc násilie a bezprávie konané na jednotlivcovi alebo národe.

Použitá literatúra

- BRTÁŇ, Rudo. Slováci a Szreznevskij. In *Slovanský zborník I.*, 1947, č. 3 – 4.
- FRANKOVÁ, Libuša. Superintendent Pavol Jozeffy a Prešovské evanjelické kolégium (prvá polovica 19. storočia). In KÓNYOVÁ, Annamária, ed. *Osobnosti konfesionálneho vývinu východného Slovenska v ranom novoveku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015. ISBN 978-80-0555-150-52.
- FRANKOVÁ, Libuša. Prebúdzaľ ľudskú dôstojnosť (Pavol Jozeffy). In *Historická revue*, roč. 1, 1996, č. 8, s. 30 – 31. ISSN 1335-6550.
- GOLEMA, Andrej. *Pavol Jozeffy 1775 – 1848*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967.
- GOLEMA, Andrej. Slovenský prestolný prosbopis (K 150. výročiu od jeho zostavenia a podania). In *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 23, 1992, č. 1.
- HANAKOVIČ, Štefan, 1987. Slovenská knižnica v Tisovci. In *Obzor Gemera*, roč. 18, 1987, č. 4.

- KAMENSKÁ, Mária. 150 rokov tisovskej knižnice. In *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 24, 1993, č. 1.
- KOVAČKA, Miloš. Pavol Jozeffy – knieža pokoja. Pri 150. výročí úmrtia. In *Literárny archív*. Martin : Slovenská národná knižnica 1998 (vyd. 2000). ISBN 978-80-8149-030-9.
- MAŤOVČÍK, Augustín, ed. *Biografický lexikón Slovenska 4*. Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2010. ISBN 978-80-89301-57-7.
- ORMIS, Ján. Slovenské národné obrany z rokov 1832 – 1848. In ORMIS, Ján, V., zost. *O reč a národ*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1973.
- RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848 – 1849. Dejiny a dokumenty I. 1*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937.
- RAPANT, Daniel. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I*. Liptovský Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1943.
- MARTULIAK, Pavol. Miesto Gemera-Malohontu pri zrode slovenského roľníckeho družstevníctva. In *Obzor Gemera-Malohontu*, roč. 23, 1992, č. 4.
- FRANKOVÁ, Libuša, 1999. *Dejiny prešovského kolégia v kontexte národnokultúrneho života Slovákov. Prvá polovica 19. storočia*. Prešov : ManaCon, 1999.

MÁLO ZNÁMY KAROL DRAHOTÍN EHN¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Jedným z málopočetných slovenských národných činiteľov pôsobiacich v Šariši v prvej polovici 19. storočia bol Karol Drahotín Ehn. Narodil pred 215 rokmi (v roku 1805) v Ratkovej, na juhovýchode Slovenského rudohoria v dnešnom okrese Revúca.² Nepochádzal teda z východného Slovenska, ale viac ako 50 rokov žil a pôsobil ako farár na Spiši a hlavne v Šariši. Tu vo svojej pastoračnej práci a verejnej činnosti sa významne angažoval v povznesení duchovného života, zvýšení vzdelanostnej a kultúrnej úrovne a v neposlednom rade aj hmotného blahobytu miestneho obyvateľstva. Imrich Sedlák ho zaradil medzi päť výrazných osobností svojho obdobia v tomto regióne – spolu s Jonášom Záborským, bratmi Bohušom a Bohumilom Nosákovcami, Baltazárom Ružiakom a Jánom Štecom.³

Ehn absolvoval štúdiá v Prešove, Kežmarku, Rožňave, Lučenci. Meno Drahotín prijal počas štúdia na lýceu v Bratislave, kde bol členom slovenského študentského spolku. Štúdium teológie, ktoré začal na Kolégiu v Prešove, dokončil vo Viedni. Na samostatnú cestu evanjelického farára nastúpil vo Švábovciach v roku 1835, pastoračnú činnosť tu vykonával osem rokov (do roku 1843). Ďalšími miestami jeho kňazského pôsobenia boli Merník a Hanušovce nad Topľou, kde bol farárom v rokoch 1850 – 1864. Odtiaľ smeroval už ako dôchodca k Bohumilovi Nosákovi do Sabinova, do Ratkovského Bystrého a napokon do Bardejova, kde si navyše v tunajších kúpeľoch liečil svoje choroby. V čase pôsobenia v Bardejove udržiaval intenzívne kontakty so spomínanými štyrmi vzdelancami, vlastencami a národovcami, ale aj so slovenskou študujúcou mládežou na prešovskou Kolégiu.

Ehn bol zakladajúcim členom Matice slovenskej a jedným z najvýznamnejších účastinárov Kníhtlačiarkeho účastinárskeho spolku v Turčianskom Sv. Martine. S oboma inštitúciami mal aktívny, cieľavedomý a sústavný kontakt. Pomáhal mu pri tom najmä Bohuš Nosák-Nezabudov. Svoju principiálnosť vo vzťahu k uvedeným inštitúciám preukázal aj tým, že podpísal Pro memoria z 15. januára 1873.

-
- 1 Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 1/0651/19. *Pramene k cirkevným a duchovným dejinám východného Slovenska.*
  - 2 Na webovej stránke tejto obce <https://www.obecratkova.sk> sa však medzi významnými rodákmi jeho meno neuvádza. Pritom po skončení štúdia na lýceu v Bratislave v Ratkovej aj rok učil. Ehnovo rodisko, o ktorom prvá písomná zmienka je z roku 1413 pod názvom Rathko, bolo rodiskom napr. evanjelického biskupa a spisovateľa Daniela Bacháta-Dumného (1840 – 1906, má tu aj pomník), iných farárov – Ľudovíta Balca (1872 – 1958), Ladislava Augustína Gálla (1829 – 1894), Jána Palica (1872 – 1948), ako aj maliara Sama Belániho (1824 – 1852), publicistu a prekladateľa Cyrila Gallaya (1857 – 1913). Pozíciu evanjelickej cirkvi v obci dokladuje neskorogotický ev. kostol zo 16. st. so zvonnicou z prelomu 18. a 19. st. Dodnes sa zachovalo štvorcové námestie, jedno z najkrajších v súčasných obciach v SR. Najvýraznejší je na ňom klasicistický dvojpodlažný dom z r. 1818 (bývalá ev. škola) a klasicistická dvojpodlažná budova z r. 1827 (bývalá radnica).
  - 3 Heslo K. D. Ehn sa pritom nevyskytuje ani v *Slovenskom biografickom slovníku*, II. zv. E – J. Martin : Matica slovenská, 1987. 589 s., ba ani v *Encyklopédii Slovenska*, II. zv. E – J. Bratislava : Veda, 1978. 531 s.

Spolu s ďalšími matičiarimi zo Šariša protestoval tak proti obvineniam z politického panslavizmu a vyjadril lojalnosť Matice slovenskej k vlasti.

Oddanosť slovenskému národu Ehn prejavil slovnou, ale aj finančnou podporou národných podujatí, škôl. Prispel na činnosť nielen Matice slovenskej či Kníhtlačárskeho účastinárskeho spolku, ale aj prvého slovenského gymnázia v rodnom kraji – v Revúcej. Nebolo potom prekvapením, že Ehn vo svojom testamente celé svoje životné imanie poručil na školské účely a na chrámy Evanjelickej cirkvi a. v. Napr. 2 000 zl. odkázal na dve štipendiá pre dvoch teológov prešovského Kolégia, 1 000 zl. pre lýceum v Kežmarku. Menšie sumy odkázal školám v Gelnici, Kokave, Hozelci, Švábovciach, Bardejove, pre chrámy v Bardejove, Švábovciach, Ružomberku, Levoči a i.

Ehn zomrel v roku 1892 a posledná rozlúčka s ním bola 31. mája v Bardejove. Jej priebeh opísal vtedajší farár miestneho slovenského cirkevného zboru Juraj Kello-Petruškin v *Cirkevných listoch*. Smútočný obrad na dvore a v kostole odbavoval farár miestneho nemeckého cirkevného zboru Alfréd Justh a nad hrobom sa prihovril J. Kello-Petruškin. Priebeh celého smútočného aktu bol veľmi dôstojný a s Ehnom sa prišli rozlúčiť ľudia rôzneho vierovyznania, bohatí i chudobní, hodnostári, nádenníci. Účinkoval spevokol cirkevného zboru, na cintorín rakvu odviezol na smútočnom voze štvorzáprah a v sprievode kráčali dozorcovia a kurátori bardejovského slovenského cirkevného evanjelického zboru, žiaci s učiteľmi, spevokol, traja kňazi, deputácie okolitých fílií a početné miestne obyvateľstvo.

Použitá literatúra

- SEDLÁK, Imrich. *V čierťaziach búrok*. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 249 – 251.
- SEDLÁK, Imrich. *Východné Slovensko v letokruhoch národa*. Martin : Matica slovenská, 2012, s. 456-459.
- KELLO-PETRUŠKIN, Juraj. Bardejov – Pohreb a poručenie Karla Ehna. In *Cirkevné listy*, roč. 6, 1892, č. 10, s. 134-136.
- <http://ecavhanusovce.sk/index.php/sk-sk/o-nas/historia/35-professionals>, navštívené 6. 5. 2020.

SLOVENSKJE NÁRODNĚJE NOVINI A VÝCHODNÉ SLOVENSKO¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Jednou z významných udalostí v našich dejinách, späťou s počiatkami formovania moderného slovenského národa, bolo štúrovskou generáciou vydávanie Slovenských národných novín (pôvodný názov Slovenskje národňje novini). Začali vychádzať pred 175 rokmi – 1. augusta 1845 v Prešporke (Bratislave). Bol to dôležitý počín v činnosti štúrovcov, ktorý im umožňoval na stránkach periodika prezentovať svoje názory, postoje a postupne formovať nielen jazykové a školské požiadavky, ale aj politický program Slovákov.

O ich vydávanie za zaslúžil popredný predstaviteľ tejto generácie Ľudovít Štúr, ktorý musel vynaložiť mimoriadne úsilie, aby získal príslušné povolenie. Tri roky obchádzal úrady až ho napokon vo februári 1845 získal. Zároveň bol ich vydavateľom a hlavným redaktorom. Jeho spolupracovníkmi boli redaktori Peter Kellner-Hostinský, Bohuslav Nosák a Móric Jurecký, v roku 1848 aj Ľudovít Dohnány a Jan-ko Štúr. Za necelé tri roky vydávania vyšlo 292 čísel na 1 168 stranách. Vychádzali dva razy do týždňa v jednorazovom náklade 400 kusov. Dvojtyždňovou prílohou novín bol *Orol tatránski*, ktorý sa venoval najmä krásnej literatúre, estetike, národopisu, histórii, vlastivede, hospodárstvu. Posledné číslo novín vyšlo 9. júna 1848.

Za ťažkých podmienok sa Ľ. Štúrovi podarilo urobiť z novín tribúnu slovenského hnutia a miesto na šírenie svojich myšlienok. Noviny reagovali na páľčivé problémy doby, nielen vzdelávali, ale aj usmerňovali obsah osvetovej práce, sledujúc ľudový-chovné aktivity na Slovensku. Vďaka Slovenským národným novinám nadobudli väčší rozsah ľudovýchovné zámery štúrovcov: ich vytrvalý boj proti alkoholizmu, podpora spolkov miernosti, nedeľných škôl, čitateľských spolkov, sporiteľní, národných zábav. Pre zrozumiteľnosť príspevkov siahali po nich aj čitatelia z nižších spoločenských vrstiev.

Slovenskje národňje novini prekonali bariéry regionálnej uzavretosti na Slovensku. Mali dobre organizovanú spravodajskú sieť dopisovateľov spomedzi príslušníkov inteligencie z malých mestečiek a dedín, čo ich spájalo so všetkými regiónmi Slovenska. Ich prostredníctvom sa čitatelia mohli oboznámiť so životom Slovákov v rôznych regiónoch.

Pomerne slušne bolo zastúpené východné Slovensko – t. j. Šarišská, Spišská, Zemplínska a Abovská stolica, išlo o články skôr informatívneho, ako hodnotiaceho charakteru, ktoré poskytovali čitateľom najmä dopisovatelia z uvedených stolíc. Prvá zmienka o udalostiach v tomto regióne bola uverejnená v 5. čísle, 15. augusta 1845 a týkala sa popisu ničivých dôsledkov povodní, ktoré zasiahli aj tento región, okrem iného aj Prešov a to 18. júla 1845, keď sa rozvodnila rieka Torysa.

Informácie o východnom Slovensku boli najčastejšie uverejňované v rubrike *Ďeňník domáci*. Z obsahového hľadiska dominovali príspevky o sociálnom a hospo-

---

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

dárskom postavení obyvateľov, o spolkovej činnosti, najmä o skúsenostiach s pôsobením spolkov miernosti, o nedostatku slovenských škôl vrátane nedeľných škôl. Objavovali sa tiež stručné informácie o smrti predstaviteľov cirkvi, ako aj rôzne zaujímavosti zo života tunajšieho ľudu.

Najpočetnejšie zastúpenie podľa počtu príspevkov mala *Spišská stolica*. Pričinil sa o to dopisovateľ podpisujúci sa skratkou M. CH., pod ktorou sa skrýval katolícky kňaz, publicista, prekladateľ, stúpenec štúrovskej spisovnej slovenčiny a zakladateľ spolkov miernosti na Spiši Michal Chlebák. V Slovenských národných novinách sa venoval sociálnym, hospodárskym, literárnym a cirkevným otázkam na Spiši. Po Spiši boli solídne zastúpené stolice Šarišská a Abovská. Prvý príspevok zo Zemplína bol uverejnený až v polovici roka 1847. Ústrednou témou článkov stadiaľ najmä v roku 1847 boli dôsledky neúrody (1845 – 1847), ktoré vyústili do hladomoru a biedy tunajšieho obyvateľstva. Dopisovateľ zo Zemplína, podpísaný ako Jeden Slováč, sa napr. sťažoval na slabú národnú vyspelosť tunajšieho obyvateľstva. Ďalší dopisovateľ z tohto regiónu podpísaný Ondrej Urban sa zaoberal hospodárskymi otázkami. Zvýšenú pozornosť venovali dopisovatelia či autori článkov, zväčša anonymní, najmä sociálnym otázkam, cirkevnému životu, zmieňovali sa aj o smutných a tragických udalostiach (trestná činnosť, zlodejstvo, prepady a pod.).

Aj keď články približujúce situáciu na východnom Slovensku mali zásluhou niekoľkých dopisovateľov dobré zastúpenie, ale vcelku v Slovenských národných novinách prevládali príspevky od dopisovateľov zo západného a stredného Slovenska.

Použitá literatúra

Slovenskije národňje novini 1845 – 1848

Slovensko. Dejiny. Zost. Ján Tibenský. Bratislava : Obzor, 1978, s. 495.

LIBA, Peter. Dejinné pôsobenie Ľudovíta Štúra. In *Knižnica*, roč. 16, 2015, č. 4, s. 7 – 8.

ŽIBRITOVÁ, Gabriela. Ľudovít Štúr a školy, knihy, knižnice. In *Knižnica*, roč. 16, 2015, č. 4, s. 20 – 26.

100 ROKOV OD TRIANONU – OHLASY REGIONÁLNEJ TLAČE NA PODPÍSANIE MIERU S MAĎARSKOM¹

Peter KOVAL

Prvá svetová vojna priniesla milióny obetí na ľudských životoch a obrovské škody na majetku. Vyriešenie sporov, ktoré spustili celosvetový konflikt, mala ukončiť Parížska mierová konferencia. Víťazné mocnosti dospeli k záveru, že mnohonárodnostná habsburská monarchia bude rozdelená na menšie štátne zoskupenia na princípoch národného sebaurčenia. Na území Rakúsko-Uhorska vznikli viaceré nástupnícke štáty, odrážajúce etnickú rôznorodosť Európy.

Pre osud novovzniknutej Československej republiky boli podstatné dve mierové zmluvy: Saintgermainská, podpísaná s Rakúskom, a Trianonská, podpísaná s Maďarskom. Práve tento právny dokument tvoril centrálné miesto v povojnovom diplomatickom a vojenskom zápase o hranice. V zmluve išlo jednak o vymedzenie teritoriálneho status quo nového česko-slovenského štátu, jeho zafixovanie do versaillského systému mierových zmlúv a zároveň aj o vybudovanie záruk bezpečnosti Slovenska voči expanzívnym snahám maďarského suseda.

Už pred 4. júnom 1920 sa v predchádzajúcich mierových zmluvách uznávali hranice nových nástupníckych štátov a ostávalo len Maďarsko, ktoré malo svojim podpisom potvrdiť, že Slovensko, Podkarpatská Rus, rumunské, juhoslovanské kraje a Burgenland sa odtrhli od Uhorska. O 16.30 hod. podpísali Trianonskú mierovú zmluvu ako prví maďarskí delegáti Dr. Benárd a Drasche-Lázár. Po nich zmluvu svojim podpisom potvrdili zástupcovia dohody. Za ČSR zmluvu podpísal minister zahraničia Eduard Beneš a mimoriadny vyslanec a splnomocnený minister Dr. Štefan Osuský. Zmluva bola ratifikovaná maďarským snemom 13. novembra 1920, československý senát tak urobil 22. decembra 1920 a parlament 28. januára 1921.

Reakcie na podpis Trianonskej mierovej zmluvy boli odlišné. V Maďarsku zaznamenali novú vlnu protestov vo väčších mestách, ale aj na vidieku. Demonštrácie boli vedené na verejnosti, v úradoch, školách, ale aj v kostoloch. Medzi obyvateľstvom zavládol smútok, obchody, divadlá či zábavné podniky boli načas pozatvárané. Svoju nespokojnosť prejavili aj domáci maďarskí politici a množstvo komentárov v maďarskej tlači poukazovalo na jednu z najtragickejších udalostí maďarských dejín. Na počudovanie podpis mierovej zmluvy v Trianone nezaznamenal búrlivý pozitívny ohlas v československej verejnosti. Dokonca aj denné tlačené periodiká zaznamenali túto udalosť s miernym oneskorením a s nie príliš veľkým dôrazom.

Podpísanie mierovej dohody s Maďarskom, súdiac aj podľa článkov z regionálnej tlače, nevyvolalo vo verejnosti na východnom Slovensku okamžitý veľký „ošiaľ“. Oveľa väčšiu odozvu aj v júnovom čase mali prvé slobodné demokratické voľby do zákonodarných orgánov ČSR, konané na konci apríla 1920. Preto aj v dobovej tlači nachádzame absolútnu väčšinu článkov venujúcich sa práve povolebným náladám,

---

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

analýzam povolebnej spolupráce víťazných politických zoskupení či prvým zasadnutiam zákonodarných orgánov.

Týždenník *Šarišské Hlasy* priniesol stručný popis aktu podpísania mierovej zmluvy až 13. júna 1920. V krátkom novinovom stĺpčeku bol na 15 riadkoch spomenutý priebeh podpisu zo strany spojencov a maďarských zástupcov. *Slovenský Východ*, ako najdlhšie vychádzajúci východoslovenský denník v medzivojnovom období, 5. júna priniesol krátku správu z ČTK o plánovanom podpísaní mierovej zmluvy v piatok 4. júna o 4. hod. popoludní. V nedeľňajšom vydaní novín bol potom uverejnený úryvok plamennej reči predsedu maďarského národného zhromaždenia Istvána Rakovszkého pred poslancami, v ktorej vyjadril svoje sklamanie z rozpadu „tisícročného“ uhorského štátu. V nasledujúcich číslach Slovenského Východu boli Trianonskej mierovej zmluve venované viaceré titulné články. Fr. Hromada čitateľom potvrdzoval výsledok tohto právneho aktu, na základe ktorého sa stali ako Československo, tak aj Maďarsko dvomi suverénnymi štátmi. Pripomínal, že z toho vyplynuli aj záväzky voči menšinám na svojom území. Z obsahu článku je zrejmé, že autor ním zároveň apeloval na československú vládu vo veci riešenia zlého stavu ľudového školstva na východe krajiny a vysporiadanie sa s promaďarskou orientáciou viacerých cirkevných hodnostárov. Úvaha z 10. júna 1920 vyjadrila neinformovanosť či nezáujem bežných ľudí o medzinárodnú situáciu, zahraničnú politiku novej vlády, keď sa v článku písalo o slovenskom roľníkovi a remeselníkovi, ale aj o „duševných“ pracujúcich, ktorí v piatok 4. júna 1920 pri svojom bežnom dennom stereotypu netušili, že sa „pohlo koleso slovenských dejín“. Kritika článku bola nasmerovaná na politiku vedenú zo strany maďarských predstaviteľov v druhej polovici 19. storočia prezentovanú v snahách o asimiláciu nemaďarských národností, čo malo za následok práve rozpad Rakúsko-Uhorska. V jednom z ďalších úvodných článkov Slovenského Východu bola prezentovaná obava o osud slovenskej národnostnej menšiny v Maďarsku. Autor článku staval do protikladu veľkorysú demokratickú národnostnú politiku ČSR voči tej maďarskej. Zdôrazňoval, že aj Trianonská mierová zmluva zabezpečovala práva národnostných menšín v oboch štátoch. Pomer československého štátu či Slovenska k Maďarsku, postavenie Slovákov v Maďarsku a Maďarov na Slovensku boli častými témami dobovej, nielen regionálnej, tlače aj v nasledujúcom období.

Mierová zmluva s Maďarskom musela akosi „dozrieť“ vo vedomí obyvateľov Československa. Aj keď bezprostredne po 4. júni 1920 nezaznamenávame veľký ohlas medzi slovenskou a českou verejnosťou, s pribúdajúcimi rokmi došlo k utvrdeniu záujmu aj o tento historický medzník. V čase výročí podpísania zmluvy sa objavovali v celoštátnej i regionálnej tlači pravidelné články pripomínajúce si tento právny akt. Malo to za cieľ šíriť medzi čitateľmi jednotlivých periodík národné povedomie a prezentovať jasný odkaz neprajníkom prvej ČSR o jej právnej legitimitate. Tieto hlasy boli automatickou reakciou československých politických či kultúrnych predstaviteľov na stupňujúce sa maďarské revizionistické snahy.

Až do súčasnosti Trianonská mierová zmluva zostala gordickým uzlom maďarsko-slovenských vzťahov. Celé medzivojnové obdobie bol tento právny akt na maďarskej strane vnímaný ako porážka. Treba poznamenať, že Trianon sa u našich južných susedov stále neberie ako uzavretý historický problém. Trianonská trauma sa aj dnes v časti maďarskej (aj politickej) verejnosti vníma ako násilný akt voči Maďarsku a pretrvávajú vysnené predstavy o opätovnom pričlenení stratených území.

Použitá literatúra

HRONSKÝ, Marián. *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918 – 1920)*. Bratislava : Veda, 2011. 686 s.

HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998. 328 s.

Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939. Bratislava : Veda, 2012. 543 s.

ŠVORC, Peter a kol. *Veľká doba a jej dôsledky. Prešov v 20. rokoch 20. storočia*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2012. 251 s.

Šarišské Hlasy 1920

Slovenský Východ 1920

HLAS TATIER (1920) – NEÚSPEŠNÝ TLAČOVÝ ORGÁN NÁRODNEJ A ROĽNÍCKEJ STRANY PRE SPIŠ¹

Ján DŽUJKO

Hlas Tatier začal vychádzať 20. mája 1920 ako pokračovateľ neúspešného predchodcu – týždenníka Kežmarčan. S týmto názvom sa periodikum chcelo dostať do širšieho spoločenského povedomia, pretože týždenník s predchádzajúcim názvom niesol so sebou pečať regionálnosti. Hlas Tatier vydávala Národná a roľnícka strana pre Spiš. Zodpovedným redaktorom bol Anton Zátopek. Tlačil sa týždenne na 2 až 6 stranách v Tlačiarňi Vilém Grünbaum. Jedno číslo periodika stálo 40 ha, predplatné na celý rok bolo 25 Kčs. Abonentí zo zahraničia si mohli periodikum predplatiť za 35 Kčs ročne. Vychádzal v náklade 2 000 exemplárov týždenne. Obsahoval aj reklamu a inzerciu, rozličné úradné oznamy a vyzvania. V periodiku sa postupne sformovali rubriky: *Chýrnik*, *Politické zvesti*, *Z Magury*. Pravidelne prinášal časopis príspevky zo spisu J. Burjana *Rôzne pokyny zdravotnícké*.

Obsah periodika bol veľmi chudobný. Informácie, ktoré publikoval na svojich stránkach mali regionálny, čiastočne celoslovenský charakter. Správy zo zahraničia boli veľmi zriedkavé a krátke. Dominantnú pozornosť adresoval najmä situácii na slovensko-poľských hraniciach, ktoré neboli stále definitívne stanovené. V rubrike *Z Magury* pozorne sledoval dianie v tomto regióne. Poukazoval hlavne na konfliktné situácie, ktoré vyprovokovali Poliáci, prípadne poľskí banditi s úmyslom zastrašovať tamojšie obyvateľstvo. Slovákom žijúcim v oblasti Magury odporúčal, aby verili novovzniknutej Československej republike a nenechali sa oklamať sľubmi zo strany poľských agitátorov. Dôverovať mali československým úradom a vláde. Dôležité tiež bolo to, aby sa hlásili otvorene k slovenskej národnosti a toto svoje presvedčenie deklarovali aj v spoločnosti. V období pripravovaného plebiscitu si všimol týždenník aj situáciu v Poľsku, ktorú vykresľoval negatívne. Snažil sa poukázať na skutočnosť, že v Československej republike sú neporovnateľne lepšie životné podmienky ako v Poľsku. Ďalšie príspevky publikované na stránkach Hlasu Tatier sa týkali hospodárskeho, spoločenského a kultúrneho života regiónu.

Už 10. júla 1920 prestal týždenník vychádzať. Ako dôvod, uviedol nedostatok papiera, problémy však boli pravdepodobne aj finančného charakteru, približne 500 abonentov totiž neuhradilo predplatné.

Hlas Tatier môžeme ako týždenník zaradiť medzi neúspešný pokus politickej strany vydávať svoj tlačový orgán. Podobných prípadov bolo v medzivojnovom období nielen na východnom Slovensku niekoľko. Pre mnoho periodík bola totiž ich charakteristickou črtou – krátka existencia. Vyšli len niekoľkokrát a následne zanikli.

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

Použitá literatúra

DŽUJKO, Ján. 2008. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici Presovienses*, roč. 8, 2008, s. 138 – 154.

Hlas Tatier 1920

KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografia slovenských inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968. 1074 s.

TÝŽDENNÍK ŠARIŠ – PRED 90 ROKMI ZAČALO V PREŠOVE VYCHÁDZAŤ REGIONÁLNE PERIODIKUM¹

Peter KOVAL

Vznik Československej republiky (ČSR) mal veľký vplyv na zvýšenie produkcie periodík na Slovensku. V medzivojnovom období tu vychádzalo až 1 754 novín a časopisov (z nich asi 1 000 bolo písaných po slovensky). Práve dobová tlač preto patrí medzi najzaujímavejšie pramene pri komplexnom historickom výskume, zvlášť keď ide aj o tie najvzdialenejšie, resp. periférne regióny prvej ČSR. Regionálne noviny na východnom Slovensku, vychádzajúce v tomto období, boli určené širokému spektru čitateľov, podávali rôzne informácie podľa svojho charakteru a často boli využívané aj na presadzovanie rôznych ideologických postojov. Aj keď viaceré noviny o sebe tvrdili, že sú apolitickými, nestrannými v spomínanom období v ČSR, pre ktorú bol charakteristický vysoký počet strán, to bolo takmer nemožné. Aj nezávislú tlač v podstate ovládali určité politické zoskupenia, presadzujúce svoje vlastné zábery. Preto aj pri analýzach ich obsahu je potrebné položiť dôraz na historickú kritiku, mať na pamäti ciele a zameranie jednotlivých periodík.

V rokoch 1930 – 1938 vychádzal v Prešove týždenník *Šariš* s podtitulom *Nepolitický týždenník pre spoločenský, kultúrny a hospodársky život* plniaci úlohu koordinátora regionálnych činností na Šariši. Noviny mali ambíciu ako nestranný, nepolitický týždenník podávať presné a pravdivé správy o živote v Šariši a prostredníctvom svojich aktivít sa snažiť o zvýšenie úrovne obyvateľov. Noviny chceli „zvelebovať náš kraj aj národne, posmeľovať a posilňovať ducha národného vo vlažných srdciach, budiť lásku a úctu k našej ľubozvučnej materčine“.

Šariš začal vychádzať 4. januára 1930 v periodicite raz za týždeň (najprv v sobotu, od roku 1936 každý piatok). Mal v úmysle osloviť hlavne čitateľov z okresov bývalej Šarišskej župy (prešovského, sabinovského, bardejovského, stropkovského a giraltovského). Vydavateľom bol Okresný osvetový zbor v Prešove a od roku 1932 Národohospodársky zbor pre Šariš v Prešove. Hlavný charakter novín sa výrazne nemenil, len po zmene vydavateľa sa položil dôraz aj na otázky národného hospodárstva. Komentáre z tejto oblasti boli dokonca fundovanejšie a nadobudli koncipovanejší charakter.

Periodikum si počas celého obdobia svojho vychádzania udržalo, čo do obsahu a štruktúry, vysokú úroveň, mohlo tak v tomto zmysle konkurovať aj novinám celoslovenského či celoštátneho významu. Prvá strana novín bola vždy venovaná aktuálnym udalostiam z regiónu, poväčšine išlo o správy z národohospodárskych zborov, čo bolo samozrejme ovplyvnené charakterom novín, resp. vydavateľom. No priestor dostávali aj významné postavy politického či kultúrno-spoločenského diania (regionálneho aj celorepublikového pôsobenia) a ich profily písané pri príležitosti ich životného jubilea alebo ako spomienka v prípade úmrtia. K pravidelným rubrikám patrili stĺpčky s udalosťami Z domova a Zo sveta. Udalosti z oblasti školstva

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

komentovala rubrika Školský obzor, krátke informácie z jednotlivých spoločensko-kultúrnych aktivít sa čitatelia dozvedeli aj z Chýrnika, Besednice, Umenia a divadla, Športu a turistiky, Rôznych zvestí a i. Pomerne dostatok priestoru dostali v novinách komentáre, informujúce a hodnotiace udalosti kultúrneho, spoločenského či hospodárskeho rázu, odohrávajúce sa v regióne. Pravidelný priestor bol vyčlenený rovnako pripomínaniu si rozličných sviatkov, výročí regionálneho, ale aj celoštátneho charakteru. Nájdeme v nich tiež informácie z cirkevného života, kde primeraný priestor dostali všetky cirkvi pôsobiace v šarišskom regióne. Hospodárske zameranie novín vystihovala rubrika Národohospodársky zbor s informáciami o aktivitách jednotlivých národohospodárskych inštitúcií v šarišskom regióne. V prvých troch ročníkoch Šariša dominovala tematika školstva, kultúry a osvetu. Po roku 1932 sa viac do popredia dostávali národohospodárske otázky. No pravidelný priestor bol venovaný tiež rôznym vlastivedným témam, zvlášť však regionálnej histórii.

Redakciu týždenníka Šariš tvorili počas celých deviatich ročníkov vychádzania prevažne osobnosti zo školského prostredia. Išlo o riaditeľov gymnázií a meštianskych škôl (napr. Alexander Chrappa, Stanislav Treybal, Alojz Král, Ján Krížek), učiteľov-profesorov z týchto škôl (Henrich Egert, Jaroslav Knob, Alex Križka, Jozef Rehuš, Ervin Lazar, Ľudovít Wintner, Július Žilka a i.), školských správcov (Izidor Schwartz, Vojtech Čisárik, Ján Kolárčik, Rudolf Stopek, Július Varga a i.) či školských inšpektorov (Ľudovít Hrnčiar, Bartolomej Krpelec). Rovnako v nej pracovali právnici (Jozef Jakubek, Rudolf Lieskovský, Jozef Šolc, Ján Tarbajovský a i.), starosta mesta Prešov Alexej Duchoň a ďalšie postavy z radov slovenskej inteligencie, v tom čase pôsobiacej v šarišskom regióne.

Koniec regionálneho periodika predznamenovala celková radikalizácia spoločnosti na konci 30. rokov 20. storočia. Opätovná zmena vydavateľa v októbri 1938 a politické zmeny na konci tohto roku spôsobili pokles záujmu o noviny. Obsahovo sa noviny zamerali prakticky výsostne len na udalosti súvisiace s vyhlásením autonómie Slovenska, vymenovaním novej vlády, návštevami slovenských vládnych predstaviteľov v Prešove a okolí, manifestáciou na podporu slovenskosti a pod. Zmenu obsahovej orientácie týždenníka Šariš po októbri 1938 dokazuje aj skutočnosť, že kým dovtedy sa slovenské národné cítenie, slovenský národ prezentoval vždy v zhode s bratským českým národom a v úplnej spokojnosti, v spoločnom pôsobení v jednom štátnom zväzku, čo dokazovali mnohé články venované oslavám 28. októbra 1918, po októbri 1938 sa už redaktori zameriavali len na význam 30. októbra 1918 – dátumu prijatia Martinskej deklarácie.

Posledné číslo týždenníka Šariš vyšlo 24. decembra 1938. Vydávanie časopisu bolo zastavené hlavne z dôvodu poklesu záujmu spolupracovníkov, ako aj odberateľov. Redakcia sa so svojimi čitateľmi rozlúčila priateľne, aby aj naďalej pretrvávala potreba a ochota kultúrne i hospodársky zveľaďovať šarišský kraj, o čo sa aspoň v tej prvej rovine týždenník za deväť rokov svojej existencie usiloval.

Týždenník Šariš sa za deväť rokov svojho jestvovania snažil dodržať program a ciele, ktoré si stanovil vo svojom prvom čísle. O tom, že ich priebežne plnil a bol dobrým časopisom, svedčí aj dĺžka jeho existencie a počet odberateľov. Šariš bol jediným regionálnym periodikom svojho druhu v šarišskom regióne v 30. rokoch 20. storočia. Svojím obsahom zameraným na osvetu či vlastivedu plnil funkciu širitela slovenského kultúrneho, ale hlavne národného povedomia na geografickej periférii ČSR.

Použitá literatúra

- DŽUJKO Ján. 28. október 1918 – medzník vo vývoji slovenského novinárstva (Slovenská tlač vychádzajúca v Prešove). In *Annales historici Presovienses* 9. Ed. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2010, s. 199 – 214.
- DŽUJKO Ján. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich v Prešove v rokoch 1918 – 1938. In *Z minulosti a súčasnosti knižnej kultúry Prešova*. Ed. Marcela Domenová. Prešov : Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2007, s. 62 – 88.
- HUDEČKOVÁ Viera. Týždenník Šariš a kultúrno-osvetová práca v rovnomennom regióne v 30. rokoch 20. storočia. In *Ročenka Katedry dejín FHPV 2003*. Ed. Martin Pekár. Prešov : Universum, 2003, s. 106 – 113.
- KOVAL, Peter. Kultúrno-osvetový a vlastivedný charakter regionálneho týždenníka Šariš (1930 – 1938). In *Regionální vlastivědná periodika a jejich místo v historiografii : (Vlašim 24. – 25. listopadu 2011)*. Vlašim : Muzeum Podblanicka, 2012, s. 249 – 264.
- Šariš. *Nepolitický týždenník pre spoločenský, kultúrny a hospodársky život 1930 – 1938*.

SLOVO (1933 – 1934) – NEÚSPEŠNÝ POKUS JOZEFA IGAZA VYDÁVAŤ TÝŽDENNÍK NA VÝCHODNOM SLOVENSKU¹

Ján DŽUJKO

Týždenník Slovo začal vychádzať v roku 1933 v Košiciach s podtitulom *Nepolitický riportný týždenník Joža Igaza-Biskupického*. Jozef Igaz bol zároveň hlavným redaktorom a aj majiteľom periodika. Zodpovedným redaktorom bol Vojtech Marenčin. Tlačil sa v Kníhtlačiarňi Grafika na štyroch stranách. Cena jedného čísla časopisu bola jedna koruna, predplatné na rok činilo 50 korún. Časopis už pri svojom vzniku mal problémy údajne z dôvodu neprajnej kampane ďalšieho košického periodika – Echo východu (1932 – 1935). Periodikum chcelo stáť na strane tých, ktorým sa krivdilo a byť hlásateľom znášanlivosti a porozumenia. Osloviť chcelo každého Slováka a Čecha, aby spoločne prispeli k zlepšeniu vtedajšej situácie. Podľa redaktora Vojtecha Marenčina na Slovensku chýbali kvalitné noviny, akými Slovo malo ambíciu byť. Tie chceli byť apolitickými, pretože politické straníctvo považovali za škodlivé. Uvedomovali si túto skutočnosť predovšetkým v súvislosti s tým, že vychádzali v Košiciach, v meste, ktoré bolo „akýmsi koncentračným táborom všetkých nepriateľských elementov“. Ich poslaním teda nebolo obhajovať žiadne politické idey, ale práve naopak predsavzali si, že svojím obsahom budú chrániť slobodu a práva Slovákov v republike a svojimi radami budú podporovať roľníkov a robotníkov.

Z obsahovej stránky sa periodikum venovalo predovšetkým daniu vo východoslovenskom regióne a na Slovensku. Zahraničné spravodajstvo na stránkach časopisu absentovalo, pretože sa redakcia snažila venovať predovšetkým daniu na východe krajiny. V súvislosti s tým chcela zriadiť spravodajskú agentúru, ktorá by dodávala informácie všetkým slovenským, českým, maďarským a nemeckým periodikám vychádzajúcim v Československej republike. Postupne sa v časopise sformovalo len niekoľko pravidelných rubriek: *Blúdiac Slovenskom*, *Malý oznamovateľ*, *Všetličo*. K bohatšiemu obsahu periodika mali prispieť aj spolupracovníci zo slovenských miest, ktorým redakcia za ich podporu vo forme príspevkov sľubovala aj finančnú odmenu.

Redakcia týždenníka mala veľké ambície, už začiatkom druhého ročníka svojej existencie avizovala, že má v pláne vydávať periodikum denne, avšak táto snaha skončila neúspechom. Na jeho stránkach plánovala redakcia riešiť problematiku vzájomného vzťahu Slovákov a Čechov v spoločnom štáte, slovenskej kultúry či židovskú otázku. Všetko svoje úsilie chcela adresovať slovenskému ľudu a podpore Československej republiky. Založiť tiež chcela *Nepolitické združenie Slovákov*, ktorého členom sa mohol stať každý Slováka, bez ohľadu na svoje politické či náboženské presvedčenie. Zaoberať sa malo hospodárskymi a kultúrnymi otázkami a rozhodne sa nemalo stať politickou stranou, ale skôr záujmovou organizáciou.

1 Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 *Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie*.

Napokon v roku 1934 vyšiel časopis iba raz a zanikol. Pravdepodobnou príčinou bol slabý záujem čitateľov o takýto druh periodika, nízky počet abonentov, ako aj finančné problémy.

Použitá literatúra

- DŽUJKO, Ján. 2008. Prehľad po slovensky písaných novinách a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici Presovienses*, roč. 8, 2008, s. 138 – 154.
- KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografia slovenských inorečových novin a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin : Matica slovenská, 1968. 1074 s.
- Slovo 1933 – 1934*

V TEJTO BUDOVE
V ROKOCH 1918 - 1919
SÍDLILI REFERÁTY MINISTERSTVA
S PLNOU MOCOU PRE SPRÁVU
SLOVENSKA

POLNOBANKA, a.s. ZBOR ŽILINCOV 1996

RECENZIE ANOTÁCIE

Mdina, tzv. Tiché mesto, je bývalým hlavným mestom ostrova Malta. V tomto stredovekom meste, kde až na malé výnimky je zakázaná automobilová doprava je jednou z dominánt Katedrála sv. Pavla. Foto: Nadežda Jurčišinová

- ◀ *Pamätná tabuľa na dnešnej budove UniBanky na Národnej ulici v Žiline. Pripomína fakt, že Žilina od 12. decembra 1918 do 2. februára 1919 so sídlom Ministerstva s plnou správou pre Slovensko na čele s Vavrom Šrobárom bola dva mesiace hlavným mestom Slovenska vo vtedajšom novovzniknutom Československu. Foto: Nadežda Jurčišinová*

Rudolf Michal Viest v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov historiografie. Ed. Miloslav Čaplovič. Revúca – Bratislava : Mesto Revúca, Vojenský historický ústav, 2018. 120 s. ISBN 978-80-89523-50-4.

Sté výročie vzniku prvej Československej republiky predstavovalo vzácnu príležitosť nielen na pripomenutie si tejto významnej skutočnosti, ale tiež na prezentovanie množstva osobností či udalostí, ktoré sa s týmto obdobím viac či menej spájali. Jednou z významných slovenských osobností, ktorých osudy sa s existenciou prvej republiky celkom prirodzene prelínajú, je aj generál Rudolf Michal Viest. Publikácia pripravená kolektívom autorov pod vedením dr. Miloslava Čaploviča, približuje v podstate v chronologickom slede osudy muža, ktorý sa po skončení druhej svetovej vojny mal postupne vytrátiť z pamäti ľudí i učebníc dejepisu.

Životné osudy Rudolfa M. Viesta sú pritom veľmi zaujímavé a v mnohom typické pre obdobie záveru 19. a prvej polovice 20. storočia. Pochádzal z Revúcej, kde vyrastal v slovenskom malomestskom prostredí, v nezámožnej rodine remeselníka. Napriek predčasnej smrti otca sa mu však s pomocou brata podarilo vyštudovať Vyššiu priemyselnú školu v Budapešti. I keď si rýchlo našiel zamestnanie, jeho osudom sa nakoniec stala armáda. Už v roku 1911 narukoval v rámci plnenia brannej povinnosti ako jednoročný dobrovoľník. Zakrátko smeroval podobne ako milióny ďalších na bojiská prvej svetovej vojny. Vznik Československa mu v tomto smere priniesol nové možnosti. Keď sa ako legionár pôsobiaci v Rusku konečne vrátil domov, rozhodol sa zostať v armáde. Vďaka svojim schopnostiam sa mu ako prvému Slovákov v roku 1933 podarilo získať hodnosť brigádneho generála. Okrem mnohých iných funkcií a zodpovedných úloh viedol v roku 1937, ako vtedajší veliteľ pražskej posádky, ulicami hlavného mesta pohrebný sprievod prezidenta T. G. Masaryka.

Aktívne sa zapojil do boja proti fašizmu a súčasne spolu s mnohými ďalšími slovenskými osobnosťami protestoval proti rozbitiu Československa. V emigrácii okrem mnohých významných funkcií, ktoré postupne zastával, pomáhal organizovať československé jednotky najmä vo Veľkej Británii. Začiatkom októbra 1944 prevzal velenie nad jednotkami bojujúcimi v Slovenskom národnom povstaní, no už začiatkom novembra toho istého roku sa spolu s generálom Golianom dostali do nemeckého zajatia. V Berlíne boli obaja odsúdení a popravení.

Jednotlivé kapitoly publikácie, ktoré pripravili doc. J. Bystrický, dr. M. Čaplovič, dr. P. Chorvát, dr. P. Šumichrast a Mgr. B. Šeďová, zahrnuté do väčšieho celku nazvaného *Viest očami slovenských historikov*, mapujú nielen životné osudy tohto prvého slovenského generála. Ponúkajú širšie súvislosti spojené s politickým vývojom strednej Európy či životom armády. Napríklad v kapitole *Rudolf Viest – dôstojník československej armády 1920 – 1939*-jej autor dr. P. Chorvát sleduje jeho pôsobenie od návratu z Ruska v roku 1920 už ako majora československých légií, rozhodnutie zostať v československej armáde, krátke obdobie štúdia na vojenskej škole i rôznych špecializačných kurzoch. Rudolf Viest sa veľmi rýchlo zapojil aj do diplomatických služieb, keď pôsobil ako vojenský pridelenec v Budapešti a Varšave, resp. pracoval

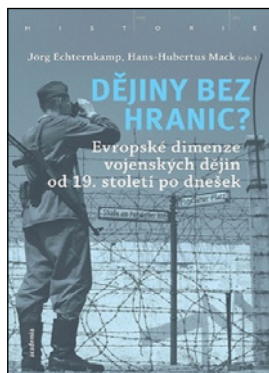

v mnohých veliteľských funkciách. Žiaľ, druhá polovica 30. rokov mu nepriniesla len ďalšie povýšenia, ale i nutnosť vysporiadať sa so situáciou po Mníchove, resp. po rôznych rokovaníach, keď napríklad spolu s dr. J. Tisom rokoval v Komárne o územných nárokoch našich južných susedov.

Rozsahom neveliká, no obsahovo zaujímavá publikácia je takmer za každou kapitolou doplnená bohatou obrazovou prílohou. Nepochybne tak osloví nielen profesionálnych historikov, ale i záujemcov z radov širokej verejnosti.

Patrik Derfiňák

Dějiny bez hranic? Evropské dimenze vojenských dějin od 19. století po dnešek.
Eds. Jörg Echternkamp, Mack Hans-Hubertus. Praha : Academia, 2019. 456 s.
ISBN 978-80-200-2935-5.

Vojna patrí medzi faktory, ktoré výrazným spôsobom ovplyvňujú vývin spoločnosti, politiky a dejín vo všeobecnosti. Vojenské dejiny úzko súvisia s historickým procesom vývoja spoločnosti a ich výskum, či už v meradle národnom alebo nadnárodnom, pomáha lepšie pochopiť a zasadiť konkrétne udalosti z minulosti do kontextu historického vývoja. Predkladaný zborník príspevkov s názvom *Dějiny bez hranic* má podľa zostavovateľov poskytnúť náhľad do dimenzií európskych vojenských dejín.

Autori jednotlivých príspevkov zostavili publikáciu, ktorá prehľadovým spôsobom interpretuje európske vojenské dejiny od začiatku 19. storočia, pričom sa zameriava predovšetkým na historicko-politické súvislosti najznámejších častí týchto dejín. O medzinárodnom poňatí tejto publikácie svedčí najmä autorský kolektív zložený z autorov, pôvodcom z rozličných európskych štátov (Nemecko, Francúzsko, Veľká Británia, Taliansko, Poľsko, Španielsko, Dánsko, Estónsko, Holandsko, Rakúsko, Rumunsko a Švajčiarsko), doplnený o odborníkov zo Spojených štátov amerických a Ruska, krajín, ktoré mali počas prevažnej časti skúmaného obdobia v Európe svoje záujmy.

Publikácia je rozdelená na sedem častí. Po predhovore a úvode, v ktorom je práca predstavená a kde je stručne načrtnutá problematika analyzovaná v tejto knihe, nasleduje jej prvá časť, vo forme prehľadovej úvodnej štúdie Georges-Henriho Soutou, ktorá prezentuje vojenské dejiny Európy od začiatku 19. storočia do konca 20. storočia.

V druhej časti, po štúdiu Michaela Rowea, venujúcej sa najmä dôsledkom napoleonských vojen na vývoj vojenstva v Európe, nasledujú príspevky zamerané na vojenské konflikty 20. storočia. Roger Chickering prezentuje prvú svetovú vojnu ako prvý veľký industriálny konflikt založený na masách ľudu. Jean-Luc Lelu porovnáva bitku pri Stalingrade, operáciu Overlord a oslobodenie Európy, a vyvracia mýty, ktoré stále obklopujú tieto významné medzníky dejín druhej svetovej vojny. Dejiny studenej vojny približuje Jan Hoffenaar, na ktorého príspevok nadväzuje

štúdia Carmen Rijnoveanuovej, zaoberajúca sa Konferenciou o bezpečnosti a spolupráci v Európe v kontexte rumunskej zahraničnej politiky. Medzinárodne-právny charakter európskych vojenských konfliktov analyzoval mimoriadne pútavo Peter Lieb. Holger Nehring sa zaoberal vznikom, vývojom a hlavnými osobnosťami európskych mierových hnutí od 19. storočia.

Tretiu časť otvára príspevok Michaela Epkenhansa prezentujúci vojensko-priemyselnú problematiku v európskych konfliktoch. Osobitná pozornosť bola v zborníku venovaná ruskej občianskej vojne 1917 – 1922 (Karsten Brüggemann) a Španielskej občianskej vojne (Carsten Humlebæk). Otázkami fungovania švajčiarskej armády a francúzskej cudzineckej légie v dejinách sa zaoberali Rudolf Jaun a Eckard Michels. Posledným príspevkom tejto časti je štúdia Christiane Wienandovej o Zväze navrátilcov a nemecko-francúzskeho priateľstva po druhej svetovej vojne.

Kultúre a propagande bola venovaná štvrtá časť knihy. Východnému a juhovýchodnému bojisku prvej svetovej vojny sa v tomto kontexte venoval Maciej Górny. Postavenie hudby a jej vplyv na rozličné národy v druhej svetovej vojne prezentoval Sven Oliver Müller. Na tento príspevok nadväzovala analýza amerických filmov o druhej svetovej vojne v Európe od Andreasa Etgesa, kde autor na príklade najslávnejších filmov prezentoval vnímanie vojny v Európe na americkom kontinente. Berndt Mütter porovnával na príklade Stalingradu a Normandie vtedajšie bojiská so súčasnými pamätnými a pietnymi miestami, ktoré boli na nich zriadené. Sociologickú analýzu na základe charakteristiky generácií, ktoré zažili prvú a druhú svetovú vojnu a snažili sa s ňou vyrovnáť (v Nemecku) podala Mary Fulbrooková.

O koalíciách, alianciách a spojenectvách je piata časť publikácie. Günter Kronenbitter píše o koalíciách európskych štátov od 19. storočia do roku 1945. Zvyšné tri príspevky v tejto sekcii boli venované spojenectvám a paktom po druhej svetovej vojne: Massimo de Leonardis sa zaoberal európskou bezpečnostnou politikou v období rokov 1945 – 1989; Corine Defranceová a Ulrich Pfeil prezentovali myšlienku a neúspech plánu Európskeho obranného spoločenstva zo začiatku 50. rokov 20. storočia a prierez studenou vojnou z pohľadu Severoatlantickej aliancie a Varšavskej zmluvy podal Winfried Heinemann.

Predposledná sekcia zborníka analyzuje vzťahy medzi Európou a Spojenými štátmi americkými, resp. Európou a Ruskom v období 18. až 20. storočia. Autori (Donald Abenheim a Boris Chavkin) v nej prezentujú vývoj a vplyv vojenských vzťahov medzi Európou a dvoma veľmocami na príklade najdôležitejších vojenských konfliktov tohto obdobia. Do tejto časti je začlenený príspevok Matthewa Jamisona, ktorý analyzuje administratívu a vízie britského premiéra Tonyho Blaira aj v súvislosti s humanitárnou intervenciou Veľkej Británie a s vojnou v Kosove. Záverečná, siedma, časť približuje na príklade štúdie Leopolda Nutiho rozpad Juhoslávie a vplyvu či vzťahom tohto priestoru s ostatnými európskymi krajinami a Európskou úniou.

„Vojna je pokračovaním politiky inými prostriedkami.“ Tento výrok pruského generála a vojenského teoretika Carla von Clausewitza sprevádza čitateľa celou predkladanou publikáciou, najmä však v štúdiách s vojensko-politickým zameraním. Príspevky autorov zaoberajúce sa príbuzným odborom histórie či okrajovým témam, ktoré súvisia s vojenskými dejinami a históriou vôbec, dokumentujú v tejto publikácii jej interdisciplinaritu. Autori venujúci sa vo svojich príspevkoch sociológii,

umeniu, kultúre, prezentujú výsledky svojich výskumov v celkovom obraze citlivo korešpondujúcom s témou publikácie, a svojimi príspevkami vhodne dopĺňajú celú prácu, ktorá tým získava širší záber pre didaktické účely vojenských dejín Európy.

Publikácia je pri niektorých príspevkoch doplnená mapami, obrázkami, karikatúrami, tabuľkami či grafmi, ktoré čitateľ môže nájsť prehľadne rozpísané v závere knihy, v sekcii Príloha. Na rovnakom mieste sa nachádza prehľadný zoznam skratiek, použitých v knihe. Na konci zborníka je uvedený menný a miestny register a stručné informácie o autoroch, ktorí svojimi textami do publikácie prispeli.

Zborník *Dějiny bez hranic* s podtitulom *Evropské dimenze vojenských dějin od 19. století po dnešek* je určený všetkým záujemcom o vojenské dejiny, dejiny 19. a 20. storočia či študentom histórie, politológie a príbuzných odborov.

Erik Ondria

***Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919.* Bratislava – Košice : MV SR, Štátny archív v Bratislave; MV SR Štátny archív v Košiciach, 2018. 504 s. ISBN 978-80-973256-0-2.**

V roku stého výročia založenia Československej republiky (ČSR) bolo vydaných viacero zaujímavých vedeckých, no i populárno-odborných publikácií ako na Slovensku, tak aj na českej strane. Ich hlavný zámer možno zhrnúť do zdôraznenia si jednej z najvýraznejších udalostí, ak vôbec nie najvýznamnejšieho historického medzníka, moderných českých a slovenských dejín 20. storočia. Autori týchto historických prác posunuli stav slovenskej a českej historiografie do roviny novších či hlbších analýz pomerov a sledov udalostí pred aj po 28. októbri 1918 v Československu, resp. v mnohých prípadoch sa zameriavali skôr na jednotlivé konkrétne regióny, perifériu krajiny, kde sa štátoprávne zmeny vnímali možno odlišnejšie ako v centrách spoločensko-politického diania.

Zo spolupráce dvoch štátnych archívov v Bratislave a Košiciach (vrátane ich pracovísk – pobočiek) spolu s pracovníkom Vojenského historického ústavu Petrom Chorvátom vzišla do tejto problematiky zapadajúca zbierka archívnych prameňov. Spolueditormi rozsiahlej publikácie okrem spomenutého P. Chorváta sú: Margita Bandoľová (Štátny archív v Košiciach, pracovisko Archív Trebišov), Mária Feješová (Štátny archív v Bratislave, pracovisko Archív Modra), Ivan Guba (Archív mesta Bratislavy), Jozef Meliš (Štátny archív v Bratislave), Erik Dulovič a Lucia Tokárová (Štátny archív v Košiciach). Celkovo 260 dokumentov nachádzajúcich sa vo fondoch uvedených archívov dvoch najväčších slovenských miest a ich pracovísk mapuje vznik ČSR a obdobie jej prvého roku.

Editóri zbierky mali ambíciu vybrať najzávažnejšie dokumenty viažuce sa na zlomovú historickú etapu a zvlášť sa snažili vyselektovať pramene, zasadené do kontextu zániku Rakúsko-Uhorska a vzniku ČSR, vzťahujúce sa k jednotlivým regiónom Slovenska. Najreprezentatívnejšie pre nich preto boli dokumenty obsahu-

júce fondy jednotlivých župných zriadení do roku 1922 (hlavný župan, podžupan, služnovské úrady či verejnoprávne výbory). Zvlášť vzácne a smerodajné vo vykreslení spoločensko-politických pomerov krátko po vzniku nového štátu sú dokumenty nadriadených orgánov, inštitúcií už susedného maďarského štátu. Tie naznačujú, akým spôsobom sa maďarské správne orgány všemožne snažili v hektickej povojnovej dobe neustále usmerňovať činnosť župných orgánov už v novovzniknutej ČSR. Niektoré dokumenty potvrdzujú fakt, že išlo z ich strany o jasné snahy o dezintegráciu nového štátu, kladenie prekážok pre novovznikajúcu československú štátnu správu. Iné zaradené dokumenty vykresľujú, okrem postupného rozkladu starej štátnej moci a konštituovania nového aparátu (často problematický odchod starých úradníkov, presadzovanie československej agendy – prisahy vernosti novému československému štátu, príchod českých žandárov, úradníkov a získavanie si dôvery domácich slovenských obyvateľov), aj problémy zo zásobovaním či emotívne chvíle naplnené ozbrojenými nepokojmi v niektorých slovenských regiónoch.

Formálne je edícia prameňov zvládnutá na vysokej úrovni. Dokumenty sú zoradené chronologicky. České a slovenské písomnosti obsahujú záhlavný regist obsahujúci všetky potrebné údaje ako odosielateľa, príjemcu či predmet riešeného dokumentu. K cudzojazyčnému dokumentu editori zaradili náhradný regist obsahujúci okrem uvedených údajov aj mená osôb, názvy lokalít a obsirnejší obsah, čím sledovali širšie využitie zbierky aj pre vedecké účely. Editori doplnili text o textové a vecné poznámky. Samozrejmosťou sú informácie o uložení dokumentu v konkrétnom archíve, fonde, príp. je uvedené aj inventárne číslo, číslo spisu a škatule, čo umožňuje recipientovi jednoduchšiu cestu vyhľadania originálu prameňa v príslušnom archíve. Menný, miestny a vecný register sprehľadňuje celú publikáciu.

Zbierka dokumentov *Od Uhorského kráľovstva k Československej republike. Dokumenty z fondov slovenských regionálnych archívov k udalostiam v rokoch 1918 – 1919* je vydareným dielom kolektívu historikov – archivárov venovaným výročiu vzniku spoločného štátu Čechov a Slovákov. Možno ju zaradiť medzi edície prameňov, ktoré sprístupňujú širšej čitateľskej verejnosti dobové pohľady na zlomové udalosti našich novodobých dejín.

Peter Koval'

Magni amici ac scientiae viro...: k životnému jubileu profesora Jozefa Šimončiča. Ed. Henrieta Žažová. Trnava : Typi Universitatis Tyrnaviensis, 2018. 431, [1] s. ISBN 978-80-568-0180-2.

Namiesto obligátneho predslovu zaradila editorka Henrieta Žažová do tejto publikácie text *Magni amici ac scientiae viro...* (s. 15 – 21), v ktorom jednoznačne dala najavo svoj úprimný vzťah a úctu k osobnosti profesora, historika, archivára a pedagóga prof. PhDr. Jozefa Šimončiča, CSc. (nar. 1928). Zborník predstavuje výstup z kolokvia, konaného pri príležitosti jeho životného jubilea (90 rokov), ktoré usporiadala Trnavská univerzita (TU) v Trnave – Katedra histórie Filozofickej fakulty a Ústav dejín v spolupráci so Štátnym archívom v Trnave, mestom Trnava a Spolkom trnavských historikov Slovenskou historickou spoločnosťou pri SAV 19. 6. 2018 v aule Pazmaneum (s. 15). V tejto časti editorka uviedla aj jeho životopis.

Zborník obsahuje príspevky, ktoré boli rozdelené do dvoch rubriík. Prvou rubrikou sú *Príhovory a spomienky* (celkovo v počte 15). Predstavuje časť venujúcu sa osobným postrehom, spomienkam z viacerých uhlov pohľadu – prof. Jozef Šimončič je pripomínaný ako pedagóg, kolega, riaditeľ – zakladateľ Ústavu dejín TU a človek. V príspevkoch sa mapuje vždy niektorá časť jeho profesijného života, ako aj udelenie pamätných predmetov (medaily) či pamätných pôct jubilantovi pri príležitosti životného jubilea od viacerých odborných spoločností.

Ide o príspevky – pozdravy rektora TU v Trnave Mareka Šmida *Životné jubileum prof. PhDr. Jozefa Šimončiča, CSc.* (s. 24), hovorca mesta Trnava Pavla Tomašoviča *Príbeh zapísaný do dejín univerzity a mesta* (s. 25 – 26), Juraja Roháča *Archivár prof. PhDr. Jozef Šimončič, CSc.* (s. 27 – 33), v ktorom si spomína na časy v trnavskom archíve a vyzdvihuje jeho riadiace schopnosti a charakter. Osobnosť jubilujúceho profesora ako pedagóga, ale aj obsah štúdia dejín spracoval Vladimír Rábik v príspevku *Profesor Jozef Šimončič ako pedagóg na Trnavskej univerzite* (s. 34 – 36). Ďalej sem bol zaradený príspevok Mariána Manáka *Profesor Jozef Šimončič – zakladateľ Ústavu dejín Trnavskej univerzity* (s. 37 – 38), v ktorom autor hodnotí jeho aktivity v rokoch 2005 – 2008. K ďalším príspevkom patria napríklad *Profesor Jozef Šimončič deväťdesiatročný* (s. 39 – 41) od zodpovedného redaktora časopisu Viera a život Ladislava Csontos, osobné postrehy absolventa 1. ročníka odboru história doc. Jaroslava Nemeša – *Profesor Jozef Šimončič a poslucháči* (s. 42 – 43), bývalého pracovníka Západoslovenského múzea v Trnave Petra Horvátha *Pocta osobnosti a priateľovi profesorovi Jozefovi Šimončičovi k jeho deväťdesiatke* (s. 44 – 47).

Do publikácie boli zaradené aj texty od predstaviteľov odborných združení a spoločností, a to od Rastislava Kožiaka *K udeleniu pamätného listu za mimoriadny prínos k rozvoju slovenskej historiografie a k menovaniu za čestného člena Slovenskej historickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied* (s. 51 – 53), Martiny Orosovej *K udeleniu pamätného listu o menovaní za čestného člena Spoločnosti slovenských archivárov* (s. 53 – 54), resp. od Júlie Ragačovej *K udeleniu pamätnej medaily Za zásluhy o verejnú správu* (s. 49 – 50), ktorú jubilantovi udelila Sekcia verejnej správy Ministerstva vnútra SR v zastúpení Ing. Adriánom Jenčom. V tejto rubrike sa ocitol aj text od dekana FF TU v Trnave Milana Katunineca *K jubileu prof. PhDr. Jozefa Šimončiča, CSc.* (s. 55 – 57). Osobný a ľudský rozmer má príspevok jubilantovej kolegyne Alžbety Hološovej *Profesor Jozef Šimončič – archivár, historik, pedagóg, môj prvý a posledný riaditeľ a stále dobrý radca a priateľ na poli histórie* (s. 58 – 63), pozdravný text Anny Kumičikovej *Pocta profesorovi Jozefovi Šimončičovi* (s. 64) a napokon text od kampanológa Juraja Gembického *Pánu profesorovi z lásky...* (s. 65 – 67).

Milou a úsmevnou časťou publikácie sú prílohy, príloha č. 1 (s. 68 – 71) predstavuje výroky – citáty jubilanta. Tá všetkých zainteresovaných preniesie spomienkami v čase. Príloha č. 2 napríklad predstavuje text listiny „košickej skupiny“ trnavských absolventov adresovaná jubilantovi (s. 72 – 73).

Druhá rubrika Štúdie a články obsahuje 17 štúdií. Zuzana Droběnová v štúdiu *Kristína, kráľovná Švédska* (s. 76 – 86) predstavila sondu do jej životných osudov s dô-

razom na dospievajúce, abdikáciu a odchod do Ríma, kam sa stiahla do ústrania. Výstup je postavený na zahraničnej literatúre. Václav Bartůšek spracoval tému *Studenti ze Slovenska v českých zemích 1556 – 1778* (s. 87 – 107), pričom ide sčasti o pohľad aj na stav pramennej bázy (matriky) pre gymnaziálne prostredie a na peregrináciu študentov. Ide však aj o pohľad na školy jezuitov, piaristov či Karlovu univerzitu v Prahe. Téma ponúka ďalšie možnosti výskumu.

Pramene k dejinám františkánskeho kláštora sv. Kataríny pri Dechticiach v Centrálnom františkánskom archíve (Archivio Generale OFM) v Ríme predstavila Ivana Kvetánová (s. 108 – 134), pričom dejiny „Katarínky“ spadajú do obdobia rokov 1618 – 1786 a naspäť Erdődyovcom sa dostala v roku 1797. Zachované pramene z mladšieho obdobia dokladajú vznik kláštora, dokumentujú mobiliár – inventár kostola a kláštora a jeho presuny či vykradnutie krypty (1793). Zároveň poukazuje na ďalšie možnosti výskumu pramennej bázy. *Analýza archívnych prameňov rehole sv. Františka na území Šarišskej stolice*, menovite konventu františkánov v Nižnej Šebastovej, v Bardejove a v Prešove a minoritov v Prešove je téma, ktorej sa už opakovane – modifikovane venovala Martina Snaková (s. 135 – 149). *Odchýlky od skutočnosti a chýbajúce údaje v životopisoch zvonolejára Jochima Hannibala Brorsa pôsobiaceho v roku 1691 v Levoči* predstavil Juraj Spiritza (s. 150 – 158), okrem toho nezabudol vo vstupnom exkurze pripomenúť doloženú existenciu iných zvonolejárov v 17. storočí.

Regionálne dejiny majú v našom prostredí dôležité miesto. tejto problematike sa najmä z pohľadu dejín správy, pomocných vied historických a hospodárskych dejín aj v tejto publikácii venovalo viacero príspevkov. Štúdiu k všeobecným dejinám prezentuje výstup *Obec Veľké a Malé Brestovany v archívnych dokumentoch do konca 18. storočia*, ktorý napísala Lucia Duchoňová (s. 159 – 177), pričom ide o dnešnú obec Brestovany. Štandardne kvalitný výstup predstavuje príspevok Zuzany Lopatkovej *K hospodárskym a sociálnym pomerom na Smolenickom panstve v prvej tretine 18. storočia* (s. 178 – 204), ktorého súčasťou v sledovanom období boli mestečká Smolenice, Horné Orešany a viacero dedín ako Horné Dubové, Dechtice, Igram, Jaslovce a i. V štúdiu autorka vychádzala z analýzy daňového súpisu a urbárov. Posun v stave poznania badať v štúdiu *Tri prípady uplatnenia sfragistického výskumu v regionálnych dejinách* (Dubová, Dolné Rišňovce, Lehota pri Nitre). Jej autormi sú Štefan Hrivňák a Henrieta Žažová (s. 205 – 220). Pri Dubovej (pečatidlo z roku 1692) sa podarilo bádateľom nájsť iný prameň (1642). Faktografiu podopierajú cez výskum sakrálnych objektov a poukazujú na jedinečnosť zobrazenia svätca a patróna (Ján Krstiteľ drží pred sebou vlastnú hlavu), pri obci Dolné Rišňovce poukazujú na neexistenciu vlastného typárika, na otázky na prepojenie používania šľachtických pečatí či pečate obce Horné Rišňovce, pri obci Lehota pri Nitre poukazujú na potrebu správnej interpretácie výjavu, výskum patrocínií a kostola.

História ukrytá vo veršoch je príspevok od Kataríny Karabovej (s. 221 – 234). V úvode poukazuje na historickú tvorbu (s dôrazom na Trnavskú univerzitu v rokoch 1635 – 1777) osobností ako Štefan Katona, Samuel Timon, Štefan Kaprinai, Karol Wagner, Matej Bel, Ladislav Turóci, Mikuláš Schmid. Gro je však postavené na diele Františka Babaia Ungariae reges... (1773), jeho obsahu, vydaniach, osobách, ktoré na nich participovali, a ich rozdieloch. Poukazuje na fakt, že Babai bol okrem životopisov panovníkov a epigramov autorom zbierky básní či troch kníh zmiešaných epigramov na cirkevné a svetské témy – Epigrammatum miscellaneorum... (1777)

a osobnosti (aj spomenutých historikov, historiografov, ktorým venoval pozornosť). *De stilo bene Latino alebo obhajoba latinčiny uverejnená vo výročnej správe gymnázia v Trnave z roku 1857* (s. 235 – 242). Analyzované dielo predstavuje obhajobu, ktorú pôvodne napísal pedagóg Kornel Hidasy (Hidasi). Ide o obdobie, keď bola latinčina v úradnom styku na ústupe (v prospech maďarčiny). Jej znalosť pritom bola potrebná, pretože dovtedy bola školským jazykom, ale aj jazykom odbornej spisby. Autorkou štúdie je Erika Juríková, ktorá zhodnotila jazykovú a obsahovú stránku textu a myšlienky, ktoré majú výpovednú hodnotu i v súčasnosti. V sonde sa venovala aj pohľadu na dejiny školstva, na gymnázium v Trnave, význam výročných správ a ich obsah.

Faktografia k historickej demografii na kvalitatívne dobrej úrovni s vyhodnotením sa nachádza v analyticko-štatistickej štúdii *K populácii Trnavy v 19. storočí* (s. 243 – 265) od Miriam Pociskovej. Vychádzala z primárnych prameňov, pozornosť venovala štruktúre obyvateľstva – pohlavie, vek, rodinný stav; sobášnosť, pôrodnosť, mortalita, ale zaujali ju aj náboženská, vzdelanostná i ekonomická štruktúra obyvateľstva v lokalite. Úspechy a pády klimatických kúpeľov *Štrbské Pleso* (s. 266 – 288) od roku 1883 do súčasnosti spracovala Zuzana Kollárová. Nezabudla zohľadniť aj politicko-spoločenské pomery, podnikateľské zázemie, odborný personál, špecializáciu i prevádzku kúpeľov. Špecifickým a zaujímavým príspevkom o období 20. – 30. rokov 20. storočia je *Okresná starostlivosť o mládež – primárny orgán starostlivosti o sociálne slabé, zdravotne a duševne hendikepované deti (na príklade OSM v Hlohovci)*. Tento príspevok spracovala Adriana Švecová (s. 289 – 312), vychádzala najmä zo vzorových stanov ZÚSoM z roku 1930. Praktickú sondu do problematiky demonštrovala na činnosti OSM v Hlohovci v rokoch 1931 – 1939.

Oblasť cirkevných dejín a osobností v zborníku prezentuje niekoľko príspevkov. Ide o štúdiu venovanú gréckokatolíckej cirkvi *Biskup Pavol Peter Gojdič OSBM – prešovský apoštolský administrátor (1927 – 1940)* od Jaroslava Coraniča (s. 313 – 336). Autor v nej uverejnil biografické údaje o osobnosti, ďalej informácie mapujúce jej činnosť a postoje na tejto pozícii do vymenovania za 6. sídelného prešovského eparchu (1940).

Trnavský apoštolský administrátor biskup Pavol Jantausch (s. 337 – 356), ktorý v roku 1922 vystriedal generálneho vikára Františka Richarda Osvalda – posledného ostrihomského arcibiskupského vikára Trnavského vikariátu, sa stal predmetom výskumu Rastislava Karabu. Autor sa osobnosti venoval počnúc jej sčasti problematickým nástupom do úradu až po jej smrť v roku 1947. Venoval sa problematike nedostatku kňazov, cirkevnému školstvu, snahe o erigovanie bratislavskej bohosloveckej fakulty, Katolíckej akcii, spolku Združenie katolíckej mládeže, podpore saleziánskych ústavov či jej postojom v čase vojny. Základným informačným zdrojom pre autora boli biskupské obežníky. *Kultúra na hornej Orave v rokoch 1939 – 1945* sa stala predmetom výskumu Martina Gareka (s. 357 – 370). Príspevok je široko koncipovaný a poukazuje na obce, ktoré boli najskôr pričlenené k Poľsku (1920 – 1938), v širšom historickom kontexte. Išlo o úsilie vlády o reslovakizáciu (horná Orava, severný Spiš), napríklad prostredníctvom zabezpečovania kníh, učebníc v slovenskom jazyku (MS, SSV), prostredníctvom politických zoskupení a spolkov ako HSLS a jej miestne organizácie, Hlinkovu gardu, Hlinkovu mládež, Slovenskú ligu, Spolok Oravcov a i. K ďalším aktivitám v tomto duchu patrilo budovanie fondov verejných

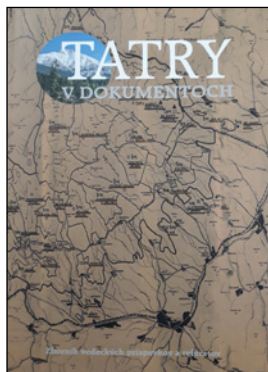
knižníc, rozširovanie periodík, aktivity pedagógov a ľudovýchovná a osvetová činnosť, organizovanie kultúrnych podujatí, exkurzií atď.

Na záver publikácie editorka zaradila časť *Personálna bibliografia prof. PhDr. Jozefa Šimončiča, CSc.* (s. 371 – 407), ktorú zostavila Miriam Pocisková. Odráža sa v nej pestrá a bohatá publikačná činnosť jubilanta v rokoch 1962 – 2018. Jednotlivé záznamy nemajú štruktúru bibliografického záznamu. Zborník je vhodne doplnený o obrazovú prílohu.

Možno povedať, že konferenčnému zborníku nechýba odborný, ale najmä ľudský rozmer, vďaka čomu je dôstojnou pripomienkou životného jubilea prof. PhDr. Jozefa Šimončiča, CSc., a poskytuje inšpiráciu ako si uctiť našich pedagógov, kolegov, priateľov, podporovateľov a vzory.

Marcela Domenová

***Tatry v dokumentoch. Zborník vedeckých príspevkov a referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie.* Ed. Eva Greschová. Liptovský Mikuláš : Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva, 2019. 300 s. ISBN 978-80-89933-19-8.**

Zborník *Tatry v dokumentoch* prináša celkovo viac ako 20 príspevkov, ktoré predstavujú výstup z rovnomennej vedeckej konferencie. Tá sa uskutočnila počas septembra 2018 v priestoroch Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. Toto zaujímavé podujatie, na príprave ktorého sa okrem Slovenského múzea ochrany prírody jaskyniarstva či Prešovského samosprávneho kraja, podieľal celý rad ďalších organizácií, si dalo za cieľ priniesť nové poznatky o histórii a živote vo Vysokých Tatrách, najmä v spojení so 70. výročím založenia prvého národného parku na území Slovenska. Tomu podriadili nielen výber jednotlivých referátov, ale tiež sprievodné akcie.

V zborníku, ktorý z tohto podujatia ako zostavovateľka pripravila E. Greschová, je možné nájsť pestrú zmes textov venovaných rôznym oblastiam spojeným so staršou i novšou históriou Tatier. Vzhľadom na ich pomerne veľký počet nie je dosť dobre možné venovať osobitnú pozornosť každému z nich. Napriek tomu si aspoň stručnú zmienku zaslúžia niektoré, z nášho pohľadu osobitne zaujímavé. Napríklad doc. P. Urban sa v texte *Tatranské obrazy Karla Domina z pohľadu ochrany tatranskej fauny* venuje zaujímavejšej, no po druhej svetovej vojne sčasti úmyselne zabudnutej osobnosti českej a československej botaniky. Profesor Domin si pritom svojím výskumom, publikačnými výstupmi, ale i odbornými či politickými aktivitami pozornosť rozhodne zaslúži. Po stručnom priblížení jeho pohnutých životných osudov sa autor venuje analýze diela *Tatranské obrazy*, zaujímavého nielen kvalitným obrazovým materiálom, ale tiež textami. Tie približujú jednak tatranskú prírodu, ochranu rastlín a živočíchov, ale súčasne ponúkajú čitateľovi i pútavý opis Tatier. Čo je z dnešného pohľadu pozoruhodné, tiež aktuálne pomery, ktoré v tomto prostredí boli po skončení prvej svetovej vojny, pričom upozornil na mnohé problémy aktuálne aj v súčasnosti.

V štúdiu *Plán výstavby cestného spojenia cez Tatry na konci 18. storočia* sa doc. I. Mrva zaoberá v slovenskej historiografii doteraz pomerne málo sledovanou problematikou. Vysoké a Západné Tatry tvorili od stredoveku súčasť severnej hranice Uhorska. Otázka presného stanovenia hraníc s Poľskom na severe Tatier však ostávala pomerne dlho otvorená. V 16. storočí využilo Poľsko osmanské útoky a posunulo ju viac na juh. Naopak v závere 18. storočia, keď vrcholili vnútorné problémy Poľska, sa ale situácia zmenila, pričom habsburská monarchia získala oblasť Haliče. Tým nastala úplne nová situácia. Cieľom sa vzápätí stalo nielen zvyšovanie obchodnej výmeny, ale tiež výstavba lepšieho cestného spojenia. Autor analyzuje konkrétny prípad, keď sa malo pristúpiť k vybudovaniu novej cesty z Liptovského Hrádku do Wieliczky. Plánovali ňou dopravovať soľ, ktorá ako štátny monopol prinášala habsburskej monarchii značné príjmy. K pripravovanému projektu bola vypracovaná aj mapová dokumentácia. Vojny s Napoleonom a hospodárske problémy však spôsobili jeho odloženie. Neskôr, keď začali budovať železničné spojenia, sa na tento projekt úplne zabudlo.

Príspevok Mgr. E. Cintulovej *Kežmarok a Vysoké Tatry* možno chápať skôr ako pokus múzejníka predstaviť unikátne dejiny Kežmarku a jeho spojenia s neďalekými Vysokými Tatrami. Nejde pritom o vedeckú štúdiu v tom pravom zmysle slova. Skôr by sme uvedený text mohli zaradiť k odborným článkom, dokumentujúcim spoločné osudy mesta a pohoria na príklade viacerých cenných exponátov nachádzajúcich sa v miestnom múzeu. Okrem tých známych a často prezentovaných, spojených napríklad s B. Laskou-Ostrogskou z Košcieleckich či obrazom Vysokých Tatier, ktorý namaľoval E. Scholtz, pripomína autorka aj ďalšie dôležité momenty spoločnej histórie mesta i hôr. Osobitne sa venuje vybudovaniu železničného spojenia, ktoré otvorilo Tatry turistom, osobnostiam skúmajúcim toto pohorie, vzniku turistických organizácií a spolkov či športovému hnutiu. Všetky tieto oblasti, ale i mnohé ďalšie sú zastúpené početnými pamiatkami v zbierkových fondoch múzea v Kežmarku.

K zaujímavým materiálom venovaným hospodárskemu využitiu územia Tatier môžeme zaradiť text dr. P. Víteka *Prefekti Liptovsko-hrádockého panstva a ochrana tatranských lesov*. Panstvo Hrádok, ktoré tvorilo základ celého neskoršieho komorského panstva ešte začiatkom 18. storočia, venoval panovník kniežaciemu rodu Liechtensteinovcov. Hospodárenie Jána Adama Liechtensteina bolo úspešné, a preto roku 1731 odkúpila kráľovská komora od jeho dedičov panstvo späť. V priestoroch hradu a kaštieľa v Liptovskom Hrádku vznikla kancelária kráľovskej komory. Na jej čele stáli kráľovskí správcovia, ktorých úlohou bolo čo najlepšie využiť predovšetkým tunajšie rozsiahle lesy. Keď v roku 1762 ku komore pričlenili aj rozsiahle územie patriace pod Likavu, bol v podstate ukončený územný vývoj celého tohto komorského panstva. Keďže hlavný zdroj tunajších príjmov predstavovala fažba a obchod s drevom, čoskoro sa celkom logicky stala aktuálnou aj otázka ochrany lesov na územiach patriacich komore. Autor vo svojej štúdiu sleduje v chronologickom poradí pôsobenie jednotlivých prefektov spravujúcich panstvo a ich významnejšie aktivity spojené napríklad aj so spracovaním železa. Postupuje až do roku 1850, keď tento úrad zanikol.

O bohatých a stále nie celkom využitých možnostiach, ktoré pri poznávaní Tatier ponúkajú slovenské archívy nájdeme v zborníku niekoľko príspevkov. V jednom z nich, nazvanom *Fondy Štátneho archívu v Žiline so sídlom v Bytči ako pramenná základňa pre poznávanie Tatier v rokoch 1502 – 1944*, o pozoruhodných materiáloch v tomto

tejto oblasti informuje Mgr. H. Hollá. Na príklade hneď niekoľkých konkrétnych zachovaných a spracovaných fondov predstavuje možnosti, ktoré poskytujú pre výskum súčasným bádateľom. Za mimoriadne zaujímavý v tomto smere môžeme považovať fond rodiny Szentiványi (Svätojánskych). Ide o jeden zo starobyklých lipovských rodov, ktorého agenda zo 16. – 19. storočia sa z veľkej časti týka aj priamo Tatier. Za rovnako zaujímavý, i keď zameraním odlišný a svojim pôvodom podstatne mladší, môžeme považovať aj fond Lesná správa Vysoké Tatry v Tatranskej Lomnici. Zachované záznamy z prvej polovice 20. storočia obsahujú množstvo cených údajov o realizovaných aktivitách v oblasti športu, pestovania, výstavby technických zariadení či TANAPU, V širšom kontexte sú pre poznanie vývoja na území Tatier dôležité aj ďalšie fondy, ako napríklad Župa Podtatranská 1923 – 1928, alebo Župa tatranská 1940 – 1945.

Zborník Tatry v dokumentoch predstavuje pozoruhodný príklad príležitostného výstupu, ktorý prináša okrem už známych a v minulosti prezentovaných údajov aj množstvo nových informácií i námetov na ďalší výskum.

Patrik Derfiňák

BRODŇANSKÁ, Erika – KOŽELOVÁ, Adriána – JURÍKOVÁ, Erika. Ján WEBER. Vladárske čítanie. Prešov : FF PU v Prešove, 2019. 288 s. ISBN 978-80-555-2242-5.

Vydávanie kritických edícií prameňov, prekladov pôvodných diel do slovenčiny v súčasnosti predstavuje stále ojedinelé, no na druhej strane kvalitné výstupy. Príkladom je prezentovaná publikácia, ktorá prináša preklad diela *Lectio pricipum* – t. j. *Vladárske čítanie* (v iných zdrojoch uvádzané pod názvom *Poučenie pre vladárov*, to jest *Občiansky návod*) od významnej prešovskej osobnosti, vzdelanca, richtára, lekára, le-

kárnika a spisovateľa Jána Webera (1612 – 1684), ktorý zanechal v dejinách Prešova 17. storočia významnú stopu. Za týmto počínom stojí najmä doc. Mgr. Erika Brodňanská, PhD., ktorá sa osobnosti venuje už dlhšie obdobie.

Úvodné slovo (s. 4 – 5) je nesignované, autorky v ňom vyzdvihli fakt, že dielo (politický spis) Ján Weber napísal v latinskom jazyku, znalosť ktorého bola podľa neho nanajvyš potrebná. Latinčinu ako diplomatický jazyk, jazyk výučby i jazyk odborných prác, bolo v jeho časoch stále potrebné poznať. Jej znalosť bola nutnosťou aj pre tých, ktorým bolo jeho dielo určené. Autorky zároveň vysvetľujú, prečo bolo toto dielo preložené a vydané do slovenčiny práve teraz. Ide totiž nielen o jeho predstavenie recipientom v slovenčine, ale aj o poukázanie na jeho obsah (zrkadlo vladárov), nadčasovosť a kritickosť. Dielo sa dotýka i otázok náboženstva, etiky a morálky. Práve s týmto argumentom sa možno po prečítaní prekladu stotožniť. Obsahuje rady i myšlienky, ktoré možno ponúknuť aj v súčasnosti nielen (mladým) politikom, súčasným vládam, vladárom, riadeniu (štátu) na rozličných úrovniach i v sektoroch.

Treba však povedať, že Weberovo dielo – čítanie či poučenie pre vladárov – vyšlo tlačou v Levoči, u dedičov Vavrinca Brewera v roku 1665 ako dvojjazyčné, nemecko-latinské vydanie. Zrkadlo sadzby je dvojstĺpcové. V danom období bola nemčina

(popri latinčine) úradným jazykom aj v meste Prešov a odrážala postavenie mestskej elity i postavenie tejto národnosti vo viacetnickej lokalite.

Pasáž *Ján Weber a jeho dielo* (s. 6 – 15) predstavuje bližšie osobnosť Jána Webera, jeho ďalšie autorské literárne počiny z oblasti zdravotníctva a osvety (príručka proti moru), politiky (politických dejín) i heraldiky (t. j. Amuletum 1644 – 1645 v troch jazykoch, Janus Bifrons 1662, Lectio principum 1665, Wappen der... 1668), jeho zástoj v orgánoch mestskej správy s dôrazom na funkciu richtára, pričom tu možno ešte podčiarknuť, že môže ísť prípadne aj o intencie jeho seberealizácie spojenej s jeho kariérnym postavením. Parciálne poukazuje na jeho diplomatickú činnosť, na jeho osobnú podporu zriadenia evanjelického kolégia (v tom čase evanjelické lýceum, 1667). O čosi väčší priestor sa venuje aj predstaveniu prekladu diela – tejto politickej príručky – pre bližšie nezainteresovaného čitateľa. Hoci dielo predstavuje akési vladárske zrkadlo, nebolo určené – venované (dedikované) žiadnemu konkrétnemu (jednotlivému) vladárovi či správcovi (s. 10). V úvode sa nachádza venovanie predstaveným mestskej správy, a to mestskej rade a centumvirom – vonkajšej rade (kolektívnemu orgánu) mesta Prešov v roku 1665. Približuje obsah spisu – príručky, sprievodné texty – skladbu tohto barokového diela, jeho jazykovú i štylistickú podobu, spôsob písania i dôvod či okolnosti jeho vzniku (menovite v prólogu). Autorky poukazujú na fakt, že sám Weber bol rozhladený, sčítaný a pri písaní diela sa aj inšpiroval, a to najmä dielami Antonia de Guevaru (asi 1481 – 1545) – španielskeho renesančného autora, cirkevného hodnostára, historiografa a moralistu (s. 12). V publikácii možno nájsť aj iné inšpiračné zdroje a námety, na čo poukazujú kritické poznámky autoriek radené priebežne pri preklade. V pozornosti autoriek (pre preklad celého diela) ostala i príležitostná tvorba, panegyrika ako súčasť diela, t. j. oslavné, gratulačné verše, pozdravy typické aj pre danú dobu, ktoré sú významné tým, že odrážajú aj kontakty a prepojenie autora na osobnosti (napríklad z radov kléru, pedagógov) danej doby aj mimo mesto Prešov. Z nich možno uviesť známejšie mená – Jána Sartoria, Kristiána Seelmana, Samuela Czernaka, Jána Bayera a Izáka Cabana a i.

Následne je radené už samotné dielo *Vladárske čítanie* (Prológ, Panegyriky, Lectio principum, s. 16 – 242), a to v podobe skenu jednotlivých strán dvojjazyčnej levočskej tlače (z roku 1665), vrátane grafických častí (medirytín) a vedľa umiestneného paralelného prekladu latinskej verzie pôvodného diela do slovenského jazyka. Preklad hodnotíme z filologického pohľadu ako veľmi kvalitný. U prekladateľiek badať erudíciu, skúsenosť a cit pre prácu s takýmto druhom textu. Jednotlivé udalosti, faktografia či mená zachytené v diele sú priebežne komentované, pokiaľ ich autorky dokázali identifikovať. Hoci ich rozsah je početný, bol by potrebný ešte vo výraznejšom počte, čo však nie je kritikou voči autorkám (prekladateľkám). Prečo? Treba povedať, že Weber predpokladal, že recipienti jeho diela budú vzdelaní, znali latinčiny, ako aj dostatočne sčítaní, nielen v klasických autoroch, ale tak, aby mohli identifikovať námety, zdroje, reálne osoby i mytologické, biblické postavy, ktoré zakomponoval do textu či použité citáty, parafrázy a pod. To sa očakáva aj od súčasného čitateľa, no bežný čitateľ, žiaľ, plne neobstojí. Neznalosť klasických jazykov väčšinu z nás dnes ochudobňuje o diela, ktoré boli napísané v minulosti a nedovolí nám ich plne a správne interpretovať a následne vyhodnotiť, vnímať ich obsahový či kvalitatívny rozmer. Aj dnes je potrebná dobrá výchova i kvalitné vzdelanie jedincov. Citlivo vnímame potrebu adekvátnej morálky, charakteru a predispozícií pre uplatnenie sa v tom-ktorom odbore.

Na konci tlače pozitívne hodnotíme zaradenie časti s názvom *Kto je kto v spise Vladárske čítanie* (s. 245 – 262), ktorá pomáha orientácii v texte diela rovnako ako aj menný a zemepisný register (s. 266 – 286). Svoje miesto tu napokon našli aj rozsahom kratšie edičné poznámky (s. 287), ktoré obsahujú informácie o transkripcii mien, citovaní diel či postupe, ako autorky pristúpili k citovaniu biblických veršov.

Viacere myšlienky, zakomponované príbehy i príklady a Weberove názory majú skutočne nadčasový rozmer. Veríme, že rovnako oslovia aj iných záujemcov, nielen tých so záujmom o unikátnu pôvodnú tvorbu a latinskú literatúru 17. storočia na Slovensku.

Na záver možno konštatovať, že vydanie prekladu Weberovho diela s rozsahom kratšími úvodnými textami a doplnené komentármi považujeme za prínosné z pohľadu filologického, ale i historického. Dielo je zaradené v kontexte doby, výstup je založený na interdisciplinárnych súvislostiach. Recipientom sa tak stáva najmä širšie plénum z radov odbornej verejnosti.

Marcela Domenová

BÔBOVÁ, Mária – DANKOVÁ, Monika – ŤAŽKÁ, Veronika et al. *Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919): výberová bibliografia*. Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2019. 439, [1] s. ISBN 978-80-89388-91-2.

Medzi najvýznamnejšie osobnosti v našich dejinách patrí Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919) – astronóm, meteorológ, generál, diplomat a politik európskeho formátu. V roku 2019 sme si pripomenuli 100 rokov od jeho úmrtia, zároveň bol daný rok vyhlásený za Rok Milana Rastislava Štefánika. Štátna vedecká knižnica (ŠVK) v Banskej Bystrici sa do výskumu osobnosti zapojila už v roku 2000, keď v spolupráci s Krajskou hvezdárňou v Banskej Bystrici pripravila konferenciu s názvom *Muž Slnka*. Z tejto konferencie vyšla aj publikácia – zborník. V tom istom roku vyšla aj iná samostatná bibliografia, na ktorú sa teraz ŠVK v Banskej Bystrici rozhodla nadviazať (Úvod, s. 9).

Publikácia predstavuje výberovú bibliografiu generála Milana Rastislava Štefánika a vyšla s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR. Podľa tiráže ide o 2. doplnené a prepracované vydanie, t. j. časť textu obsahuje nové pasáže.

Okrem bibliografie, ktorá tvorí nosnú časť publikácie a ktorej budeme venovať pozornosť nižšie, do nej boli zaradené aj iné sprievodné a textové časti ako napríklad *Kalendárium* (s. 13 – 17), ktoré spracovala Mária Gallová. V ňom sa čitateľ prehladovo oboznámi s informáciami o osobnosti či už v rámci osobných údajov, štúdia, pracovných pôsobísk, aktivít spojených s astronómiou, meteorológiou, vedeckými prácami, oceneniami, vyznamenaniami, ale aj faktografiou týkajúcou sa jeho účasti v 1. svetovej vojne a podielu na vzniku Československa. Predelom k odbornejšej časti je báseň *Bradlo 2009*, ktorej autorka nie je známa a ktorá bola darovaná Spoločnosti M. R. Štefánika (s. 19). Publikácia je obohatená o texty – úvahu *Slovenský politik európskeho formátu* (s. 23 – 25) od Štefana Lubyho a sui generis bilančné štúdie *Tri*

desaťročia činnosti Spoločnosti Milana Rastislava Štefánika (s. 27 – 30) – činnejš od roku 1990 – od Jána Tatara a *Spomienky na začiatky českej Spoločnosti gen. M. R. Štefánika*, z. s. (s. 31 – 35), ktorá vznikla v roku 1989 od Vojtecha Čelka.

Gro publikácie však predstavuje výberová personálna bibliografia (s. 47 – 398), výstup mravčej práce knihovníkov-bibliografov. Podľa slov editoriek obsahuje celkovo 5 615 bibliografických záznamov o monografiách, štúdiách, článkoch, recenziách a správach slovenskej, českej a inej proveniencie. Uvedené sú aj zdroje, z ktorých editorky dominantne čerpali (s. 39). Neobsahuje (rukopisné) archívne či tlačené pramene alebo drobné tlače či materiály uverejnené na internete (okrem e-zine). Bibliograficko-popisná časť je logicky rozdelená do troch tematických celkov – a tie na ďalšie menšie skupiny, a to Publikačná činnosť Milana Rastislava Štefánika (tá sa člení na časti Korešpondencia; Denníky a cestopisy; Básne; Odborné práce; Politické články a prejavy; Iné – t. j. jeho citáty, vyjadrenia a iné dokumenty), druhá najrozsiahlejšia časť bibliograficko-popisnej časti mapuje Život, činnosť a smrť Milana Rastislava Štefánika (tá je parciálne delená na Život; Vedecká práca; Vojenská a politická kariéra; Smrť, pohreb a pozostalosť; Iné – t. j. napr. príspevky o jeho rodine, snúbenici alebo o jeho rodnom kraji) a posledný celok pod názvom Milan Rastislav Štefánik v pamäti (tá je členená na Štefánik v literatúre, hudbe, umení a filme; Mohyla na Bradle; Spomienkové podujatia a pamätne miesta; Inštitúcie, podujatia a predmety pomenované po Štefánikovi; Legenda a symbol; Iné) predstavuje reflexiu i hold či retrospektívne a aktuálne pohľady na osobnosť. Jednotlivé záznamy v nich sú radené podľa chronologického princípu.

Titul je adekvátne doplnený o orientačnú pomôcku v podobe menného registra. Možno konštatovať, že je dôstojným pripomenutím si osobnosti, ponúka ucelenejší a aktualizovaný pohľad na jeho život, dielo, prínos i reflexiu. Význam bibliografie vidíme v tom, že ide o ďalšiu pomôcku najmä pre odbornú verejnosť, ktorá bude mať snahu o zhodnotenie tej-ktorej oblasti jeho života.

Marcela Domenová

MARKOVIČ, Pavol. Slovenský literárny klasicizmus a preromantizmus. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2020. 144 s. ISBN 978-80-555-2496-2.

Monografia Pavla Markoviča *Slovenský literárny klasicizmus a preromantizmus* predstavuje predovšetkým literárnohistorický, ale aj interpretačný a generalizujúci pohľad na významné obdobie v dejinách slovenskej literatúry a kultúry v rokoch 1780 – 1836. Jej zacielením je širší a komplexnejší pohľad na túto epochu, často nazývanú aj národné obrodenie, a preto je skúmanie diela a pôsobenia kľúčových osobností slovenskej literatúry obohatené o literárnoestetické a genologické reflexie, venujúce sa estetickým hodnotám a vzťahom literárnych druhov a žánrov. Publikácia sa tak zaradila medzi diela so syntetizujúcim zameraním.

Publikácia je členená na kratšie kapitoly, pričom niektoré z rozličných aspektov približujú konkrétne diela slovenskej literatúry klasicizmu a preromantizmu, ďalšie sa zas sústreďujú na osvetlenie určitého vývinového pojmu, javu či problému. Práca sa tak usiluje skĺbiť historický, teoretický aj interpretačný náhľad na konkrétne obdobie. Predstavuje metódu vytvárania celkového obrazu z čiastkových, vzájomne komplementárnych aspektov a štúdií.

Predmetom práce teda nie sú homogénne skupiny javov, ale rôznorodé prvky dobového vývinu: od osobností, diel, poetologických a estetických otázok klasicizmu a čiastočne preromantizmu, až k problematike dobovo výrazných ideí, akou bola napr. myšlienka slovanskej vzájomnosti, prítomná vo väčšine diel a názorových sústav slovenského národného obrodzenia.

Medzi kapitoly zaoberajúce sa problémami vývinu literatúry a vymedzením jej epoch, ktoré boli úzko späté so spoločným vývinom patrí napríklad kapitola *Klasicizmus ako estetická artikulácia meštianskej kultúry*. V nej sa azda najvýraznejšie dokumentuje previazanosť spoločenského a vnútoliterárneho vývinu a ukazuje sa, že ich poznávanie nemôže prebiehať izolovane.

Charakter exkurzu k starším, ale aj vzhľadom na ústrednú tému monografie neskorším obdobiam, má kapitola *Kultúrne presahy cestopisnej a memoárovej prózy od baroka po romantizmus*. V nej autor skúma spoločné menovatele vo vývine rozličných období v dejinách slovenskej literatúry.

Jedným z cieľov práce je nová reflexia typologickej diferenciacie slovenského klasicizmu. Autor rozlišuje a v jednotlivých kapitolách genologicky aj interpretačne približuje päť fáz slovenského klasicizmu, ktoré len taxatívne vymenujeme: osvietenický klasicizmus, epigónska (imitujúca) fáza klasicizmu, programová poézia, vrcholný klasicizmus a romantizujúci klasicizmus (s. 118).

Autor najprv v teoreticky a historicky zameraných kapitolách reflektuje samotný pojem klasicizmu, prípadne preromantizmu. Nejde pritom len o terminologické spresnenia, ale o diskusiu o relevantnosti pojmu preromantizmus v kontexte slovenskej literatúry. Otázkou, položenou v súvislosti s týmto pojmom je podľa autora to, „či je akousi vlastnou esenciou, alebo len simultánnou prítomnosťou znakov dvoch silných poetík, ktoré sa z rozličných príčin realizujú v národnej literatúre s časovým oneskorením, alebo anticipáciou“ (s. 9). Následne sa autor v interpretačných kapitolách zaoberá konkrétnymi argumentmi pre inováciu pojmu preromantizmus v slovenskej literatúre.

Pojem preromantizmus preto autor monografie navrhuje nahradiť opisným termínom romantizujúci klasicizmus, ktorý zachytáva dynamiku vývinu poetiky v prechodnej fáze slovenskej literatúry (najmä v rokoch 1836 – 1843), ale neimplikuje samostatnú poetiku s vlastnou esenciou.

Monografia ako celok argumentuje inovovanú typológiu slovenského literárneho klasicizmu a polemicky pristupuje k zaužívanému pojmu preromantizmus. Prináša jednak čiastkové analýzy a interpretácie jednotlivých diel slovenského klasicizmu, ale aj syntetizujúce a zovšeobecňujúce náhľady na klasicizmus v širších, spoločenských a kultúrnych súvislostiach a je preto zaujímavým príspevkom k poznávaniu tejto epochy národných dejín pomocou poznania ich špecifického, teda literárneho segmentu.

Lucia Šteflová

V tomto čísle časopisu predstavujeme slovenskú výtvarníčku

Valéria Smoleňová-Szépeová

Narodila sa v Prešove, vyrastala v samom centre mesta – na Slovenskej ulici, v tesnej blízkosti dnešného Krajského múzea, kde sa stretávala s históriou, umením a prešovskými umelcami. Už tu obdivovala gotické i renesančné architektonické prvky, ako oblúky, okná, vežičky. Na základnú školu aj gymnázium chodila na Konštantínovu ulicu. Po maturite pokračovala v štúdiu na Stavebnej fakulte Vysokej školy technickej v Košiciach, ktorú absolvovala v roku 1983. Po škole žila v Martine, teraz pôsobí na Liptove. Výtvarné umenie nie je jej hlavným povoláním, venuje sa projektovaniu stavieb.

Pod vežou, 2019

S kreslením začínala už v základnej škole, svoje prvé výtvarné práce prezentovala počas stredoškolských rokov. K svojej záľube sa vrátila až neskôr, keď jej odrástli deti. V Martine sa dostala na Ľudovú školu umenia do ateliéru Štúdia pre dospelých, kde sa začala vážnejšie zaoberať výtvarnou činnosťou. Ako tvrdí, začínala všetkými technikami. Jej dominantnou témou bola architektúra a krajina. Na jej výstave v Galérii Átrium v roku 2009 ju povzbudil v umeleckom rozlete prešovský výtvarník akademický sochár Dušan Pončák, ktorý ju nasmeroval k pocitovej tvorbe a tým k abstrakcii. Začala umelecky pracovať pod odborným vedením PaedDr. Kataríny Lucinkiewiczovej, Ph.D., a neskôr pod jej vedením absolvovala aj Univerzitu tretieho veku Mateja Belu v Banskej Bystrici, odbor maľba.

V posledných rokoch pracuje na svojej novej méte – abstrahovať realitu videného a akcentovať osobný zážitok. Vykročila zo svojho realistického priestoru a snaží sa o nové dimenzie. Dôvodom je možnosť plne rozvinúť hru tvarov a farieb. Aj pri tejto tvorbe sa však inšpiruje zaujímavými prírodnými javmi a historickými miestami. Na jej obrazoch síce už divák nenájde reálnu lokalitu, ale autorka vychádza z konkrétnych podnetov regiónov a miest, ktoré sa jej páčia. Srdcu blízke sú jej Liptov, Banská Štiavnica, Prešov, zátoky okolo rieky Torysa. V jej obrazoch divák nájde, čo ho najviac osloví, názvy odrážajú len pocit autorky. V jej dielach vidíme polohu tvorivého experimentu a príklon k lyrickosti až baladickosti.

Maľovanie akrylom a pastelom obohatila o grafiku.

Vystavovala na samostatných i kolektívnych výstavách na Slovensku a v niektorých európskych krajinách. Je členkou Klubu neprofesionálnych výtvarníkov pri LKS v Liptovskom Mikuláši.

V rokoch 2008 až 2019 organizovala Medzinárodné maliarske plenéry na Liptove.

Pri práci sa riadi výrokom amerického spisovateľa Williama Feathera „*Ludia pričádzajú o svoj podiel šťastia nie preto, že by ho nikdy nenašli, ale preto, že sa nedokážu zastaviť, aby si ho vychutnali.*“ Podľa jej slov vlastné šťastie nachádza v maľovaní, pri ktorom sa aj v tomto uponáhľanom svete čas zastaví a ona si ho naplno vychutnáva.

O AUTOROCH

DERFIŇÁK, Patrik, doc., PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín, riaditeľ Inštitútu histórie

DOMENOVÁ, Marcela, doc., Mgr., PhD. (marcela.domenova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívniectva a pomocných vied historických

DŽUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FALAT, Michal, Mgr. (MichalFalat@hotmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FRANKOVÁ, Libuša, doc., PhDr., CSc. (libusa.frankova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

JANURA, Tomáš, Mgr., PhD. (histjanu@savba.sk)

Samostatný vedecký pracovník, Historický ústav SAV Bratislava

HAVIAROVÁ, Michaela, Mgr., PhD. (michaela.haviarova@gmail.com)

Privátna bádatelka s osvedčením na vykonávanie architektonicko-historických a umelecko-historických výskumov

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOVAI, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KRÁTKY, Matúš, Mgr. (matus94@gmail.com)

Interný doktorand Univerzity Palackého v Olomouci, odbor Obecné dejiny, katedra historie, sekce 19. století

LEIKERT, Jozef, prof., PhDr., PhD. (leikertj@gmail.com)

Vysokoškolský pedagóg, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Katedra výtvarnej výchovy

ONDRIA, Erik, Mgr. (e.ondria@gmail.com)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín

SENIČ, Juliana, Mgr. (yuliannasenuch@gmail.com)

Doktorandka na Katedre starovekých, stredovekých a novovekých dejín Ukrajiny, lektorka Múzea dejín Užhorodskej národnej university, Užhorodská národná univerzita, Ukrajina.

ŠTEFLOVÁ, Lucia, Mgr., PhD. (lucia.steflova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

VOJNA Matúš, Mgr. (Matus.Vojna@smail.unipo.sk)

Interný doktorand, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín

ZÁVADSKÁ, Valéria, Mgr. (riaditelka@svkpo.gov.sk)

Riaditeľka Štátnej vedeckej knižnice v Prešove

ZVEDELOVÁ, Kristína, Mgr., PhD. (k.zvedelova@gmail.com)

Privátna bádatelka s osvedčením na vykonávanie architektonicko-historických a umelecko-historických výskumov

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze EZB OPAC riadenej Staatsbibliothek Berlin, na serveri Deutsche Nationalbibliothek a stránkach Universitätsbibliothek Regensburg, ako aj v databáze Dalhousie Libraries v jednej z popredných kanadských univerzít Dalhousie University v Halifaxe (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriek, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadne fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database EZB OPAC managed by Staatsbibliothek Berlin, on server of Deutsche Nationalbibliothek and on pages of Universitätsbibliothek Regensburg, as well as in database of Dalhousie Libraries in one of the most significant Canadian universities Dalhousie University in Halifax (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften..

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

1/2020

Ročník / Volume XV

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22019.html>

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

